

UNIVERZITET U NOVOM SADU - ASOCIJACIJA CENTARA ZA
INTERDISCIPLINARNE STUDIJE I MULTIDISCIPLINARNE STUDIJE I
ISTRAŽIVANJA

CENTAR ZA RODNE STUDIJE

MAGISTARSKI RAD

**UDŽBENIK-NASTAVNIK: RODNI STEREOTIPI U UDŽBENICIMA
SRPSKOG KAO NEMATERNJEG JEZIKA I ULOGA NASTAVNIKA U
NJIHOVOM ODRŽAVANJU/PREVAZILAŽENJU**

kandidatkinja

Marija Kožul

mentorka

prof. dr Slobodanka Markov

Novi Sad, maj 2007. godine

SADRŽAJ:

SAŽETAK.....	6
1. TEORIJSKI OKVIR.....	8
1.1. Uvod.....	8
1.2. Škola kao socijalizujući faktor	8
1.3. Aktuelne reforme škole.....	10
1.4. Gender mainstreaming u obrazovanju	12
1.5. Rodni stereotipi.....	15
1.6. Udžbenici.....	20
1.7. Uloga nastavnika.....	23
1.8. Jezik i rod.....	25
1.9. Obrazovanje nacionalnih manjina u Vojvodini	29
1.10. Izazovi istraživanja.....	34
2. CILJ.....	35
3. PODACI O KORPUSU.....	36
4. METOD.....	37
5. REZULTATI ANALIZE I DISKUSIJA.....	39
5.1. UDŽBENICI.....	39
5.1.1. Opšti podaci o analiziranim udžbenicima	39
5.1.2. Autorstvo	39
5.1.3. Opšti podaci o analiziranim udžbeničkim sadržajima	43
5.1.3.1. Tekstovi	43
5.1.3.1.2 Oprema tekstova.....	47
5.1.3.1.3. Pitanja i zadaci.....	47
5.1.3.1.4. Likovni prilozi.....	49
5.1.4. Analiza sadržaja udžbeničkih tekstova.....	52
5.1.4.1. Teme.....	52
5.1.4.2. Zastupljenost likova	54
5.1.4.3. Uzrast likova.....	55
5.1.4.4. Lokacija likova.....	56
5.1.4.5. Aktivnost likova.....	57
5.1.4.6. Društveni odnosi između ženskih i muških likova.....	61
5.1.4.7. Porodični odnosi ženskih i muških likova.....	62
5.1.4.8. Profesionalne uloge ženskih i muških likova.....	66
5.1.4.9. Osobine ženskih i muških likova.....	71
5.1.4.10. Vrednosti i interesi ženskih i muških likova	73
5.1.4.11. Dečije aktivnosti.....	77
5.2. NASTAVNICI.....	81
5.2.1. Opšti podaci o ispitanicima.....	81
5.2.2. Nastavnička procena udžbeničkih sadržaja.....	84
5.2.3. Nastavnička procena rodne jednakost u udžbenicima.....	106

5.2.4. Nastavnički stavovi o rodnoj jednakosti.....	109
5.2.5. Nastavnička analiza rodni h aspekata teksta.....	112
6. ZAKLJUČAK	114
7. ABSTRACT	122
8. LITERATURA	124
9. PRILOZI	129

Ovaj rad posvećujem svim Kristinama, Olimpijama, Virdžinijama, Milevama, Simonama i drugim znanim i neznanim ženama koje su svoje živote ugradile ne samo u temelje rodnih studija, naučne interdiscipline kojoj ovim radom želim da doprinesem, nego i u moje pravo da se ovim istraživanjem bavim i dobijene rezultate javno iznesem.

Zahvaljujem se svojoj pok. majci Ivi na podršci tokom studija, svojim sinovima Čedomiru i Petru na razumevanju i pomoći tokom istraživanja i pisanja i svojoj mentorki prof. dr Slobodanki Markov na ohrabrivanju tokom svih teških trenutaka i upornom poverenju u moju sposobnost da započeti rad dovedem do kraja.

SAŽETAK

Na primeru rodni stereotipa u udžbenicima srpskog jezika kao nematernjeg za niže razrede osnovne škole u Vojvodini i načina na koje nastavnici/ce koji po ovim udžbenicima predaju održavaju ili pak prevazilaze ove stereotipe, rad se bavi širim aspektima rodne (ne)ravnopravnosti u sistemu školskog obrazovanja. Pružajući uvid u osnovne teorijske postavke na kojima poslednjih decenija u svetu rodna istraživanja obrazovnih i školskih sadržaja doživljavaju ekspanziju, i smeštanjem rezultata empirijskog istraživanja ove problematike u našoj sredini u širi kontekst, pokušava se pokazati da je pitanje rodne ravnopravnosti u obrazovanju važno demokratsko i razvojno pitanje svakog, pa i našeg društva.

Na analiziranom udžbeničkom korpusu ustanovljeno je značajno prisustvo rodni stereotipa u pogledu svih ispitivanih varijabli: autorstvo, oprema tekstova (pitanja i zadaci, likovni prilozi), sadržaj tekstova (teme, zastupljenost, uzrast, lokacija i aktivnost likova, društveni odnosi između muških i ženskih likova, porodični odnosi, profesionalne uloge, osobine, vrednosti i interesi i dečje aktivnosti).

Imajući u vidu da istraživani korpus odlikuje nacionalna heterogenost autora i savremenost književnih predložaka, uočeni rodni stereotipi ne mogu se smatrati isključivom posledicom srpske ili balkanske tradicionalne kulture, nego posledicom univerzalnog patrijarhalnog pogleda na svet koji žene i devojčice, a time i njihove potrebe i interese previdja čak i u udžbenicima. Ovi rodni stereotipi usvajaju se u procesu učenja srpskog jezika naizgled usput i nenamerno, ali sa značajnim

potencijalnim uticajem na smanjenje šansi devojčica za ravnopravno učešće u svim oblastima života.

Ispitivanje stavova nastavnica/ka pokazalo je da oni imaju svest o važnosti rodne ravnopravnosti za predmet koji predaju, za ukupno obrazovanje, ali i za život uopšte. Ipak, pokazuje se da nemaju dovoljnu sposobnost prepoznavanja rodni stereotipa u ispitivanim udžbeničkim sadržajima. Ohrabujući je nalaz da su u znatnom postotku izrazili spremnost za edukaciju radi vaspitanja učenika/ca u duhu rodne ravnopravnosti.

Ključne reči: škola, rodni stereotipi, udžbenici, nastavnici, jezik, nacionalne manjine, rodna ravnopravnost

1. TEORIJSKI OKVIR

1.1. Uvod

U životima većine mladih ljudi na svetu škola ima veoma važnu ulogu, a sva je prilika da će ta uloga u vremenu koje je ispred nas i jačati, s obzirom da smo savremenici nastajanja “doba znanja”. U njemu svi delovi društva nastoje da upravo kroz školovanje obezbede što bolje startne pozicije. Procesi globalizacije i demokratizacije osnažili su i defavorizovane rase, klase, etničke grupe i čitav jedan rod – ženski da glasnije nego ikada u istoriji traže jednake šanse u obrazovanju, kako bi se izborili za ravnopravno učešće na tržištu rada i u ukupnom društvenom životu. Na tekovinama ženskih pokreta i feminističkih teorijskih uvida o strukturama društva, poslednjih decenija u svetu se intenzivno istražuju različiti rodni aspekti obrazovanja, uključujući i rodne stereotipe, a rezultati se sve češće ugrađuju u zvanične državne obrazovne politike. Kod nas su ovakva istraživanja još uvek u začetku. Pokušaj sistematizacije dosadašnjih iskustava na ovom planu treba da posluži sagledavanju konteksta u kojem su obavljena istraživanja rodni stereotipa u udžbenicima i ispitivanje stavova nastavnika koji se tim udžbenicima služe u svakodnevnom radu, a čiji su rezultati predstavljeni u ovom radu.

1.2. Škola kao socijalizujući faktor

Različite definicije školu uglavnom opisuju kao ustanovu od velikog društvenog značaja kojoj je poveren zadatak prenošenja na mlađe generacije znanja, vrednosti, uverenja i ponašanja važnih za političku stabilnost, društvenu koheziju, privredno blagostanje i kulturnu tradiciju zajednice.

Od brojnih funkcija škole, kao najvažnije izdvajaju se: prvo, da prenoseći znanje i sposobnosti sledećoj generaciji omogući njenim članovima kasniju integraciju u društveni, politički, privredni i kulturni život društva. Drugo, na osnovu obrazovnih postignuća učenika i studenata, prema rezultatima selekcije (sistemom ocenjivanja, dodeljivanjem diploma i sl.) u školskom sistemu, škola određuje njihove buduće karijere i njihovu poziciju u socijalnoj strukturi. Treće, zbog svog obaveznog karaktera, škola igra važnu ulogu u procesu društvene i političke integracije, i putem formalnih predmetnih kurikuluma, i putem neformalnih.

Imajući u vidu te osnovne funkcije, jasno je da uloga škole nije ograničena na sistematsku organizaciju procesa učenja, nego je usmerena i na to da pruži mnogo širu društvenu, političku, ekonomsku i kulturnu orijentaciju životu učenika. Škola se i pojavljuje tek u državno strukturiranim društvima: ona uvode škole da bi se svako ponašao na isti način i poštovao ista pravila, čime država osigurava lojalnost građana, odnosno vlastitu stabilnost. (Koković, 1994). Da bi uspešno reprodukovala dominantnu kulturu i društvenu strukturu, škola se osim obrazovanjem bavi i socijalizacijom. Pod njom se smatra internalizacija normi koje škola prenosi učenicima, što rezultira njihovim prilagođavanjem društvenim obrascima mišljenja i ponašanja. Uz to, socijalizacija bitno doprinosi i stvaranju pojedinačnih identiteta i definisanju individualne svrhe u funkcionisanju društva.

Kao mesto na kome se svakodnevno i trajno sastaju osobe različitih polova, uzrasta, etničkih grupa, veroispovesti i kultura, škola nudi brojne prilike za društveno učenje i praktično društveno iskustvo, zbog čega na učenike škola deluje kao važan faktor socijalizacije. Prema mnogim mišljenjima, po rangu, škola, zajedno sa medijima, stoji vrlo visoko, odmah iza porodice, a katkad je njen uticaj čak i veći.

Jer, dete u školu polazi u kritičnom periodu svoga razvoju, a odluka da se napusti porodica da bi se redovno išlo u drugu ustanovu nije dobrovoljna, pošto je pripadnost deteta školskom sistemu određena zakonom. Škola ima izvesnu "ekstrateritorijalnost", i to ne samo u geografskom smislu: uloga učenika zahteva veliko prilagođavanje, prihvatanje autoriteta i moći stranaca, učenje standarda ponašanja i orijentacija koji su često različiti i manje fleksibilni od onih u detetovoj porodici. S obzirom da je škola u većini slučajeva državna ustanova, njoj je inherentna autoritativna struktura. Od svih prostora u kojima se uči, škola je ona koja najviše nalikuje organizacionom modelu države: sastoji se iz skupa pravila i propisa, odnosa moći i strukture prosuđivanja koja ocenjuje pojedince prema njihovoj lojalnosti i stepenu učestvovanja.

Dok se socijalizacijom uopšte, pa tako i onom koja se odvija putem škole sociologija odavno intenzivno bavi, tek su ženski pokreti teoretičarima i teoretičarkama (najpre feminističkim) skrenuli pažnju da se u slučaju devojčica zapravo radi o dvostrukom procesu: podruštvljavanja (socijalizacije) i porođnjavanja, pri čemu u ovom drugom uče svoje rodne uloge (Becker-Schmidt, 2003).

1.3. Aktuelne reforme škole

Pod uticajem promena u nauci i tehnologiji i sve veće osetljivosti građana na pitanja obrazovanja (što potvrđuje svest o njegovoj važnoj ulozi u ljudskom razvoju i o tome da su greške u procesu obrazovanja kasnije manje-više nepopravljive) u većini zemalja revidiraju se različiti delovi obrazovnih sistema, uključujući tu strukturu i organizaciju, upravljanje, nastavne planove, udžbenike, nastavne metode, kvalifikacije nastavnika, zakonodavstvo i finansiranje. Zajednički imenitelj aktuelnih reformi školstva mogao bi se označiti kao prelazak sa obrazovanja kao prenosa znanja kroz nastavu, na obrazovanje kao učenje kroz iskustvo, participaciju, istraživanje i razmenu; prelazak sa formalnog i predmetno odvojenog znanja, na funkcionalno znanje i životne veštine koje pripremaju pojedinca za brze i mnogobrojne promene. (Teaching Guide, 1997) Govoreći o budućim potrebama u učenju Komisija UNESCO za razvoj obrazovanja za 21. vek definiše četiri stuba učenja: učenje znanja, učenje činjenja, učenje suživota, učenje da budeš ono što jesi. (UNESCO, 1999)

Promene u evropskim sistemima obrazovanja usmerene su na jačanje uloga škole u podsticanju ekonomskog i društvenog (održivog) razvoja; uklanjanje nejednakosti i izopštenosti i podsticanje učenika da savladaju višeslojna znanja i veštine. Pri tome se insistira na pet ključnih vrednosti: lična sloboda, demokratska participacija, jednake mogućnosti, ekonomska pravičnost i održiva životna sredina. (Duerr et al., 2000)

Naš obrazovni sistem u poslednje tri decenije pretrpeo je nekoliko reformi. Dosadašnje izmene nisu značajnije promenile lik osnovne škole, niti vidljivije poboljšale položaj učenika u njoj, kao ni načine i sadržaje školskog učenja. "Prethodni obrazovni koncepti nisu stručno praćeni i vrednovani. Nemamo ni objektivnu procenu sadašnjeg modela. Da bi se do nje došlo, bilo je potrebno permanentno i sveobuhvatno vrednovati rezultate vaspitno-obrazovnog procesa u njegovom toku. Vreme je prošlo. Dragocene podatke nemoguće je dobiti naknadno. Nema javne rasprave u koju bi se uključili svi zainteresovani. Ministarstvo prosvete, doduše, zatražilo je mišljenje nastavnika osnovnih škola o nastavnom planu i programu, udžbenicima, ali nastavnici ga nerado i površno daju, jer se njihovi stavovi, tako se bar pokazalo dosad, ne uvažavaju mnogo." (Petrovački, 1999)

1.4. Gender mainstreaming u obrazovanju

Zahtevi za demokratizacijom i održivim razvojem doveli su do opšte prihvaćenosti stava da je pitanje položaja devojčica i žena u svim segmentima života, pa tako i u obrazovanju suštinsko demokratsko i razvojno pitanje. Paralelno sa nastojanjima za sveobuhvatno uključivanje devojčica u školske sisteme u nedovoljno razvijenim društvima, zasnovanim pre svega na vezi između obrazovanja i siromaštva, u razvijenim delovima sveta traga se za uzrocima činjenice da porast obrazovnog nivoa ženske populacije nije doveo do njihovog adekvatnog socijalnog napredovanja.

Iako je u savremenim društvima škola već dugo jedan od glavnih kanala društvene pokretljivosti, pravi "socijalni lift" (Zvonarević, prema Koković, 1994) kojim se od samog socijalnog dna stiže do vrha, pokazalo se da je taj lift, s jedne strane, pretesan za sve koji bi da u njega udju, a sa druge - da svi ne mogu da dospeju do željenih spratova. Među nezadovoljnim putnicima ovog lifta su pripadnici defavorizovanih rasa, klasa, etničkih grupa i – čitav jedan rod: žene.

Rodna istraživanja obrazovanja, škole i nastave svoj teorijski okvir crpe iz feminističke teorije. Uvodeći u feminističku teoriju termin „rod“, preuzet od Roberta Stolera, koji ga radi ustanovljavanja distinkcije između biološke polne odredenosti i društvene konstrukcije polnoj pripadnosti prvi put spominje 1968. godine, Kejt Milet je 1981. godine svojom „politikom polova“ pokrenula dalekosežne promene u shvatanjima odnosa između muškaraca i žena. Pokazujući da neravnoteža među polovima ne počiva na biološkoj uslovljenosti, nego na odnosima moći čiji legitimitet izvire iz patrijarhata, ukazala je na značaj kulture kao sredstva kontrole nad ženama. Dalje feminističke analize neravnoteže društvene moći muškaraca i žena dovele su do dekonstrukcije niza postavki koje su se smatrale neupitnim, a ukrštanje roda, rase i klase kao diskriminišućih faktora otvorilo je novi ugao za sagledavanje pitanja hegemonije, dominacije i diskriminacije i ukazalo na nužnost promene društvenog odnosa ne samo prema ženama, nego prema različitosti, drugom i drugačijem uopšte.

Rodna istraživanja različitih elemenata školskog sistema ekspanziju doživljavaju nakon oživljavanja javne debate o koedukaciji, pokrenute 80-ih godina prošlog veka u zapadnoevropskom kulturnom prostoru¹. Samo nekoliko decenija nakon početnog oduševljenja zbog konačnog ulaska devojčica najpre u osnovne škole, a zatim i u gimnazije i na univerzitete, počelo je da biva jasno da je problem složeniji nego što se stolicima činilo. Višedecenijski podaci o sve boljem školskom postignuću devojčica i devojaka i jednako neprobojnom “staklenom plafonu” kada su u pitanju dometi profesionalne karijere žena, pokazali su nepostojanje manje-više podrazumevane pozitivne korelacije između školskog i profesionalnog uspeha kada su u pitanju žene². Nadovezujući se na feminističke dekonstrukcije muške norme, tradicionalnih dihotomija i stereotipa, teorijska razmatranja nužnosti revizije obrazovnih i školskih sistema sve češće kao analitičku kategoriju koriste rod, pa se može reći da je sa periferije konačno ušao u “mainstream” istraživanja obrazovanja.

Empirijski se istražuju najrazličitiji aspekti obrazovanja³, a nalazi potvrđuju da se u školi, kao instituciji, s jedne strane, postojeći rodni društveni hijerarhijski odnosi neprestano podupiru i

¹ Ranije se naime polazilo od stava da je uvođenjem koedukacije u javne škole problem izjednačavanja šansi dečaka i devojčica rešen. Pri tome se previdjalo da koedukacija nije bila osmišljen pedagoški koncept, nego upravno-tehnički najjednostavnije rešenje za organizacione promene unutar škola i formalno jačanje jednakih šansi za dečake i devojčice. (Kaiser, et al., 2002)

² U 2002. godini: među upisanim na fakultete u Srbiji devojke su činile 52,9, a momci 47,1 posto, na 100 momaka koji su diplomirali na fakultetima nauka diplomirale su 143 devojke, na 100 momaka koji su diplomirali na fakultetima umetnosti diplomiralo je 185 devojaka; više i visoko obrazovanje imalo je 12,3 posto žena i 9,9 posto muškaraca, na 100 zaposlenih muškaraca dolazile su 73 zaposlene žene; među zakonodavcima je bilo 20,5 posto žena, među vladinim funkcionerima 30,3, među rukovodiocima lokalne uprave 28,1, među direktorima i izvršnim rukovodiocima 25,2 posto itd. (Žene i muškarci u Srbiji, 2005)

³ : razlike u sposobnostima između dečaka i devojčica za pojedine školske predmete i faktori koji podstiču ove razlike, rodne razlike u izboru školskih predmeta, rodne razlike i informatičke tehnologije, samopercepcija učenika i učenica, rodni stereotipi... Istraživanje mogućnosti uticaja na stereotipne i polarizirajuće obrse socijalizacije u školskom sistemu putem školskih mera (Keiser, et al. 2002) pokazalo je da rodni stereotipi imaju izrazitu ometajuću ulogu kod dece i da njihova dekonstrukcija traži uključivanje motivisanih nastavnika/ke i mnogo metodičkih varijacija da deci ne bi bila dosadna. Takođe se pokazalo da se pravovremenim podsticajima škole interes devojčica za prirodne nauke i tehniku vrlo lako može pobuditi. U rodno homogenom školskom prostoru deca oba pola lakše izlaze iz svojih zadatih rodni uloga, a ovakva forma organizovanja nastave naišla je na neočekivano dobar prijem kod dece, nastavnog osoblja i roditelja. Istraživanje socijalne distance prema učenicima/ učenicama sa “varijantnim” i “devijantnim” oblicima življenja (stranci, korisnici invalidskih kolica, oni sa smetnjama u ponašanju, sa smetnjama u učenju i Daunovim sindromom) pokazalo je da izuzev prema onima sa smetnjama u

reprodukuju, dok, sa druge strane, škola ima veliki potencijal za menjanje postojećih rodničkih odnosa. (Jöosting, 2006)

Uvidi feminističkih teoretičarki, poput onih Ketrin Mekinon: "Sport se definiše muškom psihologijom, pitanja socijalnog osiguranja muškim zdravstvenim problemima, profesionalna očekivanja normalnim tokom muškog života, uspešna nauka iz perspektive muškaraca, državljanstvo preko služenja vojske, porodica kroz prisutnost muža, istorija putem problematičnog ophodjenja muškaraca (ratovi i igre moći), bog je odraz muškarca, a kriterijumi seksualnosti su muške genitalije" (Laakso, II 2003), očigledno su inspiracija izveštaja Saveta Evrope u kojem se navodi da "problem nije u činjenici da postoje razlike među polovima, nego u tome što su one povezane sa hijerarhijskim rangiranjem, zbog čega postoji opasnost da se svi članovi društva podjednako sameravaju prema muškim normama". (Europarat, 1998)

Insistiranje Evropske komisije na tome da se "razlike u odnosu prema životu, situacijama i potrebama muškaraca i žena sistematski uzimaju u obzir" (EU Kom., 1996) potcrtava suštinsku razliku koncepta gender mainstreaminga⁴ u odnosu na ranije koncepte ravnopravnog tretmana devojčica i dečaka u obrazovnom procesu. Suštinska razlika u odnosu na ranije političke platforme je zapravo u tome da se perspektiva ravnopravnosti uvodi "odozgo", "od početka" i "svuda" i da se neprekidno oba roda moraju imati u vidu.

"Refleksivna koedukacija", svesno ophodjenje sa rodničkima, kao instrument gender mainstreaminga u školskom sistemu zahteva nove re- i de- procese. Među njima je jedan od ključnih redefinisane tradicionalnih dihotomija koje se identifikuju sa rodničkima, suprotstavljenim muško/ženskim opozicijama poput: javno/privatno (poreklo još iz rimskog prava), duhovno/telesno (iz neoplatonizma, gnosticizma); kultura/priroda (iz prosvetiteljstva); razum/osećajnost (17. vek, doba centralizacije državne moći, potrage za sekularnim temeljima društvenih struktura); etika/ljubav prema bližnjem (Kant); produkcija/reprodukcija (Marks), modernizacija, optimizam naspram razvoja, napredak/bezvremeno premoderni društvo, nostalgija (19. vek, prirodne nauke i sociologija); sakralno/profano (strukturalistička sociologija, nauka o kulturi). (Laakso, II 2003) Na osnovu njih su izgradjeni brojni generički - prividno rodno neutralni pojmovi u koje je zapravo ugrađen androcentrizam. Ujedno, oni su osnova čestih rodničkih stereotipa, za koje se u brojnim rodničkim istraživanjima različitih obrazovnih i školskih sadržaja ispostavlja da umanjuju potencijalne efekte i domete školovanja devojčica.

1.5. Rodni stereotipi

Naši stavovi su u velikoj meri determinisani našim iskustvom socijalizacije i oni uslovljavaju i oblikuju naše reakcije, dajući nam određeni skup stavova koji nas čini predvidivim i doslednim u ponašanju. Učenje implicira novo ili revidirano tumačenje značenja ranijeg iskustva onoga ko uči, utičući tako na način na koje će pristupati budućim situacijama i doživljavati ih.

Mišljenje koje stvaramo o sebi zasnovano je na našem opažanju onoga što drugi misle o nama (a naročito "važni drugi") i utiče na način na koji se percipira stvarnost i postupa u mnogim

ponašanju, devojčice imaju manju socijalnu distancu prema kolegama i kolegicama nego dečaci, što odgovara rodno specifičnim ulogama koje su internalizovale. (Hinz, 1993)

⁴ Gender mainstreaming je strategija za realizaciju rodne ravnopravnosti koja podrazumeva da se prilikom donošenja odluka u svim društveno-političkim oblastima postavlja pitanje kako će buduća odluka doprineti ravnopravnosti žena i muškaraca. Kao politička strategija GM je razvijen u kontekstu razvojne i politike prema ženama (Svetska konferencija o ženama UN, Najrobi 1985; Svetska konferencija o ženama UN, Peking 1995). Ovaj koncept zemlje Evropske unije unele su u Amsterdamski sporazum, kao jedan od vodećih principa društvenog činjenja, pri čemu je značaj obrazovanja istaknut kao centralni.

aspektima života. Pretpostavke, stereotipi, predrasude, iskrivljavanja (kognitivna, socio-kulturna i epistemička) predstavljaju primere već postojećih obrazaca koji se reprodukuju kao ishodi, u suštini i nisu "učenje" (Duerr, 2000) u pomenutom smislu nego su zapravo faktori koji sprečavaju ili ometaju učenje.

Razumevanju fenomena stereotipa pomaže već sama etimologija termina (od grčkog *stereos* - čvrst, tvrd, postojan i *typos* - otisak). U štamparstvu ovaj termin podrazumeva mustru, kalup, kliše, a po analogiji - u sociološkom, psihološkom smislu pojednostavljeno, kruto, šablonizirano shvatanje osobina ili svojstava ponašanja, lako prepoznatljivo, često iskrivljeno, pa otuda blisko predrasudi.

Tvorac ovog termina Volter Lipman uveo ga je u sociologiju 1922. godine da bi definisao prekomerno uopštavanje stvarnih obeležja i njihovo pripisivanje pojedinim osobama ili grupama osoba. Uz pomoć stereotipa kompleksnost objekta redukuje se na distinktivne i očigledne osobine, čime se one praktično karikiraju i delimično pogešno uopštavaju, ali se zauzvrat olakšava mogućnost identifikacije. Na taj način pojednostavljuje se reprezentacija druge osobe ili grupe osoba, što olakšava svakodnevne interakcije sa nepoznatim osobama. U psihologiji stereotipi preuzimaju različite zadatke: orijentacija (pojednostavljeno odlučivanje za kognitivnu ekonomiju), prilagođavanje (smanjuju konflikte unutar grupe), zauzimanje sopstvene pozicije (samodefinisanje). Proučavanje stereotipa doprinelo je uočavanju nekih zakonitosti: što manje dimenzija ima predmet procenjivanja, to je ekstremnija ukupna procena - pošto stereotipi imaju malo dimenzija oni su ekstremniji (i pozitivni i negativni); prilikom raspoređivanja objekata u date kategorije, razlike unutar kategorije se smanjuju, a one između kategorija povećavaju - pošto stereotipi počivaju na iskrivljavanju procene, njima se upravo postiže ovaj efekat; pri gradjenju pretpostavljenih obeležja članovi svoje grupe češće imaju pozitivne, a članovi tuđe negativne odlike - stereotipi uzdižu i pozitivne i negativne osobine, zavisno od toga o čijoj se grupi radi - sopstvenoj ili tuđoj.

U odbranu stereotipa može se čuti da mi i inače većinu pojmova formiramo procesima apstrakcije i zanemarivanja individualnih razlika, kako bi se otkrile one zajedničke i bitne osobine. Linija razdvajanja ovakvih pojmova i stereotipa leži u pogrešnoj i neopravdano širokoj generalizaciji. Njima se mogu (a najčešće se to i dešava) ispoljavati socijalne nepravde. Stoga se svaki grupni stereotip koji sadrži izrazito emocionalno negativno ocenjivanje neke etničke, rasne, verske ili socijalne grupe tumači kao predrasuda. Muka sa stereotipima, a naročito onim o ženama, krije se i u činjenici da i pri raspravama o stereotipima, ne samo laičkim nego i naučnim, "veoma često pod maskom racionalnog i objektivnog naučnog diskursa, skrivaju se emocije, strasti i predrasude". (Trebješanin, 2006)

Istražujući upravo stereotipe o ženi u srpskoj kulturi Trebješanin je osvetlio poražavajuće podatke o odnosu društva prema ženi u tradicionalnom patrijarhalnom srpskom društvu⁵ i narodnoj književnosti⁶. Tretirajući ih kao neupitno kulturno blago, a time i kao neupitne istine, ove stereotipe

⁵ Trebješanin između ostalog citira etnološki zapis Vuka Karadžića: «Kod sviju Srba žene su jako potčinjene muževima, a u Crnoj Gori drže ih gotovo kao robinje... Često se može vidjeti kako se žene s teškim teretom vuku preko stijena i planina, a muž ide prazan s puškom o ramenu i čibukom u ruci. I pri svem tome žena je srećna, ako dobije muža, koji je pored toga ne tuče bez ikakva povoda, samo što mu se tako prohtije (kad Srbin pred kakim uglednim čovjekom mora pomenuti svoju ženu, to najčešće reče «s oproštenjem moja žena»).

⁶ Na pseto zamahni, a devojku udri; Srećnome žene umiru, a nesrećnome kobile crkavaju (Vuk Karadžić); Prodi se kučke koja ne ošteti i žene koja ne rodi (M. Mijušković).

škola kontinuirano do danas prenosi na mlađe generacije, ugrađujući ih tako u sisteme vrednosti i moralne orijentire devojčica i dečaka⁷.

Porastu interesovanja domaćih teoretičara za stereotipe, pre svega etničke i rasne, doprineli su konflikti na prostoru bivše države devedesetih godina. Uz pomenute počinju intenzivnije da se istražuju i polni/rodni stereotipi. Uvidjanju značaja ovih poslednjih posebno je doprinela Marina Blagojević (2000), pokazujući direktnu vezu između negativnih stereotipa o ženi i mizoginije.

Stereotipi se obrazuju po pravilu pre nego što je pojedinac u stanju da na osnovu validnog i proverenog ličnog iskusta izgradi vlastito mišljenje o raznovrsnim socijalnim objektima i, posebno, o društvenim grupama. Stereotipe usvajamo još u detinjstvu kao rezultat nekritičke generalizacije ograničenog iskustva i saobražavanja sopstvenog mišljenja mišljenju većine, a pod uticajem porodičnog vaspitanja i roditeljskog autoriteta. (Trebješanin, 2006). I škole, školskog vaspitanja i udžbeničkog i nastavničkog autoriteta - dodajmo ovde. Do ovog zaključka došla su retka rodna istraživanja školskih sadržaja u našoj sredini, baveći se prvenstveno stereotipima u školskim udžbenicima.

Jedno od prvih ovakvih naučnih istraživanja bila je komparativna analiza udžbenika balkanskih zemalja, koja je rezultirala izdanjem "Ratništvo, patriotizam, patrijarhalnost" 1994. godine, u kojem su Ružica Rosandić i Vesna Pešić predstavile stanje u našoj zemlji. U radu "Zaćarani krug predstava o muškom i ženskom", koji je deo ovog zbornika, Isidora Jarić ističe da bi "škola trebalo da funkcioniše kao značajan činilac osavremenjavanja društvenog života i korektiv polne socijalizacije".

Iz istraživačkog projekta "Vrijednosni sustav mladeži i društvene promjene u Hrvatskoj" izrodila se u Zagrebu 2000. godine studija Branislave Baranović "Slika žene u udžbenicima književnosti", koja se bavi prezentacijom žena u udžbenicima književnosti za osnovnu školu. Rodno istraživanje udžbenika sprovedeno je i u Crnoj Gori, a rezultati su predstavljeni u knjizi "Rodni stereotipi u Crnoj Gori u udžbenicima za osnovnu školu". (Kovačević, Kosić i Jurlina, 2000). Svi pomenuti radovi ukazuju na prisustvo snažnog patrijarhalnog vaspitno-obrazovnog modela u analiziranim udžbenicima.

Nasuprot izraženom trendu zanimanja za rodne aspekte različitih obrazovnih i školskih elemenata i sadržaja, ne samo u ekonomski i kulturno razvijenijim sredinama, nego i u našem neposrednom okruženju, u našoj akademskoj sredini za ovu problematiku jedva da postoji interes, pa čak i razumevanje.

Jedan od razloga ovakvog stanja svakako je u opštoj ravnodušnosti i nerazumevanju problematike rodne neravopravnosti. Naime, uprkos tome što je od 2000. godine naovamo Srbija započela kompleksan proces tranzicije ka političkim, društvenim i ekonomskim promenama,

⁷ Nadu da se ova etnološko-književna gradja u školama interpretira na neki drugi način sasvim ubija sledeći primer iz Zbirke (rešenih) zadataka iz srpskog jezika za kvalifikacioni ispit za upis u srednje škole: pitanje 395 „Čobaninova žena u narodnoj bajci „Nemušti jezik“ *zaslužila je da bude kažnjena* (kurziv MK): a) zbog svoje neprimerene radoznalosti i bezobzirnosti, b) zato što je i ona uporno tražila nemušti jezik, v) jer nije odustala od svoje namere zbog koje bi njen muž izgubio život, g) zato što nije pomogla čobaninu da izbavi zmiju iz šumskog požara. Na strani 149 Zbirke kao tačni odgovori dati su a) i v). U ukupno četiri pitanja posvećena ovoj narodnoj bajci (kojima se utvrđuje znanje stečeno u osnovnoj školi, odnosno koja deca najčešće uče napamet pripremajući se za upis u srednje škole) čobanin se definiše između ostalog kao neko ko „u svakoj prilici pravilno postupi i tako uvek bude u službi pravde i dobra“, a od pozitivnih osobina mu se, između ostalih, pripisuju „poštenje“ i „dobrodušnost“, iako se bajka završava scenom u kojoj on batinom bije svoju ženu za koju zna da je trudna. (Zbirka, 2006)

zasnovanim na harmonizaciji domaćeg zakonodavstva sa standardima EU, ni jedna njena vlada rodnu jednakost još nije prepoznala kao važno društveno i političko pitanje. Doda li se ovome opšta društvena klima, odnosno slab demokratski kapacitet našeg društva i prisustvo legitimne desničarske kulture koja ostavlja utisak dozvoljenosti ignorisanja, raznih vidova diskriminacije, pa čak i nasilja prema „drugima“ - a žene se u Srbiji od strane dominantno muške političke, kulturne, pa i intelektualne elite percipiraju kao „drugi“ (pri čemu su položaj, problemi i interesi drugih logično drugorazredni), jasno je da je delovanje principa rodne ravnopravnosti, jednakih mogućnosti, a kamo li gender mainstreaminga praktično nemoguće. Preduslov za njihovo postojanje i praktično funkcionisanje čine razvijeni demokratski društveni i pravni okvir. Ako je moguće da smo jedina evropska država koja još uvek nema zakon o rodnoj ravnopravnosti, moguće je da čak i u akademskim krugovima najčešće vlada uverenje da je pitanje ukupnog položaja žena u našem društvu i njihovog položaja u pojedinim segmentima kakav je obrazovanje - sporedno, a naučno istraživanje ove problematike, kao odraz uvezenog modnog trenda - izlišno.

Mnogo ozbiljniji interes za istraživanje ove problematike pokazuje nevladin sektor. Impuls rodним istraživanjima obrazovnog i školskog sistema na našim prostorima dala je regionalna konferencije „Prevazilaženje rodni stereotipa u osnovnom obrazovanju“, u Budvi 2004. godine. Učesnici - eksperti okupljeni u organizaciji nevladinog sektora i uz pomoć stranih donatora, zaključili su da potpuno vidljivi rodni stereotipi postoje na svim nivoima i u svim segmentima obrazovanja. Kao konkretan rezultat ovog skupa inicirano je regionalno istraživanje „Rodno osetljivi udžbenici i učionička praksa u regionu Balkana“. Prvi deo empirijskog istraživanja čiji su rezultati predstavljeni u ovom radu - analiza udžbenika - deo je upravo ovog projekta.

1.6.Udžbenici

Rezime dosadašnjeg feminističkog istraživanja škole, prema Paseki (2004), bio bi da škola kao važna instanca socijalizacije, učestvuje u velikoj meri u održavanju hijerarhijskog odnosa među polovima i podeli rada vezanoj za polove. Ona smatra da postoji „skriveni kurikulum“ koji „usputnim“ i „nenamernim“ porukama - koje ih upućuju na njihove tradicionalne zadatke, uloge i pozicije - uskraćuje prava devojčicama i ženama i pored deklarativne ravnopravnosti polova. Škola je uz to, kao i sve društvene institucije, pod većim uticajem muškaraca: u svojoj strukturi, sadržajima koji se prenose, normama i vrednostima. Citirajući australijskog sociologa Konela, koji školu označava kao gender instituciju u kojoj se sprovodi gender režim, Paseka posebno apostrofira udžbenike kao instrumente „tajnog kurikuluma“.

Dosadašnji rezultati rodni analiza udžbenika prema Paseki mogu se ukratko klasifikovati na sledeći način: ženski likovi su brojčano manje zastupljeni u udžbenicima; muškarci su češće predstavljeni u profesionalnim ulogama; spektar muških zanimanja je širi; aktivnosti u domaćinstvu predstavljaju se kao isključivo ženski domen; žene se češće sreću u ulozi majke nego muškarci u ulozi oca, iako se prikazuju u potpunoj porodici; devojčice se češće nego dečaci prikazuju u aktivnostima bližim domaćinstvu, čime se dobija stereotipna slika tradicionalne predstave uloge polova; istorijski prikazi imaju tendenciju krivotvorenja i ispuštanja uloge žene u istoriji; kada je jezik u pitanju, udžbenici preferiraju generički muški rod, što žene ostavlja nevidljivima; pri sastavljanju udžbenika žene su u manjini. Na osnovu svega ovoga Paseka zaključuje da udžbenici nisu odraz realnosti nego da „proizvode svoju vlastitu stvarnost“.

Uzrok naglašenog interesovanja rodne analize upravo za udžbenike može se objasniti činjenicom da su udžbenici (Plut, 2003): najtiražnije knjige za decu, knjige kojima se postavljaju standardi intelektualnog rada i postignuća; to su u nekim slučajevima jedine knjige koje stižu do deteta; udžbenici su još uvek najjeftinije i najdostupnije nastavno sredstvo; to su moćne knjige koje utiču na razvoj dece - i kada su dobre i kada su loše, promene u školi kod nas se najlakše mogu izvesti promenom udžbenika.

Zakon⁸ definiše udžbenik kao „osnovno i obavezno didaktički oblikovano nastavno sredstvo, koje se koristi za sticanje znanja, čiji su sadržaji utvrđeni nastavnim planom i programom, odnosno studijskim programom“. I sam proces pisanja udžbenika⁹ uredjen je nizom zakonskih i podzakonskih akata, kako bi se obezbedilo da ispuni svoju funkciju - ostvarenje postavljenih ciljeva obrazovanja koji su¹⁰ definisani kao „razvoj intelektualnih kapaciteta i znanja dece i učenika nužnih za razumevanje prirode, društva, sebe i sveta u kome žive, u skladu sa njihovim razvojnim potrebama, mogućnostima i interesovanjima; osposobljavanje za rad, dalje obrazovanje i samostalno učenje, u skladu sa načelima stalnog usavršavanja i načelima doživotnog učenja; osposobljavanje za samostalno i odgovorno donošenje odluka koje se odnose na sopstveni razvoj i budući život; razvijanje svesti o državnoj i nacionalnoj pripadnosti, negovanje srpske tradicije i kulture, kao i tradicije i kulture nacionalnih manjina“.

U našoj teoriji preferira se sociokulturni pristup udžbeniku. Obrazlažući njegove prednosti Jelena Pešić (2005) opisuje udžbenik kao sredstvo kulturne medijacije, podsećajući da je idejnu osnovu za zasnivanje sociokulturnog pristupa udžbeniku u našoj sredini postavio Ivić, kvalifikujući ih kao „uzorke kulture“. Sagledan iz te kulturološke perspektive, udžbenik postaje mnogo više od nastavnog sredstva ili izvora za učenje. Reč je o kulturnom produktu koji predstavlja potporni sistem za individualni razvoj (pre svega za intelektualni razvoj, ali i za razvoj sistema vrednosti i ličnosti u celini), a takođe i važan instrument kulturne transmisije i kulturne reprodukcije zajednice. O ovome detaljno govori Dijana Plut (2003) u „Udžbenik kao kulturno-potporni sistem“. Polazeći iz kulturološke perspektive, ona razvija celovitu teoriju udžbenika, nudeći istovremeno i konceptualno metodološki instrument za njihova različita istraživanja. I što je, čini se, najvažnije, pokazuje da je za izgradnju pojmova, kategorija, procedura uz pomoć kojih će dete misliti, posredstvom kojih će kodirati svoje iskustvo, asimilirati nove informacije, uređivati i osmišljavati znanje o svetu i sebi – važan svaki zapis, slika ili shema, upotrebljeni naučni termin, svako postavljeno (ili nepostavljeno) pitanje, primer (ali i vrsta primera), grafičko naglašavanje određenih reči, svaka otvorena (ili prećutana) dilema, svaka eksplicirana (ili teško uočljiva) relacija sa srodnim pojmovima i idejama, rečju - bukvalno svaki trag koji je utisnut na stranici udžbenika.

U domaćoj teoriji česta su podsećanja (Trebješanin, Lazarević, 2001) da udžbenik kao osnovna, obavezna školska knjiga, zahvaljujući sistematičnosti, preglednosti i celovitosti predstavlja glavnu orijentaciju i oslonac u nastavi. Kao „izvedena“ knjiga, proizašla iz nastavnog plana i programa koji utvrđuje teme i načine postizanja razvojno-vaspitnih ciljeva određenog predmeta, tj. nauke iz koje proishodi, on treba da bude pouzdan, najdostupniji izvor relevantnih, tačnih informacija zasnovanih na naučnom znanju.

Između društveno-političkih odnosa i udžbenika postoji tesna veza (Baćević 2004), i jačina njihove socijalizujuće funkcije počiva na činjenici da su ogledalo normi i vrednosti jednog društva,

⁸ Zakon o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima (2006), član 2.

⁹ Metodologija pisanja udžbenika (2005), Pedagoški zavod Vojvodine, Novi Sad, str. 22-23.

¹⁰ Članom 3 Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja.

te da mogu preuzeti ulogu političkih kormilara, tako što sledeći aktuelnu politiku, biraju sadržaje, ispuštaju ih ili ih iskrivljeno prikazuju.

Za razliku od „tradicionalnih“ (Petrić, 2006), koji se odlikuju pojednostavljenim enciklopedijskim diskursom, „savremeni“ udžbenik uspostavlja odnos sa čitaocima i postaje oruđe za aktivno učenje i interakciju. Tradicionalni udžbenik je sredstvo za davanje informacija i objašnjenja, dok tekstovi savremenih udžbenika imaju relaciju funkciju koja podrazumeva direktna obraćanja udžbenika učenicima sa ciljem aktiviranja ranije stečenih znanja i motivacije na dalje čitanje.

1.7. Uloga nastavnika

Učenje u školi od drugih oblika učenja može se izdvojiti (Birzea, 2000) sledećim karakteristikama: ono je rezultat didaktičke nastave; tretira znanje kao poznavanje činjenica koje se ne dovode u sumnju; orijentisano je na ocene i završne ispite; izgrađuje poštovanje prema nastavniku kao glavnom izvoru znanja.

Odnos između učenika i prenosioca znanja (tj. nastavnika) karakterišu relativno rigidna očekivanja nastavnika u pogledu učinka učenika i u pogledu njihovog ponašanja. Kriterijumi kao što su disciplina, pritisak, primena sankcija itd., ključni su (pozitivni i negativni) elementi u tom procesu. Prizorna jednoglasnost koja se postiže u tom procesu - između prenosioca znanja i učenika - nije nužno i stvarna; najčešće je to samo rezultat autoriteta i sankcija.

S obzirom da su savremena društva opterećena padom poverenja koje ljudi ukazuju institucijama i jedni drugima, socijalizujuća funkcija škole morala bi da se preusmeri na stvaranje atmosfere poverenja.

Obnova uloge nastavnika (Teaching Guide, 1997) podrazumeva: da u centar pažnje stavi učenika; da ostvaruje ljudska prava u kontekstu škole - zalažući se za kooperativnu pedagogiju, stvarajući klimu poverenja u razredu; da vodi računa o društvenom i globalnom kontekstu.

Jedna od najvažnijih sposobnosti za nastavu (Duerr, 2000) je efektivnost, tj. uverenje nastavnika da učenici mogu da nauče i da on može da ih nauči ili da im pomogne da uče. Samo se po sebi razume da ove kompetencije utiču na razvoj učenika, a posebno na njihovo samopoštovanje, otvorenost uma, motivaciju, poštovanje razlika, fer ponašanje, kreativni smisao za radoznalost i pre svega na njihovu spremnost i volju da učestvuju i sarađuju u grupnim poslovima. Prema tome, škola postaje sve više mesto učenja povezano sa drugim oblastima u društvu kao celini, a sve manje ustanova gde se podučavaju formalno znanje i veštine i pojedinačna i društvena pitanja stavljaju u posebne odeljke. Kao najvažnije i možda odlučujuće kompetencije i učenika i nastavnika za stvaranje nove sredine za učenje u školi, primerene potrebama savremenog društva, izdvajaju se: kritičko mišljenje, kreativno mišljenje, razmišljanje u korist društva i mišljenje orijentisano ka budućnosti.

Za ostvarivanje rodne ravnopravnosti, s obzirom na stanje u školama i udžbenicima, za nastavnike i nastavnice je od presudne važnosti do poseduju prvopomenutu kompetenciju: kritičnost. Paseka (2004) navodi dva osnovna razloga za ovo: s jedne strane, da bi formulisali prigovore u pogledu stereotipnog i pogrešnog predstavljanja u udžbenicima, ili bili na raspolaganju kao autorke i autori udžbenika. Jer, putem nekritičkog korišćenja ovakvih materijala i sami postaju saučesnici/ce i koproducenti nejednakih struktura specifičnih za polove. S druge strane, bitno je da učenicima i učenicama osveste jednostranost, da im dostave informacije koje nedostaju. Jer, kako ističe, i devojčice i dečaci moraju biti ojačani za borbu protiv pogrešnih i iskrivljenih slika, odnosno

pogleda na svet. Samo kritičari mogu prepoznati konstrukcije moći i usprotiviti im se. To je, ujedno, prema Paseki, i osnova za demokratiju.

1.8. Jezik i rod

Izbor udžbenika maternjeg jezika i čitanki u ovoj početnoj fazi rodni istraživanja obrazovnih i školskih sadržaja u našoj sredini nije ni malo slučajna. Filozof Ludvig Vitgenštajn pre više od pola veka odnos jezika i ljudi sazeo je u misao: „Granice nečijeg jezika su granice njegovog sveta“. Izuzetno precizno i dokumentovano objašnjenje granica ženskog sveta u zajedničkoj jezičkoj domovini dala je Robin Lejkof 1973. godine u delu „Jezik i ženino mesto“ postavljajući teoriju (muške) dominacije (nad ženama) putem jezika. Okosnicu ove teorije (prema Perović, 2006) čini dokazivanje teze o diskriminaciji žene kroz jezik. Ova diskriminacija je dvoznačna - s jedne strane reč je o jeziku kojim žena govori, a sa druge o jeziku kojim se o ženi govori. Zajednička strategija oba vida jezičke diskriminacije je da se potčini ili zakloni ženini lični identitet. Kada ona govori - uskraćivanjem mogućnost da se snažno izrazi, podsticanjem izražavanja koje upućuje na površnost pristupa temi razgovora, kao i na njenu nesigurnost, sa krajnjim ciljem uskraćivanja davanja moći ženi - s obrazloženjem da ona ne može da je „nosi“. Drugi aspekt diskriminacije, jezik kojim se o ženi govori pokazuje da se to čini tako da ona bude što manje vidljiva, identitet joj se daje (ako se daje) kroz odnos sa muškarcem, njeno označavanje opterećeno je pežorativnim značenjima... opet sa istim ciljem - da se žena drži što dalje od pozicije moći. Kao o trećem vidu diskriminacije (Laakso, I 2003) moglo bi se govoriti o jeziku kojim se govori o jeziku, odnosno o jeziku kao sastavnom delu patrijarhalne strukture moći i ugrađenom androcentризmu u nauku o jeziku.

Poredeći jezičku praksu u engleskom i srpskom jeziku, Perović je došla do zaključka da se u srpskom jeziku teza o diskriminaciji jezikom potvrđuje u većoj meri nego u engleskom: „U naš jezik ugrađena je društvena kontrola kroz riječ¹¹ i strah da se riječ ne stekne.“ (Perović, 2006)

U konceptu rodno ravnopravne upotrebe jezika moguće su dve vrste jezičkog ponašanja: rodno senzibilna i rodno slepa alternativa. U zemljama „starim članicama“ Evropske unije (Kegyesné, 2005), koje su od osnivanja fokusirane na rodna pitanja na političkom i društvenom nivou, pitanja rodno senzibilnog odnosno rodno ravnopravnog jezika dospela su među prioritetna. U novopridruženim zemljama tek sada počinje fokusiranje na rodna pitanja, pa tako i na neseksističku upotrebu jezika, pre svega u medijima.

U domaćoj lingvistici skretanju pažnje na rodnu neravnopravnost u jeziku najveći doprinos je dala Svenka Savić (2005, 2006). Zastupajući jezičku teoriju delatnosti, koja u fokusu ima članove date jezičke zajednice i ono šta oni jezikom čine, ona ukazuje da govorenjem i pisanjem čovek dela tako da menja i razvija svest - i drugih, i sopstvenu. S obzirom na to, promene u jeziku moguće su ne samo iz lingvističkih, nego i iz sociolingvističkih i određenih političkih razloga. Među takve spada svakako i rodna ravnopravnost. Radi ubedjivanja drugih u istinitost onoga što je predmet našeg jezičkog delovanja, iz širokog dijapazona mogućnosti koje naš jezik nudi, mi uvek biramo ono što najbolje odražava naš stav. Stoga svako ima pravo da, prema intuiciji, pravljenjem oblika u duhu

¹¹ Kompleksnost značenja termina kojima se govori o ženi Perović plastično opisuje na sledećem primeru: „U konsultaciji sa jednim kolegom lingvistom o terminu *usedelica* i na pitanje da li imamo drugu riječ za isti pojam, rekao je : „ Ne, bogami, ta je dobra, odlična je!“. Tešeći se da je verovatno mislio na tvorbene mogućnosti našeg jezika, Perović ukazuje na neparalelizam leksičkog para neženja/usedelica koji se uočava na leksičkom, semantičkom i konotativnom nivou. Dok je muškarac definisan prostom činjenicom da nije oženjen (partikula ne i glagol ženiti), žena je definisana metaforički, a njoj dodeljeni termin ukazuje ne samo na pasivnost (sedela, pa se usedela), na tuđu odluku (niko je nije izabrao), nego i na neupotrebljivost (usedela devojka/ustajala voda). (Perović, 2006)

jezika, i ne obazirući se na kriterijum da ne zvuči lepo ili dobro - jer to nije naučni kriterijum - učestvuje u stvaranju rodno senzibilnog jezika.

Na veće korišćenje raspoloživog tvorbenog inventara za gradjenje ženskih oblika ohrabruje i Đukanović (2005), ističući da eventualni problemi koji nastaju sa „neobičnim“ rečima nestaju vremenom: učestalošću upotrebe i stvaranjem navike reči se utvrđuju u jeziku. „Jedini mogući savet glasi: opustite se i počnite da koristite potencijale svoga jezika, jer tako se radilo i hiljadama godina pre nego što su se pojavili ovlašćeni tumači jezičke kabale, lingvisti.“

Sve jačim pritiscima pojedinih lingvista za upotrebu rodno senzibilnog jezika u poslednje vreme počinju da se priključuju i mediji, što bi s obzirom na njihov uticaj (a u skladu sa teorijom delatnosti) moglo odigrati odlučujuću ulogu.

Ipak, u Srbistici je još uvek dominantno strukturalističko teorijsko stanovište, prema kojem je jezik sistem znakova namenjen komunikaciji u nekom društvu. Sledstveno takvom odredjenju (Savić, 2006) strukturalisti smatraju da se jezička struktura uglavnom menja sama od sebe, u zavisnosti od pravila date strukture.

Otvaranje prostora za žene u njihovom maternjem jeziku najviše koči inertnost jezikoslovne elite, o čemu svedoči podatak da je u jedinom završenom rečniku srpskog jezika popisan leksički fond od pre pedesetak godina. Pravopis je nešto mlađi, ali ni jedna ni druga knjiga ne pominju moguće odgovore na pomenute dileme u vezi sa rodno senzibilnim jezikom (ne pominju doduše ni kompjuter, ni sidu ni mnoge druge termine presudne za mladu generaciju). Stoga je i nelogično očekivati od udžbenika da svojim jezikom odražavaju potrebu za rodnom ravnopravnošću u jeziku.

Dok se autori udžbenika ne prilagode ovim potrebama, teret odgovornosti saobražavanja školske stvarnosti životu ostaje na nastavnicima.

Obrazlažući značaj kurikuluma maternjeg jezika, Petrovački (1999) ističe da ni jedan nastavni predmet nema toliku vaspitnu i obrazovnu vrednost. „Učenjem maternjeg jezika učenici se pripremaju za kulturnu i jezičku komunikaciju, da shvataju i tumače jezičke pojave i da svoja jezička znanja primenjuju prilikom govorenja, pisanja i čitanja, kao i za kulturni dijalog i jezičku toleranciju. Nastava maternjeg jezika i gramatike razvija njihove ukupne intelektualne sposobnosti, a posebno sposobnosti apstraktnog mišljenja. Uspešno vladanje svojim jezikom omogućava i učenje ostalih predmeta, stranih jezika i afirmaciju učeničkog subjektiviteta u školi i u drugim situacijama. Dobro usmeno i pisano izražavanje omogućava učeniku da se potvrdi kao individualnost, da pokaže svoja znanja i vrednosti, da iskaže svoja mišljenja, stavove, odluke...“

Srpski kao nematernji jezik u obrazovanju dece manjinskih nacionalnih zajednica po mnogo čemu se približava statusu maternjeg jezika.

Tako Odbor za obrazovanje Nacionalnog saveta slovačke nacionalne zajednice (Predlog, 2007) - polazeći od toga da je “primarna uloga ovog predmeta učenje srpskog jezika, a ne učenje o srpskom jeziku”, ističe da je suština opšteg jezičkog vaspitanja dece slovačke nacionalne zajednice negovanje oba jezika: slovačkog, kao svog osnovnog etničkog atributa, i srpskog, kao svog drugog jezika. Među ciljevima izučavanja srpskog jezika¹² u Predlogu se navodi: produktivno

¹² Ističući značaj i komunikacije na maternjem jeziku i komunikacije na stranom jeziku, kao ključnih sposobnosti za dugoročno učenje, Generalni direktorat Evropske komisije za obrazovanje i kulturu (EU Kommission, 2003) pod prvim pojmom definiše: “sposobnost da se izraze i protumače misli, osećanja i činjenice, usmenim ili pisanim putem (slušanje, govor, čitanje i pisanje) i da se uspostavi lingvistička interakcija na odgovarajući način u širokom rasponu socijalnih i kulturnih konteksta - obrazovanja i obuke, posla, kuće i vremena za odmor,” dok za komunikaciju na stranom jeziku navodi da “uglavnom deli osnovne dimenzije veština na maternjem jeziku - prema željama i potrebama pojedinca. Komunikacija na stranom jeziku takođe zahteva veštine kao što su medijacija i interkulturalno razumevanje. Stepenn usavršenosti će varirati između četiri dimenzije, između različitih jezika i prema lingvističkom okruženju i

savladavanje jezika u okviru pretpostavljene jezičke i leksičke građe, upoznavanje sa kulturom naroda koji tim jezikom govori i osposobljavanje za komunikaciju, druženje i zbližavanje sa pripadnicima većinskog naroda i drugih naroda. Krajnji ciljevi su komunikativna ravnopravnost u upotrebi srpskog jezika i kompetencija koja uključuje sposobnost razmišljanja na srpskom jeziku - potrebne za nastavak obrazovanja na srpskom jeziku i za uključivanje u život šire zajednice. Vaspitanje u duhu multikulturalizma i tolerancije, kao i poštovanja jezičkih različitosti u Srbiji, naročito u Vojvodini, poznavanje osnova sociolingvističke problematike i razvijanje svesti o prednostima koje proizilaze iz bilingvizma zadaci su koji obezbeđuju postizanje postavljenih ciljeva. Svesni značaja izučavanja ovog predmeta iz nacionalnog saveta ove manjinske zajednice predlažu povećanje fonda časova i ukazuju na potrebu osavremenjivanja uvodnih tekstova i jezičkih primera za uvežbavanje u udžbenicima za sve razrede. Takođe insistiraju na odabiru kvalitetnih tekstova različitih žanrova (i za udžbenike, i za lektiru) vodećih srpskih pisaca koji obiluju bogatom jezičko-sintaksičkom građom; na izboru interesantnih, aktuelnih tekstova prilagođenih savremenim generacijama i vremenu u kojem živimo i osavremenjivanju grafičkih rešenja udžbenika.

1.9. Obrazovanje nacionalnih manjina u Vojvodini

Prema poslednjem popisu (2002) u Vojvodini su živela ukupno 2.031.992 stanovnika. Od toga je navise Srba - 1.321.807, ili 65,0 posto, dok učešće pripadnika ostalih nacionalnih zajednica¹³ iznosi: Madjara 290.207, ili 14,3 posto, Rumuna 30.419 - 1,5 posto, Rusina 15.626 - 0,8 posto, Slovaka 56.637, ili 2,8 posto, Hrvata 56.546, tj. 2,8 posto.

Pri poslednjem popisu maternji jezik je definisan kao "jezik koje je neko lice naučilo da govori još u ranom detinjstvu, odnosno jezik koji lice smatra svojim maternjim jezikom ako se u domaćinstvu govorilo više jezika"¹⁴, pri čemu je za decu mlađu od 15 godina izjavu davao roditelj ili staratelj.

Od ukupne vojvodjanske populacije, oko 1,6 miliona lica (76,6 posto) u popisu 2002. godine se deklariralo za srpski kao maternji jezik. Na drugom mestu je madjarski (14 posto), zatim slovački (2,7 posto), rumunski (1,5 posto), romski (1,1 posto) i hrvatski (1 posto), dok ostali jezici participiraju sa marginalnim udelima. Gotovo potpuno poklapanje maternjeg jezika i nacionalne pripadnosti registrovano je kod Srba (99,8 posto). Kada su u pitanju nacionalne zajednice koje su predmet ovog istraživanja, ovo poklapanje je različito, a odstupanje je u najvećoj meri u korist srpskog jezika i njega kao maternji navodi: 5,7 posto Madjara, 7,4 posto Rumuna, 16,4 posto Rusina, 5,2 posto Slovaka i čak 63,9 posto Hrvata. U zanemarljivim procentima pripadnici pomenutih manjinskih zajednica kao maternji navode jezik neke druge nacionalne manjine.

nasleđu pojedinca". Ovaj dokument ne pominje "nematernji" niti "jezik društvene sredine", a pada u oči da je kompetencija na jeziku sredine, u našem slučaju srpskom kao nematernjem, onako kako je opisuje Predlog, mnogo bliža onoj predviđenoj za maternji nego za strani jezik.

¹³ Ovaj pregled obuhvata nacionalne zajednice čiji pripadnici se školuju na maternjem jeziku.

¹⁴ Većina evropskih zemalja u svojim nacionalnim popisima stanovništva ima pitanje o jeziku (maternji, govorni, glavni i mnogi drugi varijeteti), koji često mogu imati samo tanku vezu sa nacionalnim poreklom. Na primer, u Švajcarskoj, kao multijezičkoj državi, prvo popisno pitanje se ne odnosi na maternji jezik, već na jezik kojim lice obično govori u kući i školi (ili na poslu), dok drugo pitanje pokriva jezik na kojem lice razmišlja i koji zna najbolje. U Rumuniji se popisno pitanje odnosi na maternji jezik (jezik kojim je lice govorilo u detinjstvu), dok u Madjarskoj pored pitanja o maternjem postoji i pitanje o govornom jeziku. U Slovačkoj se pod maternjim jezikom podrazumeva "jezik kojim lice govori sa svojim roditeljima", a u Bugarskoj jezik koji lice najbolje govori i kojim najčešće komunicira u porodici (Courbage, 2000, prema Raduški, 2006).

Pravni osnov ravnopravnosti devojčica i dečaka u obrazovanju i školovanju bez obzira na njihovu polnu i etničku pripadnost garantuje Ustav Republike Srbije jemčeći prava nacionalnih manjina (član 14), ravnopravnost polova uz razvijanje politike jednakih šansi (član 15) i zabranu neposredne i posredne diskriminacije po svim osnovama, uključujući i pol i nacionalnu pripadnost (član 21). Svim učenicima zagarantovana¹⁵ su prava deteta i učenika “u skladu sa potvrđenim međunarodnim ugovorima, ovim i posebnim zakonima, a (*školska*) ustanova je dužna da obezbedi njihovo ostvarivanje, a naročito pravo na: kvalitetan obrazovno-vaspitni rad; uvažavanje ličnosti; svestrani razvoj ličnosti; zaštitu od diskriminacije i nasilja; blagovremenu i potpunu informaciju o pitanjima od značaja za njegovo školovanje”.

U skladu sa zakonom¹⁶ nastava se na svim nivoima obrazovanja u Srbiji odvija na srpskom jeziku, a za pripadnike nacionalne manjine obrazovno-vaspitni rad ostvaruje se na maternjem jeziku. (Izuzetno on se može ostvarivati i na srpskom jeziku.) Ova zakonska mogućnost se naročito često koristi u Vojvodini, u kojoj zbog izražene multietničke strukture stanovništva postoji duga i neprekinuta tradicija obrazovanja na jezicima naroda koji u Vojvodini žive.

U osnovnim školama u AP Vojvodini obrazovni rad ostvaruje se na šest nastavnih jezika: srpskom, mađarskom, slovačkom, rumunskom, rusinskom i hrvatskom jeziku, kao i dvojezično - na srpskom i nekom od jezika nacionalnih manjina. Izborna nastava: maternji jezik sa elementima nacionalne kulture izvodi se, pored navedenih jezika, i na ukrajinskom i na romskom jeziku.

Učenici pripadnici nacionalnih manjina u skladu sa zakonom¹⁷ ostvaruju pravo na osnovno obrazovanje i vaspitanje na maternjem jeziku, ako se u prvi razred prijavi najmanje 15 učenika. Uz saglasnost pokrajinskog sekretara za obrazovanje i kulturu¹⁸ moguće je otvaranje odeljenja i sa manjim brojem učenika.

U osnovnim školama u AP Vojvodini (PSOK, 2005) u školskoj 2004/2005.¹⁹ u redovnim školama školovalo se ukupno 177.678 učenika, od čega su 33.476, ili 18,84 posto, bili učenici pripadnici nacionalnih manjina i to: 21.953 Mađara, 4.577 Slovaka, 2.311 Rumuna, 1.291 Rusina i 3.414 Hrvata.

U 45 vojvodjanskih opština rade ukupno 344 osnovne škole i 224 izdvojena odeljenja. U 38 opština i ukupno 178²⁰ škola i izdvojenih odeljenja izvodi se nastava na jezicima nacionalnih manjina. Nastava na mađarskom jeziku izvodi se u 117 škola i izdvojenih školskih odeljenja u 28 opština (Bačka 12, Banat 16) u 95 naseljenih mesta. Nastava na slovačkom jeziku izvodi se u 18 škola u 12 opština (Bačka 5, Banat 3, Srem 4) u 18 mesta. Nastava na rumunskom jeziku izvodi se u 24 škole u devet opština (Banat) u 29 naseljenih mesta. Nastava na rusinskom jeziku izvodi se u tri škole u tri opštine (Bačka), u tri naseljena mesta. Nastava na hrvatskom izvodi se u pet škola u opštini Subotica, u pet naseljenih mesta. Isključivo na srpskom jeziku nastava se izvodi samo u

¹⁵ Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, čl. 95.

¹⁶ Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, čl. 7.

¹⁷ Zakon o osnovnoj školi.

¹⁸ Na osnovu Zakona o utvrđivanju određenih nadležnosti Autonomne Pokrajine.

¹⁹ Ovo su poslednji zvanični podaci Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje i kulturu.

²⁰ Ovi podaci delimično odstupaju od podataka PSOK, a dobijeni su u direktnim kontaktima sa nacionalnim savetima manjinskih zajednica čije je školovanje predmet ovog rada, te su kao noviji uzeti kao relevantniji.

sedam vojvodjanskih opština. “Najmultilingvalnije” su opštine Zrenjanin²¹ i Kovačica, u kojima se nastava odvija na srpskom i još tri jezika (mađarskom, slovačkom i rumunskom).

U školskoj 2004/2005. nastavom na srpskom jeziku bilo je obuhvaćeno 153.650 učenika, nastavom na mađarskom jeziku 18.286 učenika (83 posto ukupnog broja), nastavom na rusinskom jeziku 669 učenika (52 posto), nastavom na slovačkom 3.428 učenika (75 posto), na rumunskom 1.527 učenika (66 posto), a nastavom na hrvatskom 118 učenika (3,5 posto)²².

Razudjenost školskog sistema na šest jezika jedan je od najupečatljivijih dokaza postojanja razvijenog institucionalnog okvira multikulturalnosti u Vojvodini. Njegovo unapredjivanje neodvojivo je od procesa unapredjivanja ukupnog školskog sistema u Vojvodini i Srbiji. Postizanje višeg nivoa efikasnosti obrazovanja manjinskih nacionalnih zajednica usko je vezano za demokratizaciju, afirmaciju građanskih vrednosti i razvijanje interkulturalnog i multiperspektivnog pristupa u obrazovanju. (Zaključci i preporuke, 2005) U kontekstu interkulturalnosti, izučavanje srpskog kao maternjeg jezika nesumnjivo ima velik značaj i za manjinske, ali i za većinsku nacionalnu zajednicu. Istraživanja čiji su rezultati predloženi u ovom radu osvetljavaju samo jedan od mnogih aspekata ove kompleksne problematike: mogućnost prenošenja rodni stereotipa putem jezika i kulture većinskog naroda. Procenu uticaja učenih stereotipa na socijalizaciju učenika i učenica nije moguće obaviti bez podataka o rodnim stereotipima u udžbenicima maternjih jezika (ali i drugim) manjinskih nacionalnih zajednica koje žive u Vojvodini, ali je nesumnjivo da dobijeni nalazi ukazuju na postojanje socijalizacijskog obrasca koji počiva na patrijarhalnom modelu.

Prilikom analize kompleksne problematike budućih reformi sistema obrazovanja na jezicima nacionalnih manjina svakako bi trebalo imati u vidu i rodne dimenzije. Na to obavezuju domaći pravni dokumenti, ratifikovane međunarodne konvencije i evropski standardi.

Rezultati istraživanja predstavljeni u ovom radu pokazuju da postoji i potreba i prostor za menjanje postojećeg stanja. U kontekstu savremenog obrazovanja, rodnu ravnopravnost u udžbeničkim sadržajima i nastavnoj praksi treba posmatrati kao sastavni deo interkulturalnosti; kao sredstvo povećavanja svesti učenika i učenica o njihovom identitetu. Dugoročni cilj ovakve konfrontacije sa predrasudama i stereotipima je eliminisanje rodne nejednakosti i diskriminacije u školi i društvu.

1.10. Izazovi istraživanja

Činjenica da se u slučaju devojčica iz manjinskih nacionalnih zajednica stiču dva diskriminatorna faktora (pol i nacionalna pripadnost) i mogućnost njihovog sinergetskog učinka dovela je u fokus ovog istraživanja obrazovanje dece manjinskih zajednica u Vojvodini. Opredeljenje za analizu udžbenika za srpski kao maternji jezik jednim delom je posledica želje za priključenje aktuelnom regionalnom projektu istraživanja udžbenika (maternjeg) jezika, sa fokusom

²¹ Kako multikulturalno obrazovanje i podizanje dece u tolerantnom okruženju vodi do stvarnog interkulturalizma pokazuje selo u blizini Zrenjanina, Belo Blato: 150 učenika uče tri jezika - srpski, mađarski i slovački. Većina učenika govori sva tri jezika.

²² Razlog za tako mali broj učenika leži u tome što je ova zajednica zvanično priznata kao manjina tek nakon pada Miloševićevog režima, a tek 2002. godine počela je da se organizuje nastava na hrvatskom jeziku.

na specifičnost Vojvodine - tradicionalnu multijezičnost. S druge strane, posledica je ličnog uverenja da se obrazovanjem dece manjinskih zajednica u Vojvodini, a s tim u vezi i interkulturalnim obrazovanjem, čitavo naše društvo, ali i akademska zajednica nedovoljno bavi (jedini priručnik za metodiku nastave srpskog kao nematernjeg jezika - tadašnjeg jezika sredine - napisan je pre 30 godina). Štetu od ovoga ne trpe samo manjinske zajednice, nego i većinski narod.

Izborom teme istraživanja želela sam da skrenem pažnju na to da je i za same manjinske nacionalne zajednice, ali i za većinski narod kvalitet izučavanja ovog predmeta od izuzetne važnosti. Naročito kvalitet udžbenika, kao osnovnog nastavnog sredstva sa svim njegovim komponentama, koje mogu prenositi i neželjene poruke. I da podstaknem one koji predaju ovaj predmet (a tokom istraživanja sam se uverila da su to u ogromnoj većini žene) da samostalno krenu u problematizovanje onih sadržaja koje doživljavaju kao rodno diskriminišuće i tako ubrzaju kreiranje kvalitetnijih udžbenika za ovaj predmet, kvalitetnijeg obrazovanja i adekvatnije socijalizacije i dečaka i devojčica.

2. CILJ

Osnovni cilj ovog rada je da ukaže na nesklad između proklamovane jednakosti položaja devojčica i dečaka u institucionalnom sistemu obrazovanja i svakodnevne prakse.

Rezultati svih relevantnih rodni istraživanja obrazovanja pokazuju da su naročito udžbenici opterećeni rodni stereotipima. Proverom stanja u udžbenicima srpskog kao nematernjeg jezika želelo se proveriti u kojoj meri se deci manjinskih nacionalnih zajednica preko nastavnog gradiva prenose i rodni stereotipi.

Uloga nastavnika u održavanju/prevazilaženju rodni stereotipa ispituje se radi utvrđivanja njihove svesti o postojanju ovakvih sadržaja u udžbenicima po kojima predaju i odnosa prema ovoj problematici, ali u krajnjoj liniji pre svega radi njihovog ohrabivanja na aktivnije učešće u promeni postojećeg stanja.

Poredjenje rezultata analize sadržaja udžbenika sa stavovima nastavnika dobijenim pomoću upitnika ima svrhu identifikovanja problema i predlaganja izmena i u udžbenicima, i u svakodnevnom radu nastavnika. Pošto ovi udžbenici (prema ličnom saznanju) do sada nisu bili predmet rodne analize, rezultati ovog istraživanja mogu doprineti podizanju nivoa njihovog ukupnog kvaliteta, prilikom sastavljanja novih udžbenika. Ukupni kvalitet nastave ovog predmeta ima veliku važnost za uspešno savladavanje srpskog jezika, što je jedan od obrazovnih prioriteta svih manjinskih zajednica u Vojvodini, ali i ukupnog našeg društva.

Polazeći od uverenja da je rodna ravnopravnost suštinsko demokratsko i razvojno pitanje našeg društva, na temi obrazovanja dece pripadnika manjinskih nacionalnih zajednica, za koju ne postoji prevelik interes ni šire, a ni naučne javnosti, želela sam da ukažem na opasnost dvostruke marginalizacije devojčica iz ove populacije: na rodnoj i etničko-jezičkoj osnovi i podstaknem i druge da razmišljaju o opisanim, ali i drugim problemima koji ih ograničavaju u ostvarenju njihovih potencijala.

3. PODACI O KORPUSU

Za potrebe ovog rada istraživana su dva korpusa: udžbenici i nastavnici.

Udžbenički korpus čine udžbenici po kojima se u mladjim razredima osnovne škole u Vojvodini predaje predmet srpski jezik kao nematernalni, za decu pripadnike manjinskih nacionalnih zajednica:

Nataša Dobrić, Biljana Maksimović: Učimo srpski 1, Srpski kao nematernalni jezik za prvi razred osnovne škole, prvo izdanje, 2005, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd;

Nataša Dobrić: Učimo srpski 2, Srpski kao nematernalni jezik za drugi razred osnovne škole, prvo izdanje, 2005, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd;

Mr Josip Buljovčić, Magdolna Elek: Srpski kao nematernalni jezik za treći razred osnovne škole, trinaesto izdanje, 2005, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd;

Dr Mirjana Burzan, dr Jovan Jerković, Vera Niderman: Učimo srpski, Srpski kao nematernalni jezik za četvrti razred osnovne škole, deseto izdanje, 2004, Beograd.

Nastavnički korpus čine 64 nastavnika/ce koji predaju predmet srpski kao nematernalni jezik, na području Vojvodine. Reč je o namernom uzorku kojim su obuhvaćeni nastavnici/e koji predaju učenicima/učenicama različitih nacionalnih zajednica, u gradskim i seoskim sredinama.

4. METOD

Uz pomoć kodnog sistema preuzetog iz istraživačkog projekta „Rodno osetljivi udžbenici i učionička praksa u regionu Balkana“ (Knjiga koda u Prilogu) koji sadrži 99 pitanja analizirani su: opšti podaci o udžbenicima, autorstvo, opšti podaci o udžbeničkim sadržajima, oprema tekstova (pitanja i zadaci, likovni prilozi), sadržaj tekstova (teme, zastupljenost, uzrast, lokacija i aktivnost likova, društveni odnosi između muških i ženskih likova, porodični odnosi, profesionalne uloge, osobine, vrednosti i interesi i dečje aktivnosti).

Primenjena je analiza sadržaja kao kvantitativno-kvalitativna metoda, pri čemu je za jedinicu analize uzet tekst i to onako kako ga definiše Knjiga koda (u Prilogu), a ukupno su analizirana 184 teksta (tabela 1 u Prilogu).

Za ispitivanje nastavnika sačinjen je upitnik koji sadrži 48 pitanja (od toga devet otvorenih, četiri poluotvorena i 35 zatvorenih) podeljenih na: pitanja kojima se prikupljaju opšti podaci o ispitaniku/ci, pitanja kojima se od nastavnika/ca dobija njihova procena sadržaja udžbenika, pitanja koja se tiču stavova nastavnika/ca o rodnoj jednakosti u udžbenicima, pitanja o stavovima nastavnika/ca o rodnoj jednakosti u društvu, dok peti deo upitnika od nastavnika/ca zahteva kratku analizu ponudjenog teksta sa aspekta rodne jednakosti.

Deo upitnika koji se odnosi na procenu sadržaja udžbenika kreiran je tako da omogućiti poredjenje nastavničke procene sa rezultatima kvantitativno-kvalitativne analize najrelevantnijih udžbeničkih sadržaja.

Upitnik je uz saglasnost Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje i kulturu, posredstvom odbora za obrazovanje nacionalnih saveta madjarske, slovačke, rumunske, rusinske i hrvatske nacionalne manjine²³ distribuiran školama. Popunjeni upitnici vraćeni su poštom direktno istraživačici.

5.REZULTATI ANALIZE

5.1. UDŽBENICI

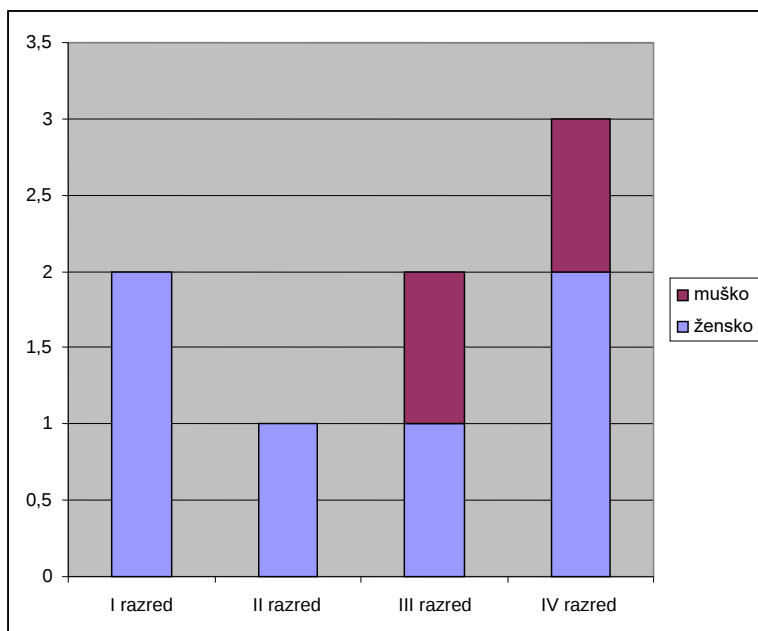
5.1.1. Opšti podaci o analiziranim udžbenicima

Ovom analizom obuhvaćeni su udžbenici srpskog kao maternjeg jezika koji se koriste u prva četiri razreda onih osnovnih škola u Vojvodini u kojima se nastava izvodi na nekom od jezika manjinskih nacionalnih zajednica. Izdavač svih analiziranih udžbenika je Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd. Udžbenici za I i II razred su izdanja iz 2005. godine, udžbenik za III razred iz 1987, a udžbenik za IV razred iz 1988. godine. Udžbenici za I i II razred odobreni su u godini izdavanja rešenjem ministra prosvete i sporta Republike Srbije, dok je udžbenike za III i IV razred, takodje u godini izdavanja, odobrio Prosvetni savet Vojvodine.

²³ Zahvaljujem se svim pomenutim nacionalnim savetima i njihovim odborima za obrazovanje na razumevanju, podršci i organizacionoj pomoći, bez čega ovog istraživanja ne bi ni bilo.

Analizirani udžbenici ukupno imaju 472 stranice. Udžbenik za I razred ima 100 stranica, udžbenik za II razred 104, udžbenik za III 124 stranice, a udžbenik za IV razred 144 stranice.

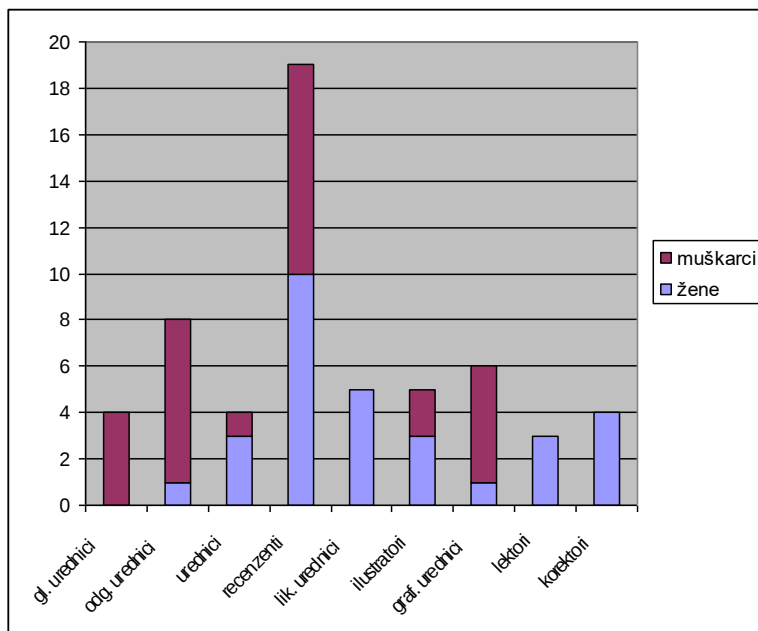
5.1.2. Autorstvo

Pol autora udžbenika

Analizirani udžbenici ukupno imaju osam autora (I razred - dva, II jedan, III dva i IV tri), od kojih su šest (75 posto) žene. Udžbenik za I razred potpisuju dve, za II jedna žena, za III muškarac i žena, a za IV dve žene i muškarac. Ovaj nalaz bitno odudara od uvreženog mišljenja i empirijskih nalaza dosadašnjih sličnih istraživanja u Hrvatskoj i Crnoj Gori, prema kojima su autori dominantno muškarci.

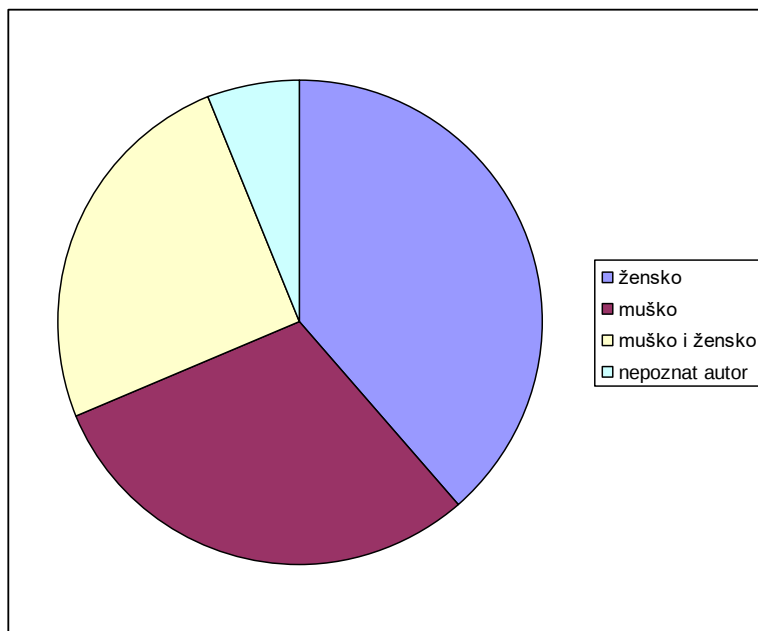
U širem autorskom timu, prema impresumima, nalazimo još 58 osoba (glavni urednici, odgovorni urednici, urednici, recenzenti, likovni urednici, ilustratori, grafički urednici, lektori, korektori), među kojima je 30 žena i 28 muškaraca.

Učešće muškaraca i žena u

širem autorskom timu (I-IV)

Ova naizgled savršena izbalansiranost, čak prednost u korist žena, krije u sebi dosta striktnu podelu nadležnosti: među glavnim urednicima ovih izdanja nema ni jedne žene, od osam odgovornih urednika sedam su muškarci, odnos recenzentkinja i recenzenata je izbalansiran (10:9), likovno uređivanje je isključivo ženski domen, ilustracija zajednički, grafičko uređivanje muški, a lektura i korektura isključivo ženski (užbenik za III razred prema impresumu nema lektora?!). Ovakav detaljniji uvid u rodnu podelu posla oko izrade udžbenika koriguje prvobitni utisak da su analizirani udžbenici pretežno „žensko delo“. S obzirom da se analizirani korpus može podeliti na dva seta, nove udžbenike za I i II razred, koji su se pojavili pre dve godine, i udžbenike za III i IV razred iz 1987, odnosno 1988. godine (koji su kao 13. odnosno 10. izdanje štampani 2005. odnosno 2004. godine) na osnovu podataka iz impresuma može se pratiti pomeranje žena u autorskom timu. Da je uprkos potpunom preuzimanju nekih važnih funkcija „stakleni plafon“ za žene urednička pozicija - svedoči tabela 2 u Prilogu.

Pol autora tekstova (I-IV)

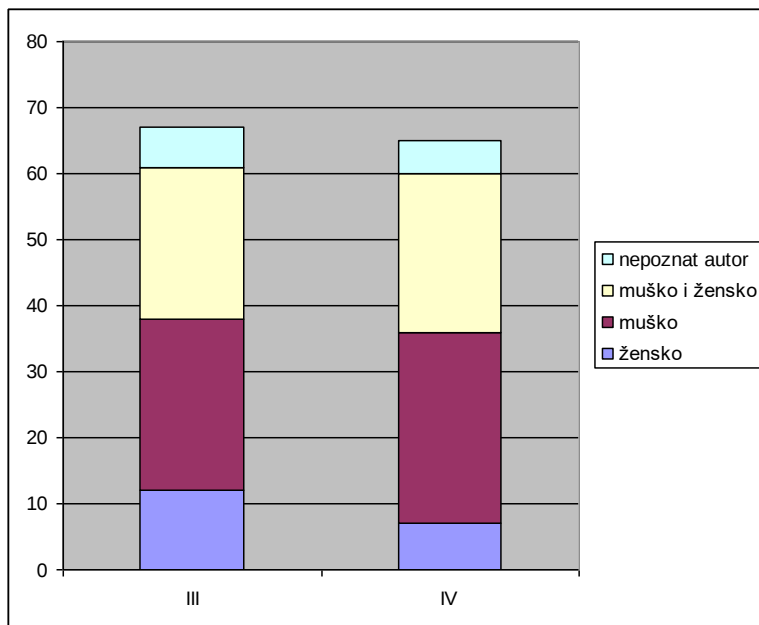
Analizom autorstva tekstova s obzirom na pol ustanovljeno je da su autori tekstova u 71 slučaju (41 posto) žene, u 55 slučajeva (31 posto) muškarci, a u 47 slučajeva (27 posto) muškarci i žene²⁴. Za 11 tekstova (šest posto ukupno analiziranih) pol autora nije mogao biti utvrđen (učenički radovi, tekstovi preuzeti iz dečje štampe, narodna književnost). Detaljan prikaz: tabela 3 u Prilogu.

S obzirom na specifičnosti udžbenika za I i II razred²⁵, problem autorstva razmatraćemo samo na primerima udžbenika za III i IV razred.

U udžbeniku za III razred 26 tekstova (38,8 posto) je autora muškog pola, 23 teksta (34,4 posto) su sastavili zajednički muški i ženski autor, 12 tekstova (17,9) je autora ženskog pola, dok se za šest (9,0) tekstova ne može utvrditi pol autora. U udžbeniku za IV razred 29 (44,6 posto) tekstova je autora muškog pola, 24 teksta (36,9 posto) su sastavili zajednički muški i ženski autor, sedam tekstova (10,8) je autora ženskog pola, dok se za pet (7,7) tekstova ne može utvrditi pol autora. U udžbenicima za III i IV razred uočava se izrazita podzastupljenost žena kao autora tekstova (dvostruko, odnosno četverostruko su manje zastupljene od muškaraca).

²⁴ Radi se o tekstovima koje su zajednički sastavili autori udžbenika - prema objašnjenju u udžbeniku za III razred, koje je, s obzirom da se radi o istom izdavaču, uzeto kao validno i za udžbenik za IV razred.

²⁵ Ovo su slikovnice, i mada likovni sadržaj ima - u skladu sa Knjigom koda - status teksta, činjenicu da su autori ovih „tekstova“ u oba slučaja žene, kao autorke udžbenika samih, pri analizi autorstva ostavljamo na trenutak po strani, pošto bi, s obzirom na ove specifične razlike, poredjenje bilo bespredmetno.

Autorstvo tekstova u udžbenicima

S obzirom da su izradom ovih udžbenika rukovodili uglavnom muškarci (kada je reč o udžbeniku za IV razred na pozicijama glavnog urednika, odgovornog urednika, urednika i recenzenata je devet muškaraca i jedna žena, a u slučaju III razreda odnos je 6:4), nameće se zaključak da se sa ovih pozicija favorizuje sopstveni pol kada je reč o izboru autora. Detaljan prikaz: tabela 2 u Prilogu.

5.1.3. Opšti podaci o analiziranim udžbeničkim sadržajima

5.1.3.1. Tekstovi

Od ukupno 195 tekstova u četiri spomenuta užbenika, analizirana su 184, dok se na 11 tekstova, zbog nedostatka ispitivanih elemenata, nije mogla primeniti analiza, pa su iz nje izostavljeni. Spisak svih užbeničkih tekstova dat je u Prilogu pod 1.

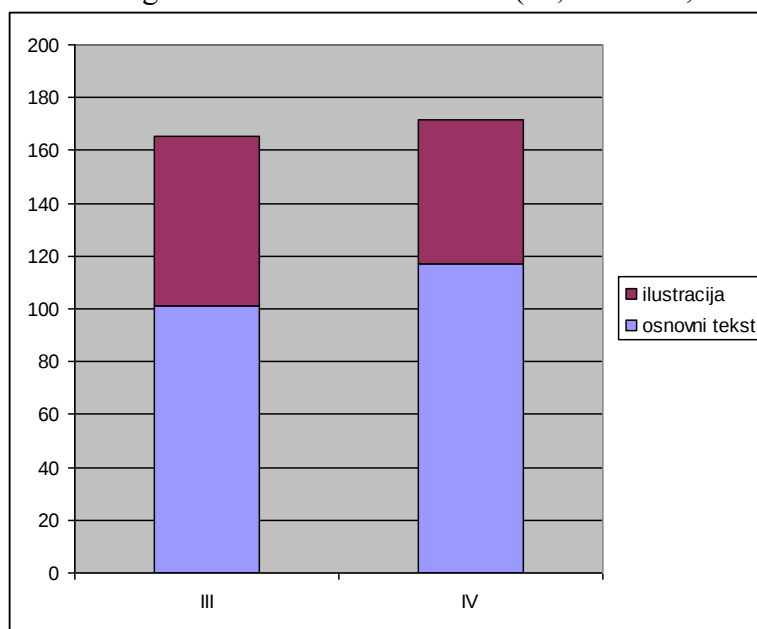
Sa svrhom određivanja konceptijskog konteksta u kojem se analiziraju muški i ženski likovi, na početku su analizirane neke od bitnih formalnih karakteristika užbenika: ukupna površina teksta u širem i užem smislu, odnos površina teksta i ilustracija, vreme nastanka teksta, književna forma teksta, poreklo (nacionalno) teksta.

Ukupna površina analiziranih tekstova u širem smislu iznosi 138.931 cm², odnosno prosečno 755 cm² po tekstu. Upadljivo veća površina tekstova u prva dva razreda posledica je činjenice da nije reč o tekstovima u klasičnom smislu nego o ilustracijama - slikama ili nizovima slika. U tom smislu međusobno su uporedivi I i II razred i III i IV. Ovakvo poredjenje pokazuje da su tekstovi u širem smislu u udžbenicima za I i II razred približno podjednake površine (1.657 cm²:1.562,2 cm²), kao i oni u užbenicima za III i IV razred (402 cm²:436,7 cm²).

Ukupna površina osnovnih tekstova obuhvaćenih analizom iznosi 58.308,75 cm², odnosno prosečno 316,9 cm² po tekstu. Prosečna površina osnovnog teksta u udžbeniku za I razred iznosi 797 cm² po tekstu, u udžbeniku za II razred 888,9 cm² po tekstu, u udžbeniku za III razred 101,3 cm² po tekstu, a u onom za IV - 116,8 cm² po tekstu. Iako se, s obzirom na ranije spominjane razlike između udžbenika za prva dva i druga dva razreda oni međusobno ne mogu porediti, ostaje da se konstatuje da postoji trend povećanja obima osnovnog teksta u skladu sa uzrastom deteta, što je i logično s obzirom na rast detetovih sposobnosti.

Likovni prilozi razmatrani u ovoj analizi odnose se na udžbenike za III i IV razred²⁶. Od 132 teksta likovnim prilogom opremljeno ih je 85, što iznosi u proseku 0,64 slikovna priloga po tekstu. U udžbeniku za III razred ilustrovano je 61,2 posto tekstova, u udžbeniku za IV razred 67,7 posto. Od 85 tekstova opremljenih likovnim prilogom 84 imaju jedan, a samo jedan tekst ima tri likovna priloga.

Ukupna površina likovnih priloga u udžbenicima za III i IV razred iznosi 5.032 cm/2, odnosno 38,12 cm/2 po tekstu, a pošto je ilustrovano ukupno 85 tekstova, prosečna površina postojećih ilustracija iznosi 59,2 cm/2 po tekstu. Prosečna površina likovnih priloga nešto je veća u udžbeniku za III nego u udžbeniku za IV razred (63,8cm/2:54,9 cm/2).

Odnos površine osnovnog teksta

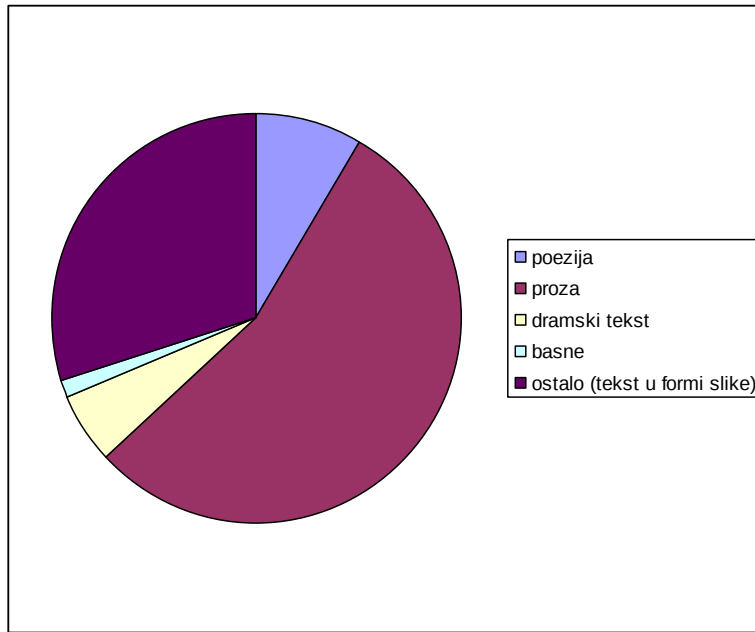
i ilustracije

U udžbenicima za I i II razred nema slikovnih priloga, dok su autori svih 85 slikovnih priloga u udžbenicima za III i IV razred žene.

Analizom vremenskog porekla tekstova među 184 analizirana teksta, pronadjena je jedna narodna priča nedatiranog porekla (*Lekar i bolesnik*) i jedna pesma Jovana Jovanovića Zmaja, iz 19. veka (*Stara baka*), dok su svi ostali - 182 teksta (98,9 posto), kategorisani kao savremeni. Dalja analiza pokazaće da li ova činjenica ima uticaja na ostale nalaze.

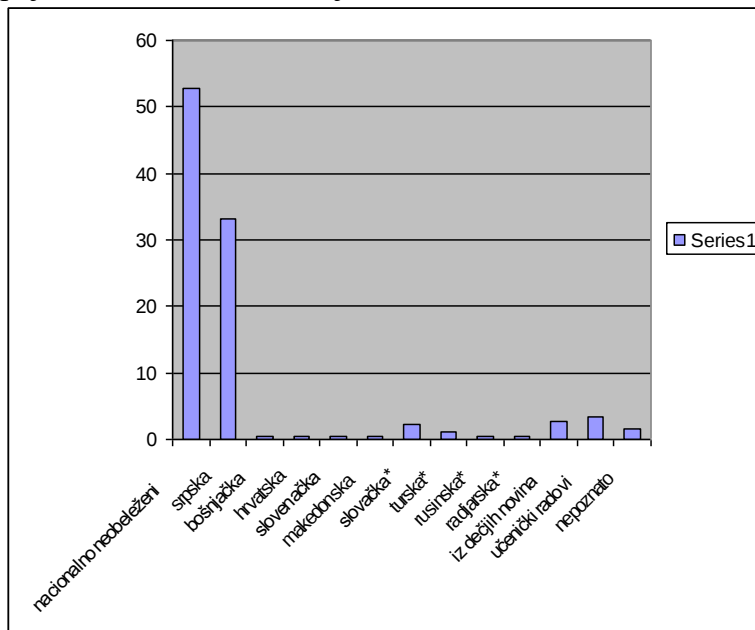
Prema književnoj formi velika većina užbeničkih tekstova - 100 (54,3 posto) su proza, poezija je 16 tekstova (8,7 posto), dramskih tekstova je 10 (5,4 posto), basne tri (1,6 posto), dok veliki deo tekstova - 55 (29,9 posto), na šta utiču udžbenici-slikovnice za I i II razred, čine tekstovi koji zapravo nemaju teksta: slike, stripovi bez teksta, tekstovi sa inkorporiranim sličicama i sl. i ulaze u kategoriju „ostalo“. Detaljan prikaz: tabela 4 u Prilogu.

²⁶ Prema uputstvu iz Knjige koda osnovnim tekstom u udžbenicima za I i II razred (slikovnice) smatran je tekst u vidu slike ili niza slika. U udžbenicima za I i II razred analizirana su ukupno 52 ovakva teksta. S obzirom da su sami slika ili nizovi slika, pri analizi likovnih priloga uz tekst, oni su kategorisani kao tekstovi bez likovnog priloga i čine 52,5 posto tekstova koji nisu opremljeni likovnim prilogom.

Književna forma teksta

Predmet analize bilo je i nacionalno porekla tekstova, odnosno pripadnost njihovih autora pojedinim nacionalnim književnostima.

Nacionalno poreklo²⁷ udžbeničkih

tekstova

Ovakva klasifikacija je upitna sama po sebi²⁸, a naročito na istraživanom korpusu, utvrđena je sa dosta napora²⁹ i priložena je ovom radu sa svrhom sagledavanja posledica uticaja multietničkih

²⁷ Radi se o književnosti pripadnika pomenutih nacionalnih zajednica u Srbiji, koji stvaraju na maternjem ili srpskom jeziku.

²⁸ Reč je autorima/kama pripadnicima manjinskih nacionalnih zajednica ili naroda iz bivše SFRJ, od kojih neki pišu na maternjem, neki na jeziku sredine u kojoj žive, često ih svojataju obe strane, a udžbenik ne navodi podatak o tome kojoj književnosti pripadaju.

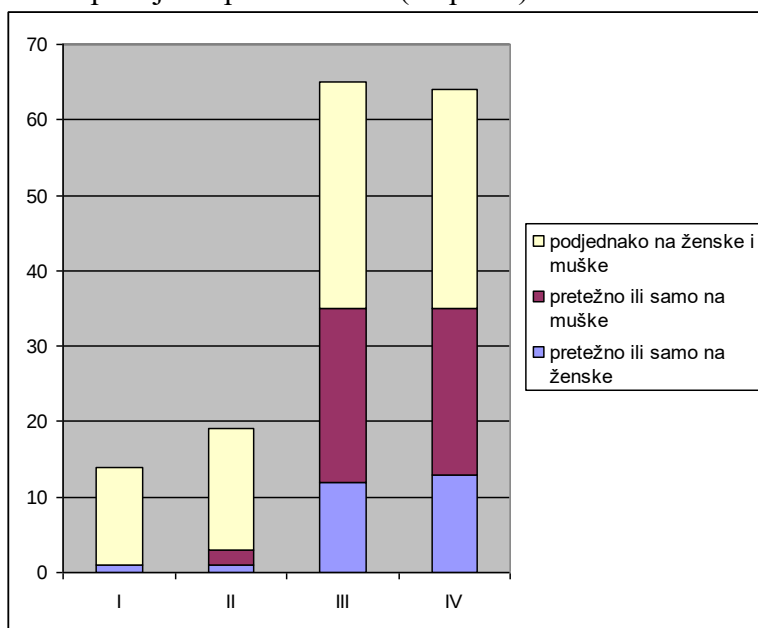
književnih sadržaja na ispitivanu problematiku. Dakle, uz sve ograde po pitanju klasifikacije, analiza je pokazala da je više od polovine - 97 udžbeničkih tekstova (52,8 posto) nacionalno neobeleženo³⁰. Iz srpske književnosti je 61 tekst (33,2 posto), šest tekstova (3,3 posto) su učenički radovi, pet tekstova (2,7 posto) je iz dečje štampe, četiri teksta (2,2 posto) su iz slovačke književnosti, dva teksta (1,1 posto) iz turske književnosti, po jedan tekst (po 0,5 posto) iz bošnjačke, hrvatske, slovenačke, makedonske, rusinske i mađarske književnosti, a za tri teksta nije utvrđeno čijoj književnosti pripadaju. Detaljan prikaz: tabela 5 u Prilogu.

5.1.3.1.2. Oprema tekstova

5.1.3.1.3. Pitanja i zadaci

Radi boljeg razumevanja centralne teme ove analize u nju su uključena i pitanja i zadaci, koji prate gotovo sve analizirane tekstove (97,8 posto).

Analizirajući *na koga se odnose pitanja (koja slede ispod teksta)*, utvrđeno je da se u 88 slučajeva (48,8 posto) odnose podjednako na muške i ženske likove, samo na muške likove u 28 (15,5 posto) slučajeva, a samo na ženske likove u 11 tekstova (6,1 posto). Pretežno na muške likove odnose se pitanja uz 19 (10,5 posto) tekstova, pretežno na ženske likove uz 16 (8,8 posto) tekstova, dok se pitanja uz preostalih 18 (10 posto) tekstova ne odnose ni na ženske ni na muške likove.

Na koga se odnose pitanja

Pošto se pitanjima isključivo ili pretežno o muškim likovima završava 47 (26 posto) tekstova, dok se pitanjima isključivo ili pretežno o ženskim likovima završava 27 (15 posto) tekstova, uočava se favorizovanje muških likova u pitanjima. Detaljan uvid pruža tabela 6 u Prilogu.

Ispitivano je i u kojem rodu su postavljena pitanja i pokazalo se da to u 61 slučaju nije bilo moguće odrediti, na šta veliki uticaj imaju udžbenici za I i II razred (slikovnice) kod kojih su sva pitanja uz tekstove prema ovom kriterijumu svrstana u kategoriju „ne može se odrediti“. U slučajevima u kojima se moglo odrediti u kojem rodu su postavljena pitanja, analiza je pokazala da

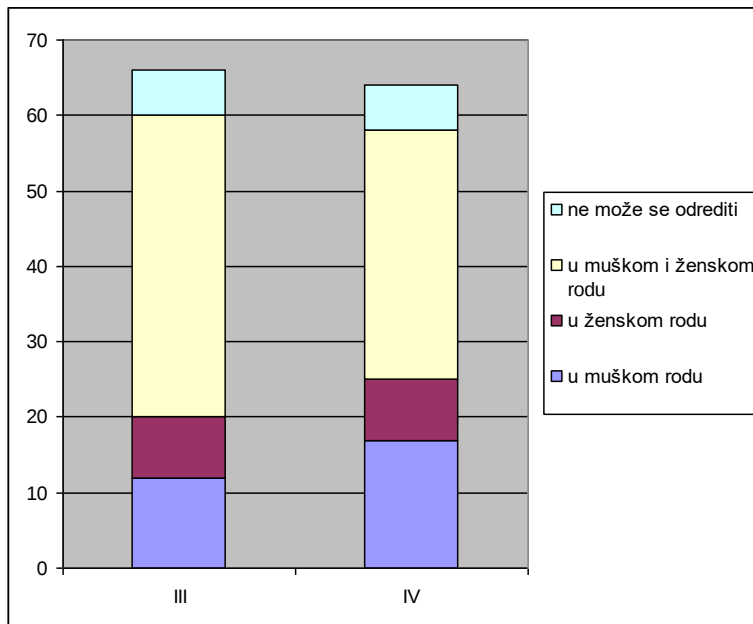
²⁹ Ovom prilikom zahvaljujem se na pomoći oko klasifikacije Radmili Gikić, urednici dečjeg časopisa „Neven“ i književnici.

³⁰ S obzirom da su u udžbenicima za I i II razred svi tekstovi- slike, kategorisani su kao nacionalno neobeleženi.

su uz 74 teksta (41,1 posto) postavljena i u muškom i u ženskom rodu, uz 29 tekstova u muškom, a uz 16 u ženskom rodu. Detaljan prikaz: tabela 7 u Prilogu.

Ovakav nalaz čini se logičnim ukoliko se ima u vidu da je među glavnim likovima tekstova - a na njih se pitanja najčešće odnose - veće učešće muških nego ženskih likova (u 29 tekstova glavni lik je muški, a u 20 ženski). S druge strane, to je i posledica uzimanja muške norme³¹ u slučajevima kada se pitanja postavljaju u perfektu ili rečenicom sa imenskim predikatom (pomoćni glagol + pridev, imenica).

Pitanja koja se odnose na likove u tekstu po pravilu su uskladjena sa polom lika, a ona koja služe za podsticanje razgovora o temi ili su rodno neutralna ili samo u muškom rodu, naročito ako je reč o perfektu: „Da li si ti nešto pojeo što mama nije dozvolila“ (tekst 74). Isti je slučaj i kad se radi o imenskom predikatu - nakon teksta o devojčici pitanja koja se odnose na tekst postavljena su u ženskom rodu, a pitanje za podsticanje razgovora glasi: „Da li znaš sam da se igraš“ (tekst 80). Ponegde se autori trude da daju alternativne oblike pitanja u ženskom rodu sa polovičnim uspehom: „Da li si ti bio bolestan od neke zarazne bolesti?“, „Kako su tebi drugovi i drugarice pokazali da nisi sam (sama)“ (tekst 152); ponegde to čine doslednije: „Kome si skoro pisao(pisala)? ...Igrajte se pošte. Neka neko od vas bude službenik (službenica) na šalteru...“ (tekst 132. Da su autori svesni da udžbenike koriste i devojčice i dečaci pokazuje primer gde zadatak na kraju lekcije glasi: „Čitajte ovu šaljivu priču po ulogama. Jedna devojčica će biti SANJA, a druga MAMA. Posle će uloge čitati dva dečaka. Jedan će biti ZORAN, a drugi TATA.“ (kuriziv u originalu) (tekst 113). Lica u tekstu su samo Sanja i mama, ali da se dečaci ne bi osetili povredjenima čitajući ženske uloge, autori preporučuju da se likovima promene i imena i pol!

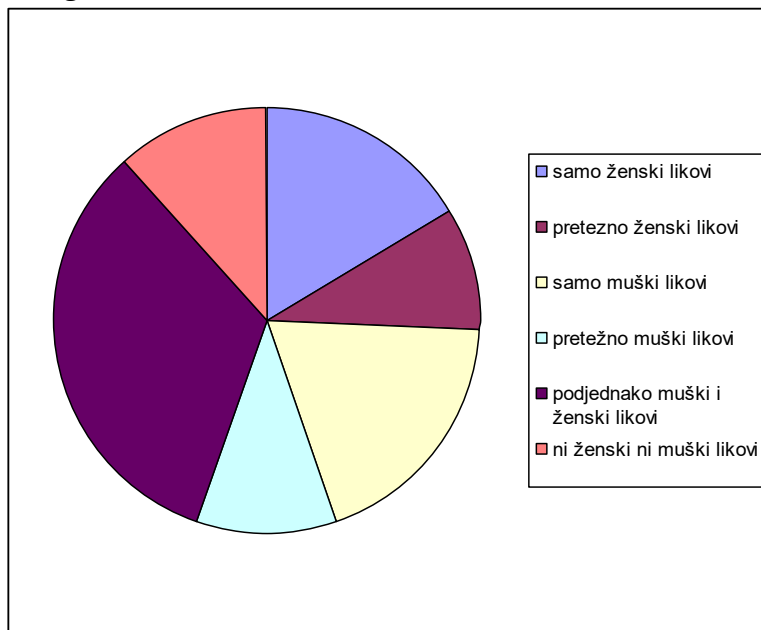
U kom rodu su postavljena pitanja

5.1.3.1.4. Likovni prilozi

³¹ Iako se ova analiza nije posebno bavila stereotipima u važbanjima koja prate udžbeničke tekstove, treba reći da se uočavaju brojni: paradigme su isključivo u muškom rodu, gramatičke vežbe gotovo isključivo u muškom rodu, likovni prilozi su puni rodni stereotipa... Npr. vežba za svršene i nesvršene glagole: mama mesi kolače, devojčica pere groždje, dečak pumpa fudbal, dečak popravljja bicikl (IV, str.22).

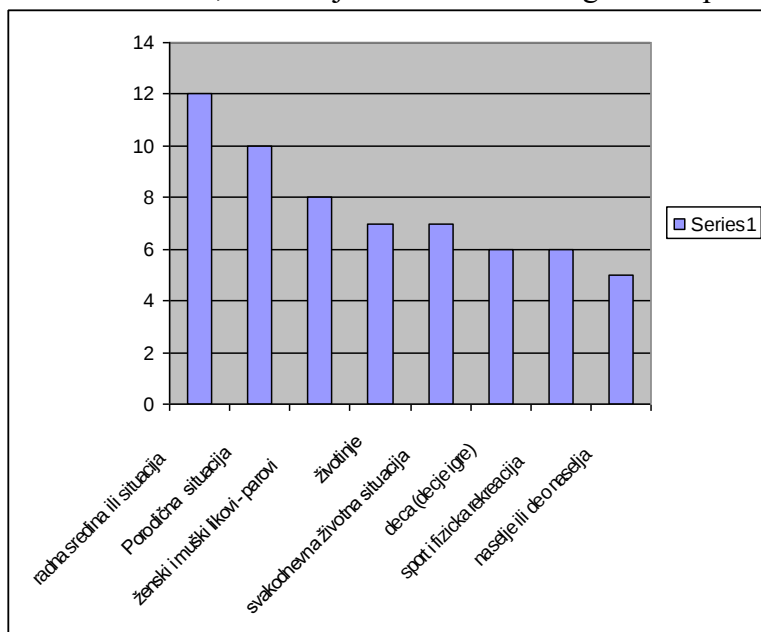
Pošto udžbenici za decu mlađeg uzrasta likovnim sadržajima posvećuju veliku pažnju, ilustracije su analizirane prema nekoliko kriterijuma. Zbog ranije objašnjenih specifičnosti udžbenika za I i II razred, analizirana su druga dva udžbenika.

Od ukupno 85 likovnih priloga ljudske likove prikazuje 75 (88,2 posto). Najčešće je reč o podjednakom prikazu muških i ženskih likova i takvih je 28 ilustracija (32,9 posto). Samo muški likovi zastupljeni su na 16 (18,8 posto) slikovnih priloga, pretežno muški na devet (10,5 posto), samo ženski na 14 (16,5 posto), a pretežno ženski na osam (9,4 posto) ilustracija. Saberu li se kategorije “samo” i “pretežno” za oba roda, dolazi se do rezultata da udžbeničke ilustracije blago favorizuju muške likove na račun ženskih (29,3 posto:25,9 posto). Detaljan prikaz: tabela 8 u Prilogu.

Likovi prikazani na ilustraciji

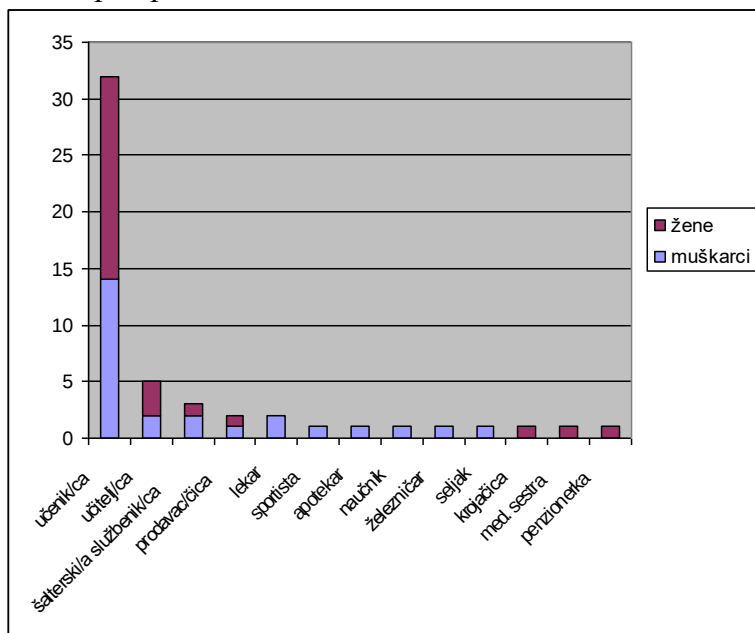
Tematski, ilustracije su raznovrsne i uglavnom prate sadržaj osnovnog teksta.

Dominantne teme ilustracija

Medju dominantnim sadržajima većom učestalošću izdvajaju se jedino oni koji predstavljaju radnu sredinu ili situaciju kakvih je 12 priloga (14,1 odsto) i oni koji predstavljaju porodičnu situaciju - 10 priloga (11,8 posto). Detaljan prikaz: tabela 9 u Prilogu.

Posebna pažnja u analizi ilustracija usmerena je na prikaze profesionalnih uloga ženskih i muških likova. Od ukupno 85 likovnih priloga, profesiju ženskih likova prikazuje njih 25,8 posto. Pojavljuje se ukupno sedam različitih uloga, ukupno 26 puta, a najčešće je to *učenica* - 18 puta (69,2 posto) i *učiteljica* tri puta (11,5 posto). Na preostalim likovnim priložima prikazane su: krojačica, medicinska sestra, prodavačica, penzionerka i šalterska službenica - sve po jedan put. Ukoliko se zanimanje učenica shvati kao uslovno i odbije učešće ove kategorije iz statistike, ostaje saldo: na 85 ilustracija po jedna krojačica, medicinska sestra, prodavačica, penzionerka i šalterska službenica i tri učiteljice. Ukupno šest različitih zanimanja i to sva uslužna (izuzimajući penzionerku, o kojoj iz teksta doznajemo da je bila učiteljica) daju bez sumnje krajnje svedenu i potpuno stereotipnu predstavu učešća žena u svetu rada.

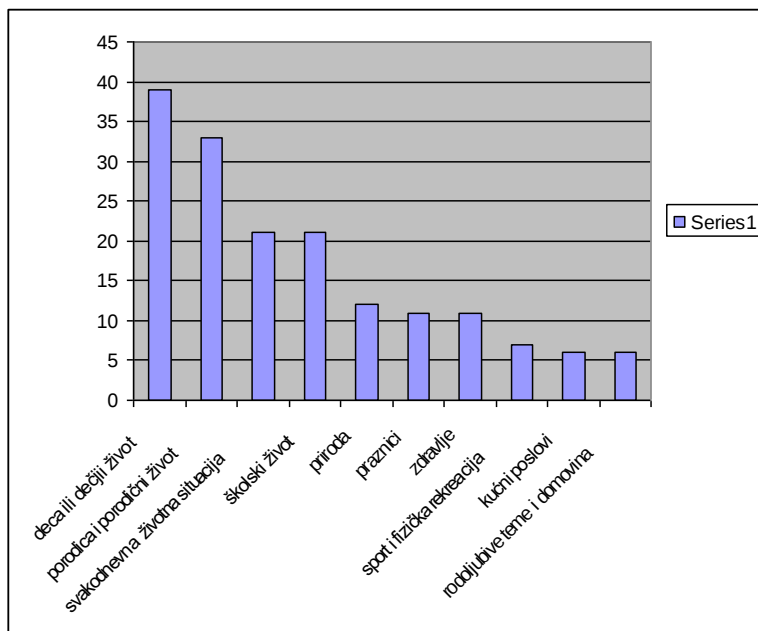
Profesionalne uloge ženskih i muških likova na ilustracijama

Udžbeničke ilustracije podjednako često tretiraju i muške profesionalne uloge (pojavljuju se uz 23 teksta) i na njima se profesija muških likova pojavljuju takodje 26 puta. Međutim, spektar muških profesionalnih uloga je ipak širi. Pojavljuje se deset različitih profesija, opet najčešće *učenik* - 14 puta (53,8 posto), *učitelj*, *lekar* i *šalterski službenik* po dva puta, a prodavac, seljak, sportista, naučnik, železničar i apotekar po jedan put. Detaljan prikaz: tabele 10 i 11 u Prilogu.

U oči pada da su muškarci, osim u stereotipnim muškim zanimanjima kakvim bi se mogao smatrati železničar (eventualno seljak, sportista i naučnik) prikazani i u tipično ženskim zanimanjima: prodavac, apotekar, lekar, šalterski službenik, učitelj.

5.1.4. Analiza sadržaja udžbeničkih tekstova

5.1.4.1. Teme

Dominantna tema teksta

Najdominantniju temu udžbeničkih tekstova čine *deca ili dečiji život*, čime se bavi 39 (21,2 posto) tekstova. Sledi kategorija *porodica i porodični život* sa 33 teksta (7,9 posto), zatim kategorije *svakodnevna životna situacija* (pijaca, saobraćaj, putovanje vozom, snalaženje na pošti i sl.) i *školski život* (nastava, priredbe i sl.) sa po 21 tekstom (po 11,4 posto). Detaljan prikaz: tabela 12 u Prilogu.

Bez obzira na temu, dečaci su predstavljeni po pravilu kao aktivniji: slobodno vreme dečaka je sadržajnije nego slobodno vreme devojčice - posle kućnih poslova on ide na trening, sa ocem gleda utakmice na tv, na stadionu, dok devojčica ide bioskop sa mamom (tekst 90).

Na času fizičkog vaspitanja razgovara se o predstojećem krosu - akteri su isključivo dečaci, devojčice su potpuno isključene, jedino na kraju komentarišu njihova očekivanja (tekst 61). U kombinaciji sa prethodnim tekstom u istom udžbeniku (tekst 60), fizička aktivnost i sport se uobličavaju kao isključivo muški domen. Ništa bolji pristup ne pokazuje ni udžbenik za IV razred koji ili ostavlja devojčice u ulozi navijačica, ili insistira na identičnim sportskim postignućima dečaka i devojčica u različitim sportskim disciplinama, pokazujući time nerazumevanje principa rodne ravnopravnosti i jednakih mogućnosti (tekst 130, 131).

Stereotipi se otkrivaju i na naizgled nebitnim detaljima ilustracija: zidovi učionica ukrašeni su isključivo portretima muških velikana: sv. Sava (tekst 4), Nikola Tesla (tekst 6), Vuk Karadžić (tekst 63).

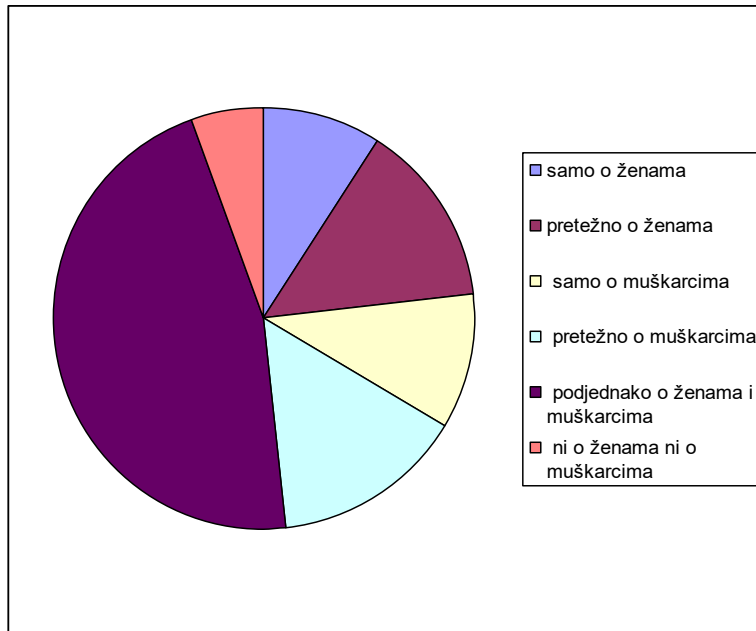
Stereotipi se provlače čak i kada su muški i ženski likovi prikazani naizgled ravnopravno: dečak i devojčica farbaju uskršnja jaja: on u plavo, ona u crveno (tekst 47).

Dečak i devojčica sa mamom u poseti babi i dedi na selu, na kuhinjskom zidu visi kuvarica: "Kuvarice manje zbori, da ti ručak ne zagori" (tekst 49) - ostaje nejasna namera, ali krije potencijal za razgovor upravo na temu tradicionalnog shvatanja uloge žene.

Zabeleženi su i efektni primeri razbijanja stereotipa: mama vodi ćerku i sina u kupovinu; njemu kupuje patike, njoj duks, ona bira sama i sasvim neočekivano umesto rozog, crvenog, ciklama - uzima žuti (tekst 48).

Generalno uzevši, udžbenici za I i II razred pokazuju ohrabrujući pomak u pravcu koncipiranja savremenog udžbenika koji će podjednako uvažavati potrebe i interese dečaka i devojčica.

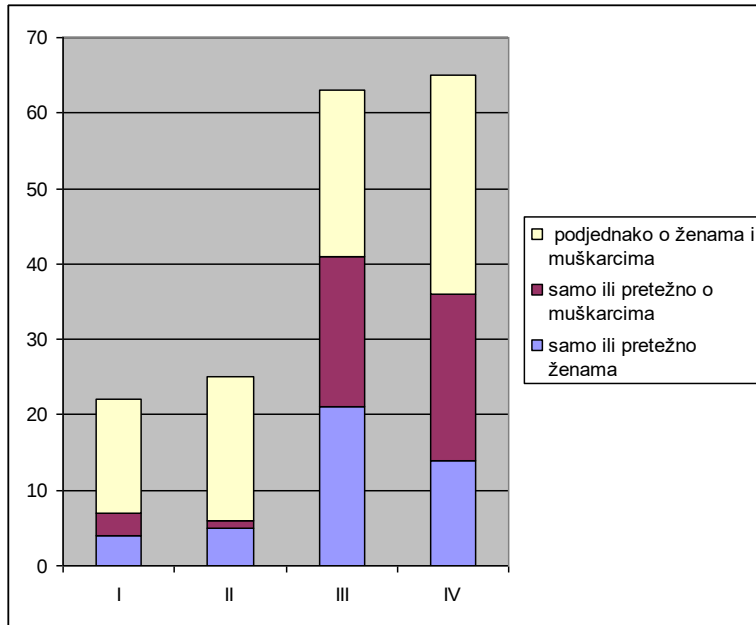
5.1.4.2. Zastupljenost likova

O kome se govori u tekstu

Analiza 184 teksta pokazala je da se u 17 tekstova govori samo o ženskim likovima (9,2 odsto), u 19 (10,3 posto) samo o muškim, pretežno o ženskim u 26 tekstova (14,1 posto), pretežno o muškim u 27 tekstova (14,7 posto), podjednako o ženskim i muškim u 85 (45,9 posto), a u 10 tekstova (5,4 posto) ni o ženama ni o muškarcima. Detaljan prikaz: tabela 13 u Prilogu.

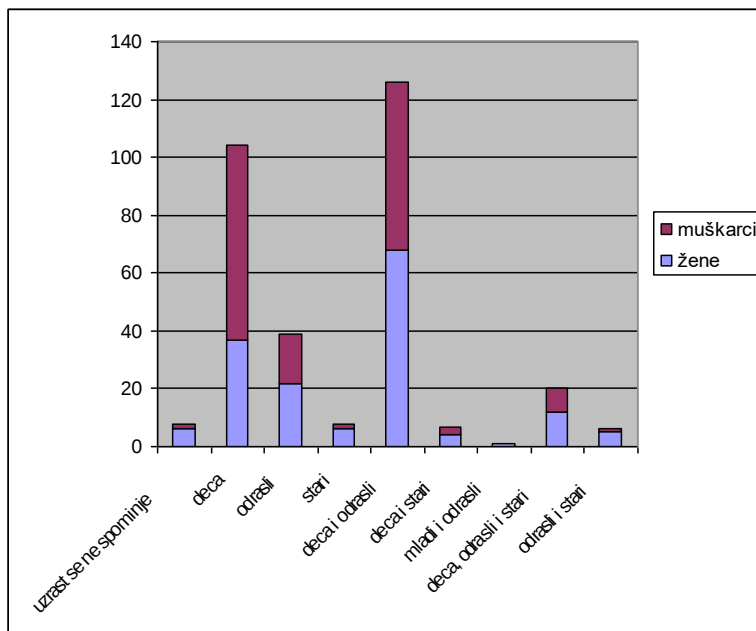
Ovaj gotovo sasvim izbalansiran odnos zastupljenosti muških i ženskih likova primetan je samo na nivou proseka, dok je po razredima situacija različita. Najpravnomernije su muški i ženski likovi zastupljeni u udžbeniku za III razred (20:21) i onom za I (3:4), dok udžbenik za II razred izrazito favorizuje ženske (5:1), a udžbenik za IV muške likove (22:14).

Pol likova o kojima se govori u tekstu

5.1.4.3. Uzrast likova

Prisustvo ženskih i muških likova detaljnije je analizirano uz pomoć nekoliko pitanja. Prvo od njih ticalo se uzrasta ženskih i muških likova koji se sreću u tekstovima.

Uzrast muških i ženskih likova u tekstovima

Ženski likovi pojavljuju se u nešto većem broju tekstova nego muški (161:158), pri čemu im se tri puta češće ne spominje uzrast nego muškarcima. I ženski i muški likovi najčešće se pojavljuju u kategorijama *deca* i *deca i odrasli*.

U kategoriji *deca*, dečaci se pojavljuju znatno češće nego devojčice (67:37). To jeste jedina uzrasna kategorija u kojoj muški rod ima dominaciju, ali s obzirom da je reč o udžbenicima namenjenim podjednako devojčicama i dečacima, ovakva neizbalansiranoost krije opasnost da se iz nje iščita poruka da su dečaci nešto važnije od devojčica. Podatak da se u kategoriji *deca i odrasli* devojčice i žene pojavljuju češće nego dečaci i muškarci (68 : 58 tekstova) svakako traži odgovor. On čini se leži u češćem pojavljivanju učiteljice nego učitelja u tekstovima koji za temu imaju školski život (25: 9), ali i majke u odnosu na oca u tekstovima koji za temu imaju porodicu i porodični život (87:51). Ovim se može objasniti i

veća zastupljenost žena od muškaraca u kategoriji odrasli (22:17). Češćem pojavljivanju ženskih likova u ostalim kategorijama doprinosi češće pojavljivanje bake u odnosu na dedu (18:8). Potpuno neočekivano u analiziranim udžbenicima pojavljuje se samo jedan lik u kategoriji mladi: studentkinja, koja se uzgred spominje, kao sestra glavnog junaka jednog teksta. Detaljan prikaz: tabele 14 i 15 u Prilogu.

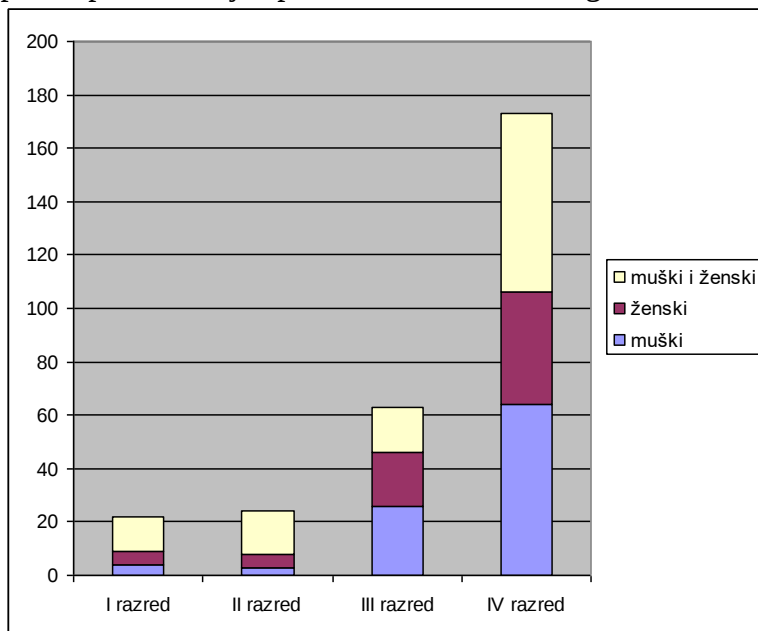
5.1.4.4. Lokacija likova

Lokacija likova, kao podatak koji bi poslužio za njihovo bliže upoznavanje, spominje se u tekstovima relativno retko. Kod ženskih likova spominje se neznatno češće nego kod muških (30:28), a i jedni i drugi su češće smešteni u *grad*, nego u *selo*. Detaljan prikaz: tabele 16 i 17 u Prilogu.

Osim što je prikaz muških i ženskih likova prema ovom kriterijumu ujednačen, treba napomenuti da autori udžbenika na lokaciji radnje ne insistiraju. U selo su eksplicitno smešteni uglavnom babe i dede, kod kojih deca odlaze za praznike i školske raspuste. Sa ilustracija takodje u velikoj većini slučajeva nije moguće odrediti da li je reč o selu ili gradu: porodične kuće sa dvorištem, savremenog enterijera i eksterijera.

5.1.4.5. Aktivnost likova

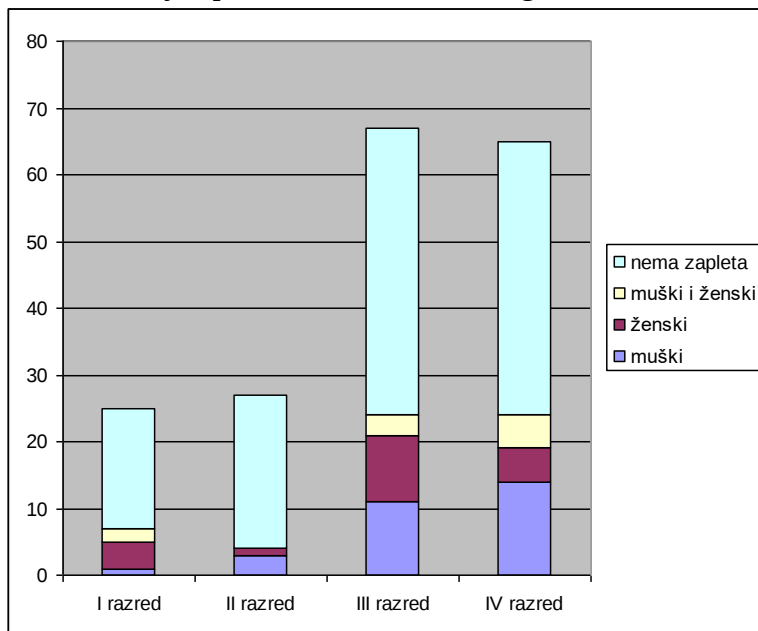
Ispitivanje postojanja stereotipa o pasivnoj ženskoj i aktivnoj muškoj ulozi sprovedeno je na osnovu nekoliko kriterijuma. Analiza je pokazala da je glavni lik u tekstu češće muški nego ženski (64:42), u najvećem broju tekstova (67) njihov značaj je ravnopravan, dok u deset tekstova nema ni muških ni ženskih likova. Podzastupljenosti ženskih likova u ulozi nosioca radnje najviše doprinosi udžbenik za IV razred u kojem je najizraženiji nesklad između podele glavnih uloga prema polu. Detaljan prikaz: tabela 18 u Prilogu.

Pol glavnog lika

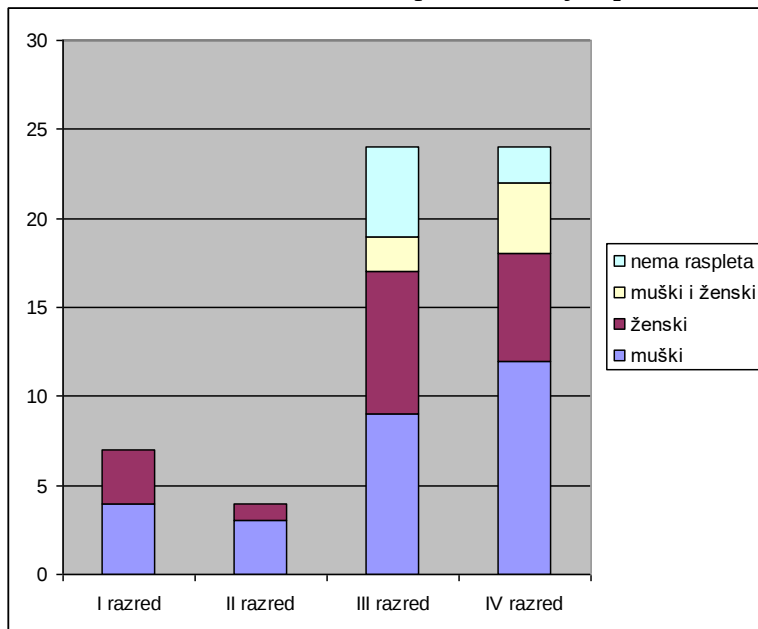
Aktivnost muških i ženskih likova je ispitivana i prema tome ko izaziva zaplet radnje u tekstu. U velikoj većini tekstova 125 (67,9 posto) ni uz dodatni trud nije mogao biti pronađen zaplet radnje (što se može objasniti uzrastom i namenom tekstova). Tamo gde kakvog-takvog zapleta/sukoba ipak ima, najčešće je reč o nesporazumima. Iako su ovakvi zapleti za glavne junake (decu) često vrlo dramatični, teško ih je obuhvatiti klasifikacijom: glavni junaci/junakinje najčešće imaju problem u savladavanju svakodnevne životne situacije i ne umeju da ga reši, bar ne bez tuđe

pomoći³². U tekstovima u kojima zapleta ima, češće ga izazivaju muški likovi nego ženski ili pak zajednički (29:20:10). Među izazivačima zapleta ženski likovi dominiraju jedino u udžbeniku za I razred. Detaljan prikaz: tabela 19 u Prilogu.

Ko izaziva zaplet radnje

Aktivnost muških i ženskih likova sagledavana je i prema tome ko se u tekstu pojavljuje kao inicijator raspleta radnje: u 28 slučajeva (47,5 posto) u ovoj ulozi javlja se *muški* lik, u 18 slučajeva (30,5 posto) *ženski*, u šest slučajeva (10,2 posto) rasplet iniciraju zajednički *muški i ženski lik*, dok sedam tekstova završava *bez raspleta*. Detaljan prikaz: tabela 20 u Prilogu.

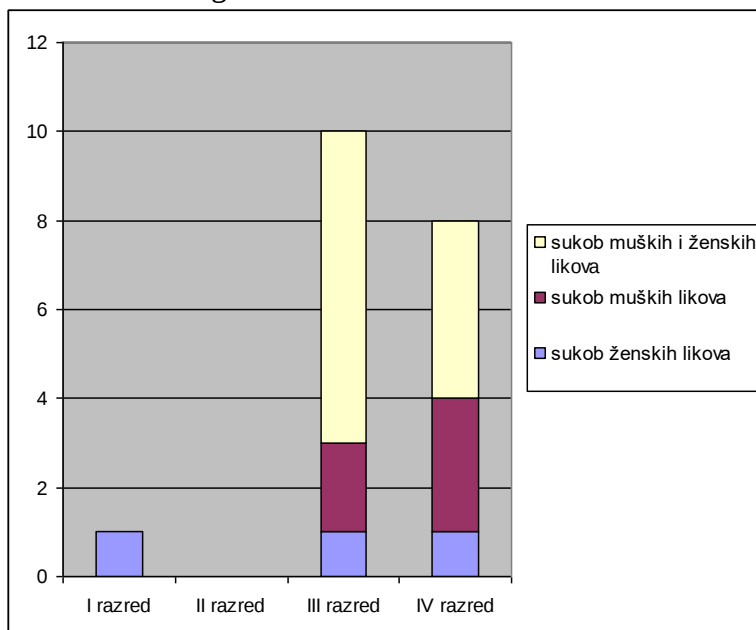
Ko inicira rasplet (po razredima)

³² Na primer, došavši u prodavnicu dečak otkriva da je izgubio novac, odrasli muškarac, komšija, primećuje da mu je novac ispao iz džepa, odlazi do prodavnice i daje mu ga. (tekst 31). U ovom slučaju kodiranje teksta prema ovom kriterijumu još je teže, s obzirom da nije reč o tekstu u klasičnom smislu nego slikama sa kojih implicitno treba iščitati radnju, osobine likova, njihove međusobne odnose i sl.

Analiza aktivnosti muških i ženskih likova uključila je i način rešavanja sukoba. Pokazalo se da akteri raspleta problem rešavaju *upotrebom psihičkog ili fizičkog nasilja* u 10 tekstova (16,9 posto slučajeva), a u 42 teksta (71,2 posto) koriste se *nenasilnim sredstvima* za rešenje zapleta. Sukob ostaje nerešen u sedam tekstova (11,9 posto onih u kojima ima zapleta). Preračunato na ukupan broj tekstova, procenti su manji, tako da rešavanje problema upotrebom psihičkog ili fizičkog nasilja spominje 5,4 posto ukupnih tekstova, a nenasilne metode 22,8 posto ukupnih tekstova. Detaljan prikaz: tabela 21 u Prilogu.

Pokazuje se da se kao povod zapleta u tekstovima retko spominju sukobi pojedinaca - u svega 20 tekstova. To je 10,9 ukupnih tekstova, odnosno 33,9 onih u kojima postoji zaplet.

Medju tekstovima koji spominju sukob pojedinca s pojedincem, tri teksta (15 posto) govore o sukobima *ženskih likova*, pet tekstova (25 posto) o sukobima *muških likova*, 11 tekstova (55 posto) o sukobima *muških i ženskih likova*. Najveća tenzija prema tome vlada izmedju razlilitih polova, a muški likovi su prikazani kao medjusobno skloniji sukobima nego ženski. Detaljan prikaz: tabela 22 u Prilogu.

Karakter ličnih sukoba

U analiziranim tekstovima veoma se retko spominju i sukobi pojedinaca sa porodicom - svega u sedam tekstova (3,8 posto ukupnih), od čega u dva teksta sukobi *ženskih članova*, u tri sukobi *muških*, a u dva sukobi *muških i ženskih* članova. U svim pronadjenim slučajevima reč je o sukobima „niskog intenziteta“: suprotstavljanju, neposlušnosti i sl. U analiziranom korpusu retki su i primeri sukoba pojedinca sa grupom - svega šest slučajeva (3,3 posto ukupnih tekstova), pri čemu se podjednako često, po tri puta, sa grupom sukobljavaju i muški i ženski likovi.

Iz podatka da se muški likovi znatno češće pojavljuju kao nosioci radnje, kao izazivači zapleta i kao inicijatori raspleta, može se zaključiti da su u udžbeničkim tekstovima prikazani kao aktivniji. Pokušaj kvantificiranja razlike u aktivnosti muških i ženskih likova prema navedenim kriterijumima pokazuje da su muški likovi 1,5 puta češće glavni, 1,5 puta češće izazivaju zaplet i 1,5 puta češće iniciraju rasplet. Iako su sukobi vrlo retko tema tekstova, zapaža se da se muški likovi prikazuju kao skloniji sukobima unutar porodice, dok u sklonosti ka sukobima sa grupom nema rodni razlika.

5.1.4.6. Društveni odnosi izmedju ženskih i muških likova

Društveni odnosi između muških i ženskih likova u tekstovima analizirani su preko nasilja³³.

Psihičko nasilje nad ženama spominje se u šest tekstova. U jednom slučaju reč je o psihičkom nasilju nad ženama u privatnom odnosu, tri puta o nasilju u porodici, a dva puta o nasilju na radnom mestu. Kao akteri psihičkog nasilja nad ženama u jednom slučaju se javljaju žene, u četiri slučaja muškarci, a u jednom slučaju i žene i muškarci.

Kao žrtve psihičkog nasilja muškarci se pojavljuju u osam tekstova. Nad muškim likovima se u četiri slučaja sprovodi nasilje u porodici i po jednom u privatnom odnosu, na radnom mestu, u društvu. Akteri psihičkog nasilja nad muškarcima su u pet slučajeva muškarci, a u tri slučaja žene.

Muškarci se češće pojavljuju kao žrtve psihičkog nasilje nego žene (8:6). Istovremeno, oni su češće prikazani i kao nasilnici (9: 4). Detaljan prikaz: tabela 23 u Prilogu.

Fizičko nasilje nad ženama spominje se u dva teksta. U jednom tekstu je reč o fizičkom nasilju u privatnom odnosu, u jednom o fizičkom nasilju u porodici. Akteri nasilja u oba slučaja su muškarci. Fizičko nasilje nad muškarcima se spominje u dva teksta. U oba je reč o nasilju u porodici, a nasilnici su muškog pola.

Muški i ženski likovi su podjednako često prikazani kao žrtve fizičkog nasilja (2:2), dok su kao fizički nasilnici prikazani isključivo muškarci. Detaljan prikaz: tabela 24 u Prilogu.

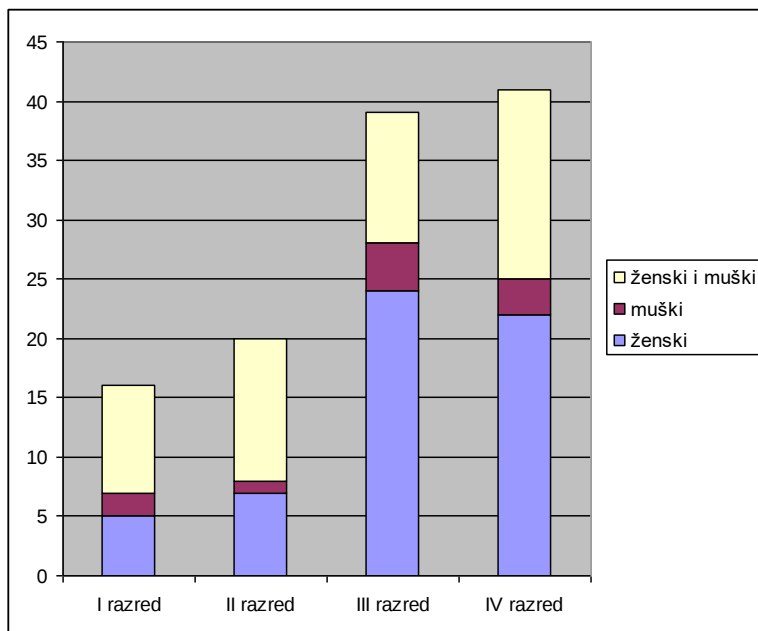
Sukobi pronadjeni u analiziranom korpusu, mada niskog intenziteta, u nekim slučajevima bave se suštinskim odnosima između muškaraca i žena: pred školom dečak nepažnjom gurne devojčicu, ona povredi ruku i kaže da će ga prijaviti učitelju. Iščekujući kaznu on je zabrinut i uplašen, no ispostavlja se da devojčica odustaje. On joj se zbog toga divi, smatra je velikom, ponosnom (ovo je dospelo i u naslov teksta) i dobrom devojčicom. Kad joj se zahvali što ga nije prijavila, ona mu se osmehuje, postaje mu još lepša, on se pred njenom lepotom postidi i porumeni. Ne samo da nema dečakovog izvinjenja, nego se na ovaj način doprinosi utvrđivanju stereotipa po pitanju nasilja nad ženama: sugeriše se da se nasilje ne prijavljuje, ona treba da trpi i čeka da se on postidi, tako će mu biti još lepša i pokazati da je odrasla (njemu dorasla - pošto on procenjuje), iako su vršnjaci (tekst 127).

5.1.4.7. Porodični odnosi ženskih i muških likova

Bračno stanje likova spominje se u 107 tekstova. Podatak o bračnom statusu ženskog lika predočava se u 55 slučajeva, dok o bračnom stanju muškaraca tekst informiše u 10 slučajeva. Oba supružnika u tekstu upoznajemo u 43 slučaja. U devet tekstova spominju se dva bračna para, a u jednom tri. U svim ovim slučajevima reč je o višegeneracijskim porodicama, ili bližoj rodbini aktera. U jednom slučaju nije jasno da li bračni par ima decu, dok je u svim ostalim reč o porodici sa decom. Detaljan pregled: tabela 25 u Prilogu.

Iz činjenice da se o bračnom stanju žene u udžbeničkim tekstovima govori 5,5 puta češće nego o bračnom stanju muškarca nameće se zaključak da se žena za razliku od muškarca identifikuje preko bračnog statusa. Postoji realna mogućnost da učenici i učenice iz ovoga izvuku poruku da brak nije podjednako važan za ženu i muškarca.

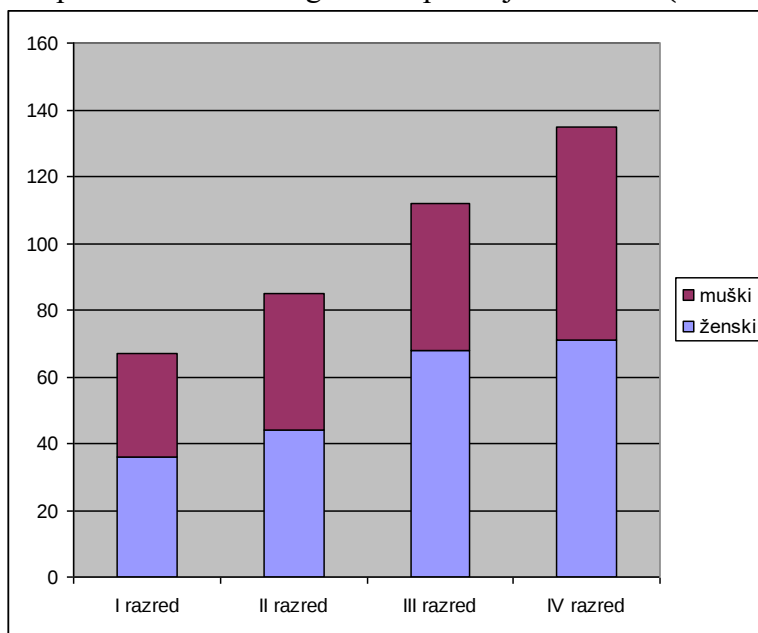
³³ Pokušano je i kodiranje društvene nejednakosti žena i muškaraca i ispostavilo se da ovu temu ovlaš dotiču svega dva teksta (1,1 posto). U oba teksta reč je o društvenoj nejednakost žena i muškaraca u porodici. U analiziranom korpusu nije pronadjeno nijedan tekst u kojem se govori o pravima žena.

Pol likova čiji se bračni status spominje

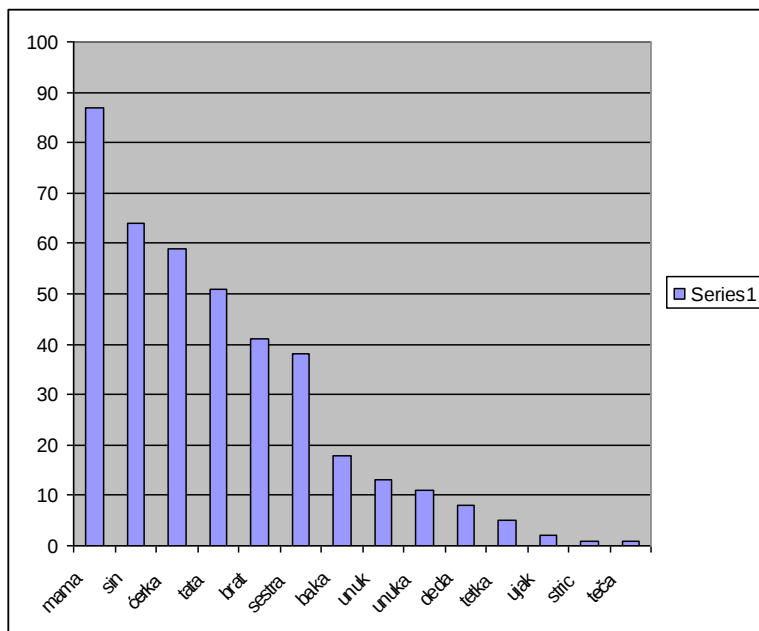
u tekstu

U 119 tekstova (64,7 posto) spominju se porodične uloge muških i ženskih likova, ukupno 399 puta. Porodične uloge žena spominju se češće (218:181) nego porodične uloge muškaraca.

Pol likova čije se porodične uloge

spominju

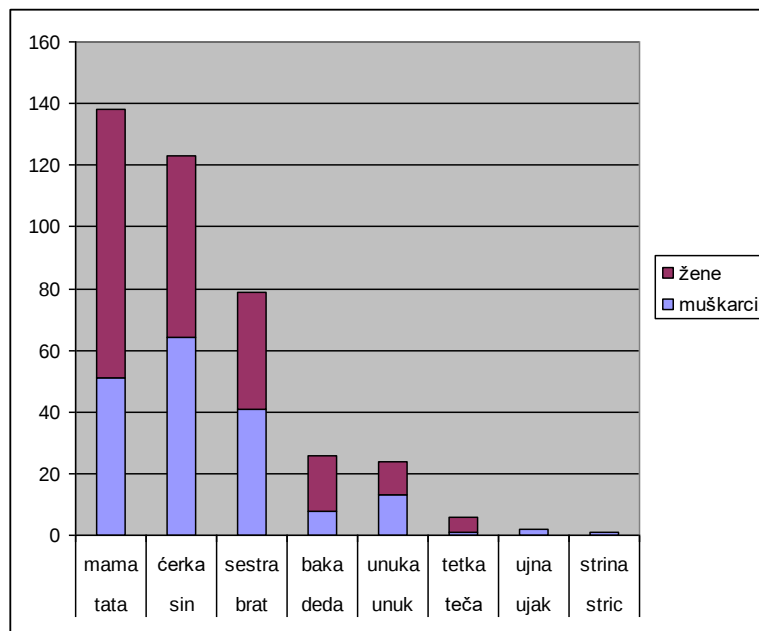
Porodične uloge u tekstovima (I-IV)

Od muških članova porodice, prednost u odnosu na ženske beleže: sinovi u odnosu na ćerke (64:59), braća u odnosu na sestre (41: 38), unuci u odnosu na unuke (13:11). Stric i ujak pojavljuju se bez ženskog para: ujak dva puta, stric jedan put, dok se ujna i strina ne pojavljuju.

Ženski članovi porodice se u odnosu na muške češće pojavljuju u sledećim ulogama: majke u odnosu na očeve (87: 51), babe u odnosu na dede (18:8), tetke u odnosu na teče (5:1). Detaljan prikaz: tabele 26 i 27 u Prilogu.

Iako su žene/devojčice u porodičnim ulogama ukupno zastupljenije nego muškarci/dečaci, iz uporednog prikaza prema parovima uloga vidi se da su u podređenom položaju. Veće prisustvo majke u odnosu na oca, bake u odnosu na dedu, tetke - ne samo u odnosu na teču, nego i na strica i ujaka (kao parove - krvne srodnike roditelja), uz istovremeno favorizovanje sinova u odnosu na ćerke, braće u odnosu na sestre, unuka u odnosu na unuke svedoči o još uvek debelim nanosima patrijarhalnog shvatanja koje svesno/podsvesno opterećuje autore udžbenika. Brojčana nadmoć ženskih likova u prvoj grupi (majke, bake, tetke) upućuje na važnost njihove uloge negovateljice, dok brojčana nadmoć muških likova u drugoj grupi (sinovi, braća, unuci) upućuje na značaj koji se u patrijarhalnoj kulturi pridaje muškom potomstvu kao naslednicima³⁴.

³⁴ Ilustrujući ove razlike u tradicionalnoj srpskoj kulturi Trebješanin (2005) navodi etnološki zapis M. Milićevića: „Kad se rodi muško dete, deveta kuća peva, a kad se rodi žensko dete, deveta kuća plače”.

Zastupljenost muškaraca i žena

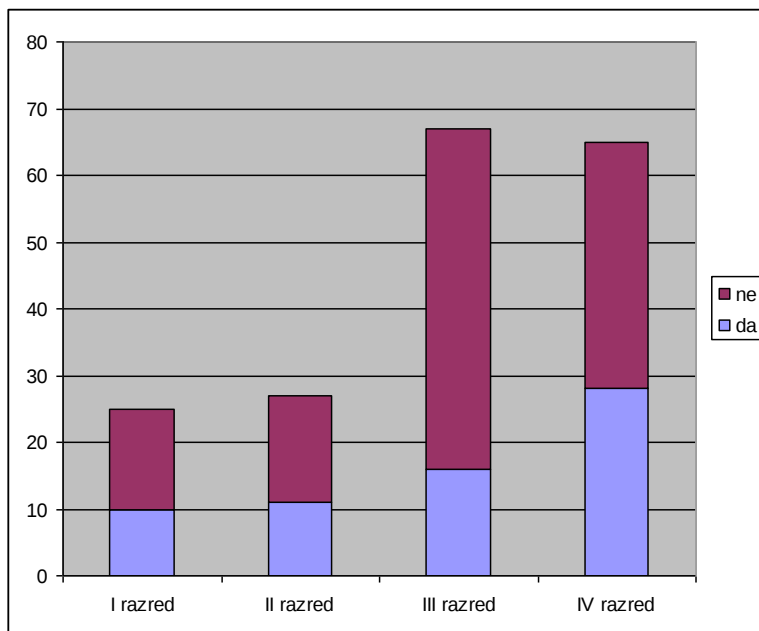
prema parovima porodičnih uloga

Uprkos činjenici da su udžbenički sadržaji analizirani uz pomoć 99 pitanja, mnogi elementi nisu mogli biti “uhvaćeni”. U ovom slučaju to je karakter porodičnih uloga i odnosa, koji su češće prikazani stereotipno i u skladu sa patrijarhalnom tradicijom.

O stereotipnom patrijarhalnom odnosu između starijeg brata i mlađe sestre govori sledeći dijalog: “Stariji brat obično razmazi mladju sestru - govori Milan. - E, nije baš tako. Ja sam razmazila Milana. Čim mu je nešto potrebno, on viče: „Dušice, uradi to, Dušice, pospremi sto, Dušice očisti moje cipele, Dušice, stalno si neuredna... “. Kao deo domaćeg zadatka devojčica je dalje napisala: „Mislite da je lako podneti takvog brata? Nije! Ali ja ipak svog brata neću menjati ni za jednog drugog. Navikla sam se na njega. Šta mogu, on je moj. Devojčice ne mogu da biraju braću“. U pitanjima i zadacima ispod teksta se ne osvrće na ove odnose, nego se samo prepričava tekst i na kraju pita: „Imaš li ti brata ili sestru? Kako im pomažeš?“ (tekst 179). Rivalske odnose braće obeležava nasilje: stariji ne pušta mladjeg na ljuljašku, mladji odlučuje da mu se osveti - seče konopac od ljuljaške da bi brat pao u koprive. Iznenada, stariji brat mu prepušta ljuljašku i mladji pada u koprive (tekst 180). Odnosi sestara su prikazani uglavnom kroz zajedničko obavljanje kućnih poslova (tekst 162, 163), a rivalstvo sestara karakteriše zloradost (tekst 54).

5.1.4.8. Profesionalne uloge ženskih i muških likova

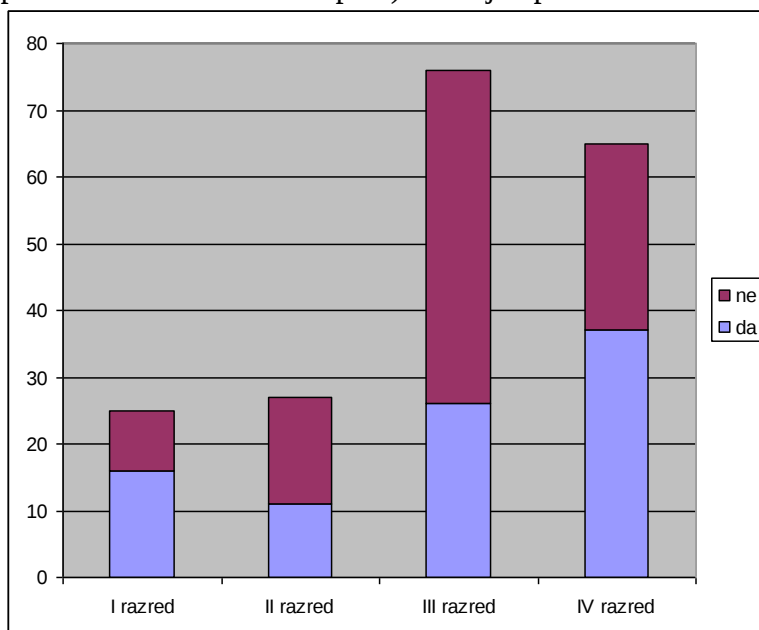
Znatno veći broj tekstova analiziranih udžbenika bavi se muškim profesionalnim ulogama i manje ženskim (90:65), profesije muških likova se češće spominju (130: 96), a muškarci u analiziranim tekstovima obavljaju i više različitih zanimanja (20: 15). Najčešće se pojavljuje profesionalna uloga *učenik* (46), *učenica* (41), *učiteljica* (25), *lekar* i *učitelj* (9), *kasirka* (6) itd.

Pojavljivanje ženskih likova u

profesionalnim ulogama u tekstovima

Profesionalne uloge muških i ženskih likova spominju se ukupno 226 puta, pri čemu profesionalne uloge muških likova 130 puta (57,5 posto), a profesionalne uloge ženskih likova 96 puta (42,5 posto). Na ublažavanje disproporcije između broja profesionalnih uloga i broja pojavljivanja utiče često pojavljivanje učiteljice u tekstovima: 25 puta (11,1 posto svih pojavljivanja profesionalnih likova oba pola). Detaljan prikaz: tabele 28 i 29 u Prilogu.

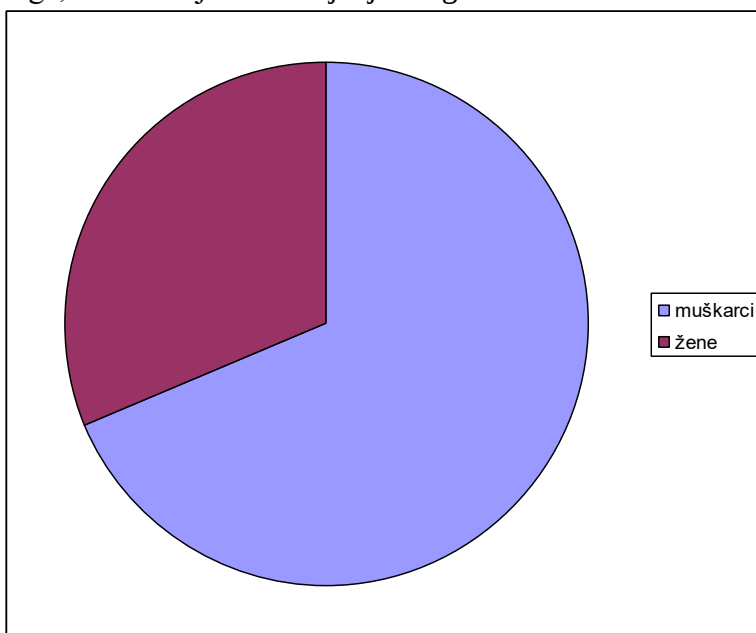

Pojavljivanje muških likova u

profesionalnim ulogama u tekstovima

Odbiju li se sa liste ženskih zanimanja dve *učeničke funkcije*, zatim *učenica*, koja se ubedljivo najčešće pojavljuje (42,7 posto), kao i zanimanje *studentkinja*, ostaje 12 ženskih

zanimanja. Među njima je najfrekventnija *učiteljica*, koja u ženskim profesionalnim ulogama zauzima 26 posto (*nastavnica* se pojavljuje samo jedan put), prikazana pre kao neizbežan deo školskog života, koji se kao tema javlja u znatnom broju (11 posto) tekstova, nego kao jasno diferencirano zanimanje. Na ovaj način lista se skraćuje na 10 zanimanja: apotekarka, kasirka, piljarica, šalterska službenica, seljanka, sekretarica, prodavačica, medicinska sestra, glumica i domaćica i kategoriju *nejasno* u kojoj su slučajevi žena koje „idu na posao“, ali se ne govori kakav. Ako se na kraju iz ove preostale grupe izdvoje zanimanja koja nemaju jasnu ekonomsku verifikaciju (odnosno nisu zanimanja): *domaćica*, *seljanka* i *piljarica* - ostaju: *apotekarka*, *kasirka*, *šalterska službenica*, *medicinska sestra*, *sekretarica* i *glumica*. Sa ovim zanimanjima učenici i učenice se u udžbenicima sreću ukupno 18 puta tokom četiri godine, što ispada 2,5 primera žene u svetu rada godišnje. Ovaj konačni spisak ženskih zanimanja odražava stereotipno vidjenje ženske uloge: briga i nega, usluživanje i zabavljanje drugih³⁵.

ulogama (I-IV)

Učešće u pomenutim profesionalnim

Predstavljajući muške likove kao radno aktivnije, analizirani udžbenici svet rada predstavljaju kao muški domen. Prikazujući istovremeno muškarce u većem broju profesionalnih uloga, udžbenici nude dečacima mnogo širu lepezu mogućnosti za identifikaciju, a time i kasniju profesionalnu orijentaciju.

³⁵Ovakav odnos pokazuje i letimičan pregled pitanja, zadataka i vežbanja uz tekstova - koji nisu bili predmet ove analize - ali zaslužuju bar da se spomenu. Na primer, u vežbama za futur sreću se zanimanja: bolničarka, krojačica, blagajnica, učiteljica, glumica/pekar, kondukter, lekar, vojnik, učitelj. Paradigma je u muškom rodu (*lekar*), a jedino je za učiteljsko zanimanje dat u zagradi oblik i za ženski rod: Ja... biti učitelj(ica) (IV, str.16).

Za ilustraciju odnosa udžbenika prema zanimanjima kojima se bave žene i muškarci mogu poslužiti tekstovi koji za temu imaju zdravlje³⁶. U ulozi onih koji se razumeju u lečenje dominiraju muškarci. Tekstovi ih prikazuju ne samo kao stručne, nego i naklonjene deci, a ilustracije - kao ozbiljne (sa brkovima, naočarima), sredovečne (sedokose, proćelave), stručne (na zidu im vise diplome), ali umeju sa decom. Žene se pojavljuju kao sporedni likovi, kao manje stručne apotekarke ili medicinske sestre, čija se kompetencija završava na izdavanju kartona ili merenju temperature, a na jedinoj ilustraciji sa ovom temom je mlada medicinska sestra.

Dečak odlazi u apoteku po lekove: „Dobar dan!”, javio se Željko. Pogledao je apotekara, pa apotekarku. Nije znao kome da pruži recept. „Izvoli, bato, šta želiš?”, upitala ga je apotekarka. „Ah, ti imaš recepte. Daj ih čiki. Ja izdajem lekove bez recepta.” (tekst 158). Apotekarka je ovde prikazana kao manje stručno zanimanje od apotekara, a time i manje bitno, a na ilustraciji uz ovaj tekst našao se samo apotekar.

Bolestan dečak dolazi sa majkom u ordinaciju, i nakon što ga je pregledao, lekar mu kaže: „A sad da ti nešto pokažem! Evo, sad ćeš ti biti lekar!” U batine uši je stavio slušalice, a drugi kraj je naslonio na njegove gole grudi. Bata je slušao svoje disanje i kucanje srca... „Želim i ja, mama, da budem lekar kad porastem”, rekao je radosno dečak (tekst 146). Ovaj primer pruža mogućnost identifikacije ne samo za glavnog junaka teksta nego i za dečake koji uče iz ovog udžbenika.

Ovo forsiranje muških likova u profesijama lekara, zubara i apotekara kao jedinih predstavnika stručnjaka u udžbeničkim tekstovima ne samo da ne doprinosi rodnoj ravnopravnosti, nego je i u neskladu sa faktičkim stanjem³⁷.

Zanimljivo je da udžbenik za četvrti razred dva teksta posvećuju izboru rukovodstva odeljenske zajednice. Način prikaza uloga devojčica i dečaka može se uzeti kao obrazac stereotipne socijalizacije za njihove buduće uloge u društvenom i političkom životu.

Predsedničko i blagajničko mesto (moć i novac) zauzeli su dečaci, a devojčica je srećna i ponosna što je izabrana za sekretara. Objašnjavajući mami da je predsednik najbolji učenik u razredu i pravi drug, a blagajnik dobar matematičar, o svojim kvalifikacijama ne govori ništa osim - pomagaću predsedniku. (IV, „Veliki događaj”) U drugom tekstu na ovu temu devojčica želi da bude vodja, ali joj ne dozvoljavaju, jer je sebična (ne pozajmljuje pribor) i nesolidarna (ne šapuće), pa je sa takvim kvalifikacijama postavljaju na blagajničko mesto, a ona odlučuje da će biti najbolji drug - a ne drugarica. (IV, „Biću najbolji drug”)

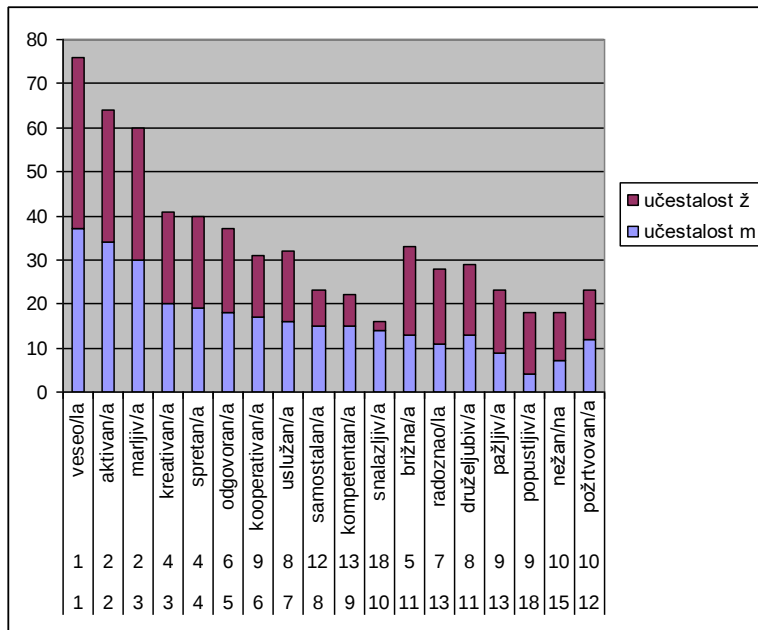
Razmatranje predstavljanja profesionalnog angažovanja ženskih i muških likova završimo konstatacijom da je jedini predstavnik studentske populacije pronadjen u analiziranom korpusu ženskog roda, kao i jedini roditelj za kojeg doznajemo da je na službenom putu.

³⁶ Zanimljivo je da se u ordinacijama (kao pacijenti) i apotekama (kao brižni članovi porodice) češće pojavljuju dečaci nego devojčice

³⁷ Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku među zaposlenima u preduzećima, ustanovama i organizacijama u 2003. odnos žena i muškaraca sa višom stručnom spremom je 136:100, a sa visokom 114:100. U oblasti zdravstveni i socijalni rad odnos zaposlenih žena i muškaraca je 328:100, na fakultetima nauka na 100 muškaraca 2002. godine diplomirale su 143 žene, a na fakultetima umetnosti odnos je bio 100:185. (Žene i muškarci u Srbiji, 2005)

5.1.4.9. Osobine ženskih i muških likova

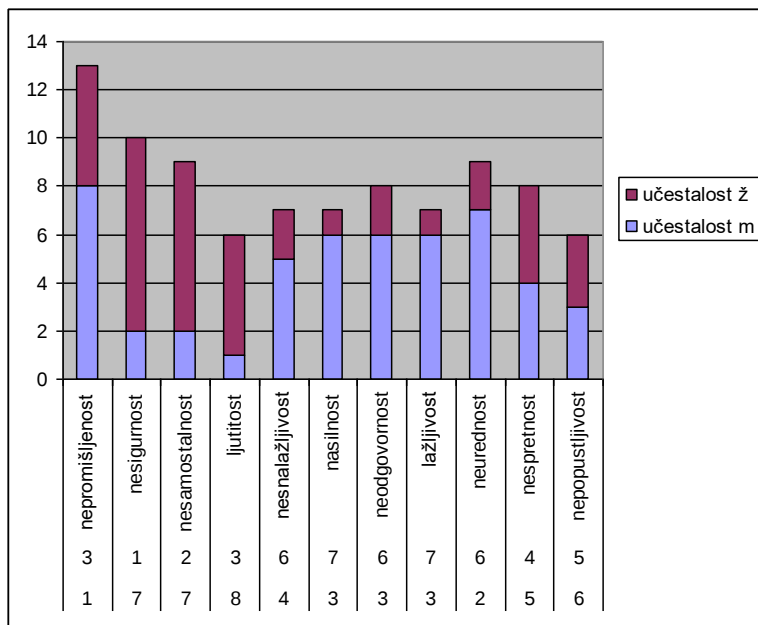
O pozitivnim psihosocijalnim osobinama ženskih i muških likova govori se u podjednakom broju tekstova (134 : 134), uz nešto češće pominjanje ženskih nego muških (433 : 408), pri čemu je u opisu ženskih likova, što eksplicitno, što implicitno, prepoznato neznatno više epiteta (52 : 50).

Uporedni prikaz najčešćih pozitivnih

osobina muških i ženskih likova

Iako se u tekstovima približno podjednako često govori o pozitivnim osobinama muških i ženskih likova, a i broj pronađenih osobina je gotovo identičan, poredjenje najčešćih osobina pokazuje da su muški i ženski likovi različito predstavljeni. Ženski likovi su nešto češće *veseli* od muških (39: 37), muški su *aktivniji* (34: 30), *marljivi* su podjednako (30: 30), ženski su neznatno *kreativniji* (21: 20) i *spretniji* (21: 19), *odgovorniji* (19: 18), *uslužni* su podjednako (16:16). Među najčešće spominjanim pozitivnim osobinama ženskih likova nema *kooperativnosti*, *samostalnosti*, *kompetentnosti* i *snalazljivosti* - koje se među muškim likovima veoma često sreću, dok među najčešće spominjanim pozitivnim osobinama muških likova nema *bržnosti*, *radoznalosti*, *druželjubivosti*, *popustljivosti* i *pažljivosti* - osobina koje se često spominju uz ženske likove. I redje spominjane pozitivne osobine ukazuju na različitu sliku muških i ženskih likova: ženski su u pet slučajeva opisani kao *uredni* - muški ni jedan put, dok su sa druge strane muški likovi u po četiri slučaja opisani kao *ambiciozni* i *duhoviti*, što su osobine koje nisu pronađene u opisima ženskih likova. Zanimljivo je da se *patriotizam* u analiziranom korpusu spominje samo jednom i vezan je za ženski lik. Detaljan prikaz: tabele 30 i 31 u Prilogu.

Uporedni prikaz najčešćih negativnih

osobina muških i ženskih likova (I-IV)

Analizirani udžbenici muške likove opisuju negativnije nego ženske. Negativne psihosocijalne osobine pripisuju im se u većem broju tekstova (58:41), spominju se češće (136:105), a oslikani su i uz pomoć većeg broja negativnih osobina (46:44).

Pri negativnom portretisanju muških i ženskih likova udžbenici se služe različitim osobinama: ženskim likovima se češće pripisuje *ljutost* (5:1), *nesigurnost* (8:2), *nesamostalnost* (7:2), a muškim *nesnalažljivost* (5:2), *nasilnost* (6:1), *neodgovornost* (6:2), *lažljivost* (6:1), *neurednost* (7:2). Muški i ženski likovi su podjednako nespretni (4:4), nepopustljivi, nestašni (3:3), neuslužni (2:2). Negativne osobine muških likova *zlonamernost*, *nepoštenje* (4), *neljubaznost* (3), *koristoljubivost*, *hvalisavost*, *nemaštovitost* (2), *zaboravnost*, *povodljivost*, *razmetljivost* ... (1) nisu pronadjene kod ženskih likova. Isto tako, neke osobine pojavljuju se isključivo uz ženske likove: *neodlučnost*, *pasivnost*, *neukost*, *nestrpljivost* (2), *nezahvalnost*, *proždrljivost*, *zluradost*, *osvetoljubivost*, *oholost*, *nepouzdanost* ... (1). Detaljan prikaz: tabele 32 i 33 u Prilogu.

Ovakav izbor atributa ukazuje na stereotipno predstavljanje muških i ženskih likova³⁸.

Za istovetno ponašanje dečaka i devojčica udžbenici izriču različito oštar sud: obavljanju kućnih poslova opiru se i jedno i drugo, devojčica dobija mnogu više zadataka ali istrajava u neposlušnosti i dobija epitat lenja (i u naslovu), a dečakova jedva iznudjena pomoć majci proglašava se za poslušnost (i u naslovu) (tekstovi 136, 137).

Samostalnost dečaka se u udžbenicima mnogo češće potencira: oni sami putuju vozom (tekst 87), idu na poštu (tekst 79), u apoteku (tekst 156, 159), dok devojčice to čine u pratnji majke (tekst 78).

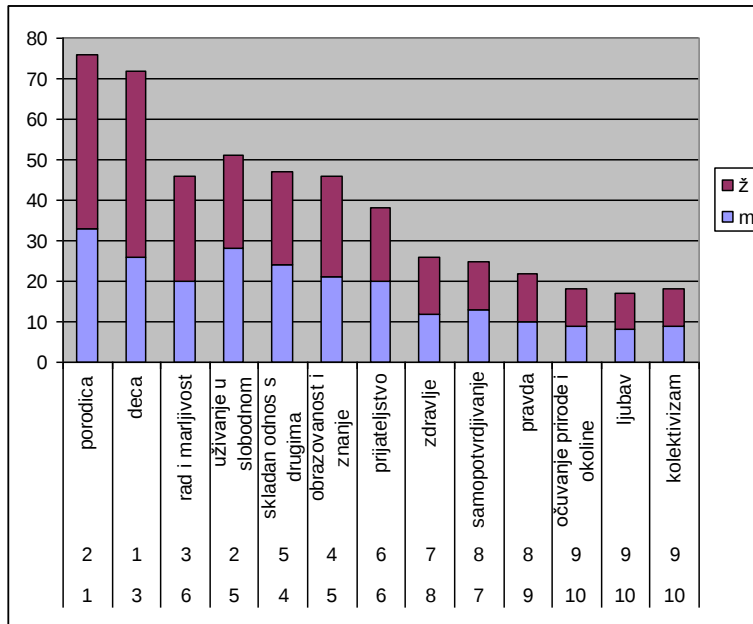
O fizičkim osobinama ženskih likova u analiziranim tekstovima govori se vrlo retko, svega u 13 tekstova (7,1 posto), a ukupno se spominje svega osam osobina, ukupno 15 puta. Uprkos činjenici da udžbenički tekstovi ne pridaju veliku pažnju fizičkim osobinama likova, primetno je nešto

³⁸ Analizirajući stereotipe o muškarcima i ženama u tradicionalnoj srpskoj kulturi Trebješanin (2006) ukazuje na rasprostranjenost stereotipa koji se tiču psihosocijalnih osobina poput: «Žene su lukave...nežne...glupe», a «muškarci su...racionalni...grubi...pametni».

bogatije predstavljanje muških, u odnosu na ženske likove. Upadljivo učestalo pojavljivanje osobine bolestan/bolesna posledica je relativno visoke zastupljenosti teme zdravlje u udžbeničkim tekstovima (6 posto). Detaljan prikaz: tabele 34 i 35 u Prilogu.

5.1.4.10. Vrednosti i interesi ženskih i muških likova

O vrednostima ženskih i muških likova govori se u gotovo podjednakom broju tekstova (127:121), nešto češće se spominju ženske nego muške (334:301), a i kod jednih i kod drugih je identifikovano po 36 različitih vrednosti.

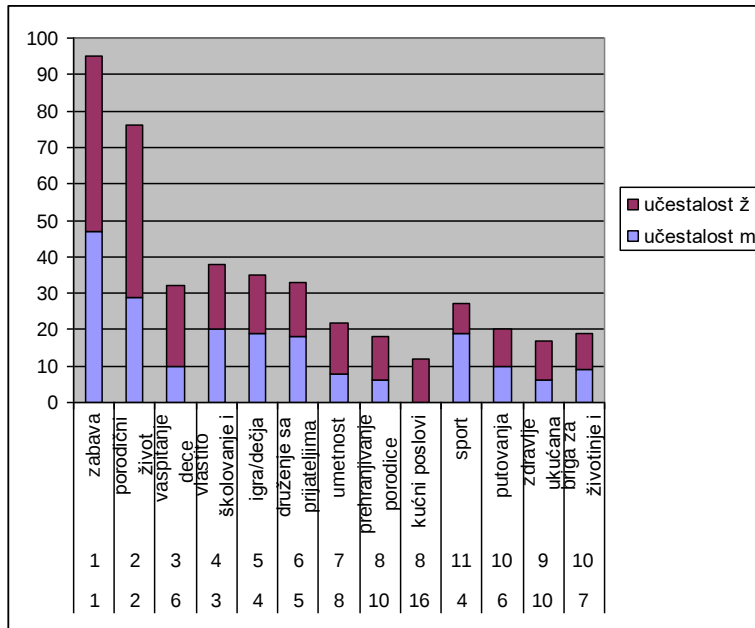
Uporedni prikaz najčešćih vrednosti

ženskih i muških likova u tekstovima

Rang-liste vrednosti ženskih i muških likova se ne podudaraju, mada odstupanja nisu velika. Najupadljivija je razlika u rangiranju, ali i učestalosti spominjanja *porodice* kao vrednosti ženskih i muških likova (43:33) i *dece* (46: 26). Kao što je prethodno prikazano, u tekstovima je zabeležena veća prisutnost muških likova, pa se ova razlika u potenciranju porodice i dece na strani ženskih likova može uzeti kao dokaz postojanja dosta jakog stereotipa o ženskim vrednostima. Iako je i kod muških likova prvorangirana vrednost porodica, deca su rangirana ispod *uživanja u slobodnom vremenu*³⁹. Učestalost pojavljivanja ostalih vrednosti ide na ruku gradjenju rodni stereotipa. Ženama su važniji nego muškarcima rad i marljivost (26:20), obrazovanost i znanje (25:21), zdravlje (14:12), pravda (12:10),ok su za muškarce nešto više nego za žene važniji uživanje u slobodnom vremenu (28:23), skladan odnos sa drugima (24:23), prijateljstvo (20:18), samopotvrđivanje (13:12). Redje spominjane vrednosti uglavnom pokazuju ravnotežu, ili tek blagu sklonost povladjivanju stereotipima. Muški likovi više vrednuju privatno vlasništvo nego ženski (5:2), tradiciju (7:6), i ugled (3:2). Lična sloboda (1) i poštovanje starijih (2) zabeležene su samo kod muških likova, a samo kod ženskih tolerancija (4) i po jedan put multikulturalizam i sasvim atipično - patriotizam. Ravnopravnost polova kao vrednost za koju se zalažu likovi u tekstovima zabeležena je češće kod muških nego kod ženskih (4:3). Detaljan prikaz: tabele 36 i 37 u Prilogu.

³⁹ Visoko pozicioniranje uživanja u slobodnom vremenu i kod ženskih i kod muških likova posledica je sadržaja tekstova koji vrlo često govore o dečjoj igri. Bez obzira na to, imajući u vidu da su muški likovi češće prisutni, ostaje utisak da je reč o stereotipnom prikazu muškaraca, kojima briga o deci nije na vrhu prioriteta, nego to prepuštaju ženama.

O interesima ženskih likova govori se takodje u približno podjednakom broju tekstova (133:128) , podjednako često (289 : 284) puta, ali je primetna razlika u broju prepoznatih interesa, u korist muških likova (39:28).

Uporedni prikaz najčešćih interesa

muških i ženskih likova u tekstovima

Za razliku od vrednosti koje su u ovoj analizi shvaćene kao proklamovane, interesi su uzeti kao praktična motivacija likova. Podudarnost između muških i ženskih likova zapaža se samo na vrhu lestvice. To su i kod muških i kod ženskih likova zabava (što se može objasniti velikom zastupljenošću likova dečjeg uzrasta oba pola) i porodični život. Dok je učestalost zabave kao interesa kod ženskih i muških likova ujednačena (48: 47), što se s obzirom na veći udeo muških likova može tumačiti kao veća izraženost ovog interesa kod ženskih likova, kod drugorangiranog interesa - *porodični život* - stvar je malo kompleksnija. Tu je odnos muških i ženskih likova 47:29, a pošto se muški likovi češće pojavljuju, stvarna naklonost ženskih likova ovom interesu je očito i veća. Doda li se ovome da su i neki drugi dominantni ženski interesi orijentisani na kuću i porodicu i da je muškim likovima pripisan veći broj interesa (39:28), dolazi se do zaključka da se život ženskih likova odvija pretežno u privatnoj sferi i da je ispunjen manjim brojem sadržaja⁴⁰. Kod ženskih likova izraženiji su interesi za uređivanje stana/kuće (6:2), prehranjivanje porodice (12:6), zdravlje ukućana (11:6), umetnost (14:8), vaspitanje dece (22:10), dok su kućni poslovi kao interes prepoznati isključivo kod ženskih likova (12:0). Istovremeneo, muški likovi pokazuju veći interes prema sportu (19:8), druženju sa prijateljima (18:15), radu i uspehu u struci (7:3), vlastitom školovanju i obrazovanju (20:18), čak i prema dečjoj igri (19:16) i potpuno neočekivano prema sopstvenom zdravlju (5:1). Kao jedini specifični ženski interes pronadjen je ručni rad (1), dok muški likovi pokazuju niz interesa koji nisu pronadjeni kod ženskih: dominacija nad drugima (7), pomoć bližnjem (5), tehnika (4), obilaženje pravila (3), sticanje materijalnog bogatstva (3), samostalnost

⁴⁰ U našoj kulturi, recimo, od muškaraca se očekuje da bude više zainteresovan za nauku, sport, tehniku i sl., a od žene da bude više zainteresovana za kuću, decu, muža, za kuhinju, umetnost i modu. (Trebješanin, 2005)

(3), takmičenje i pobjeda (2), uživanje u hrani (2). Standardni stereotip o muškom interesu za vojsku i vojna pitanja zabeležen je samo u jednom slučaju. Detaljan prikaz: tabele 38 i 39 u Prilogu.

Udžbenici pokazuju tendenciju da dečacima više gledaju kroz prste kada je reč o ponašanju koje je u suprotnosti sa proklamovanim vrednostima, čak bi se moglo reći da imaju blagonaklon odnos prema njihovim različitim mangupskim ispadima: uhvaćen u kradji krušaka u voćnjaku dečak nam se predstavlja kao simpatičan dok se izvlači pred gazdom dovrtljivim odgovorom (tekst 75), kad spuštajući se svaki dan niz gelender uznemirava komšiluk, svi su nemoćni, uključujući i mamu, dok ne pocepa i poslednje pantalone (tekst 104), majka dečaku povlađuje i kada sklapa prijateljstvo iz očitog koristoljublja (tekst 157), baka prikriva njegove nestašluke i štetu koju pravi (tekst 99). Istovremeno, kod devojčica se forsira poslušnost, naročito kada je reč o kućnim poslovima, koji su uglavnom predstavljeni kao pomoć majci (tekst 96), ali i usluga muškim članovima porodice (tekst 37). Udžbenici za I i II razred pokazuju iskorak na planu prevladavanja rodnih stereotipa kada je reč o porodičnim odnosima i kućnim poslovima prikazujući i roditelje i decu oba pola uglavnom podjedanko u različitim aktivnostima (tekst 9, 28, 30).

Na osnovu iznetog može se zaključiti da na nivou proklamovanih vrednosti koje zastupaju muški i ženski likovi u udžbeničkim tekstovima postoji mnogo veća ravnoteža nego kada su u pitanju interesi, koji odslikavaju stereotipno vidjenje žena okrenutih ka privatnoj, a muškaraca ka javnoj strani života.

5.1.4.11. Dečije aktivnosti

Aktivnosti devojčica spominju se u nešto manjem broju tekstova nego aktivnosti dečaka (97:105) i nešto redje (123:137). I dečaci i devojčice su u udžbenicima najčešće prikazani u praktičnim životnim i radnim aktivnostima i perceptivno-motornim aktivnostima. Dečaci se u obe ove kategorije češće pojavljuju otprilike za onoliko koliko se uopšte češće pojavljuju u udžbenicima. Za identifikaciju rodnih stereotipa značajan je nalaz da se u ulozi posmatrača devojčice pojavljuju češće od dečaka (22:18), a u stvaralačkim aktivnostima redje od dečaka (18:24). Ovakvim prikazom potencira se pasivna uloga devojčica u odnosu na dečake. Devojčice su aktivnije u igranju uloga (10:7). U intelektualnim aktivnostima udžbenici retko prikazuju i dečake (šah), a devojčice nikako (2:0). Detaljan prikaz: tabele 40 i 41 u Prilogu.

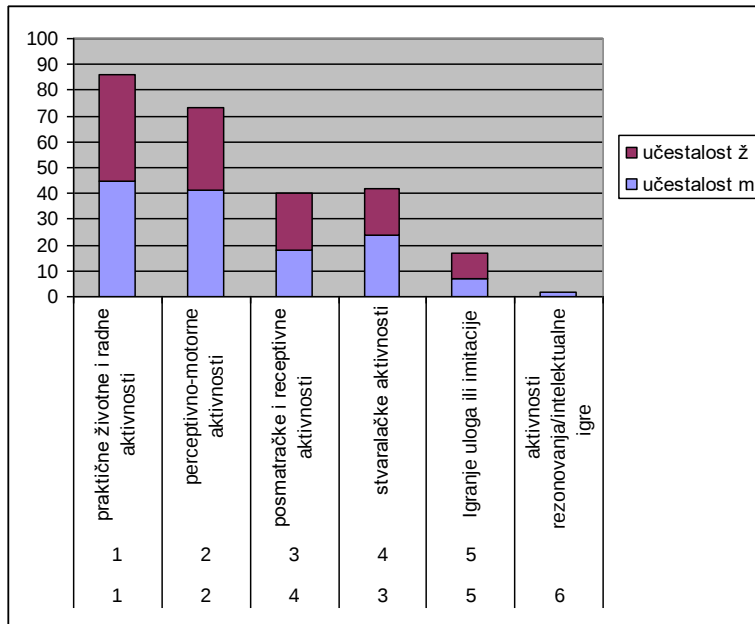
Najveći deo praktičnih životnih i radnih aktivnosti odnosi se na kućne poslove i oni su medju devojčicama i dečacima strogo podvojeni, za devojčice su podrazumevajući⁴¹ a za dečake nisu, devojčice su aktivnije u svakodnevnom poslovanju vezanim za kuhinju i održavanje čistoće, a dečaci u poslovima van kuće kao što je kupovina, ali i potpuno arhaičnim kućnim poslovima poput cepanja drva ili donošenja vode (tekst 137). I kada su u aktivnostima prikazani ravnopravno, zna da se provuče stereotip: dečak i devojčica sa mamom farbaju jaja - on u plav, ona u crveno (tekst 47).

Devojčice su redje prikazane u motornim aktivnostima: na školskom odmoru dečaci igraju fudbal, a devojčice navijaju ili stoje i pričaju (tekst 5), devojčice prave sneška, dečaci se

⁴¹ N pr. modalni glagoli se uvežbavaju rečenicama: *Kćerka mora da pomaže mami, Jovica može da donese drva (IV, „Poslušnost“).*

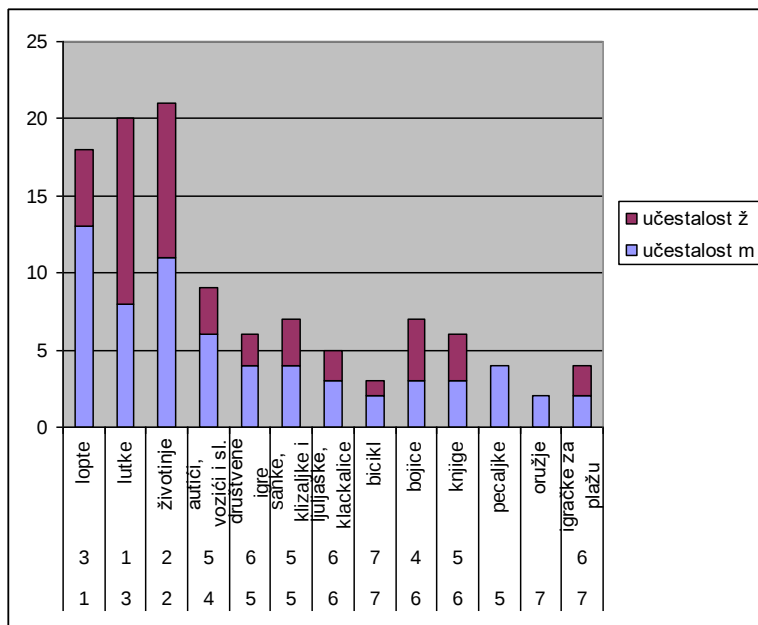
sankaju (tekst 84), na izletu devojčice voze bicikl i igraju se lutkama, a dečaci voze bicikl, igraju se loptom, pecaju, čitaju novine, gadjaju iz vazdušne puške, veru se po drveću (tekst 107), ali ima i tekstova u kojima su podjednako akativni: one se ljuljaju, klackaju i spuštaju niz tobogan, oni prave kule od peska i voze vozić (tekst 44).

S obzirom na uzrast dece kojoj su analizirani udžbenici namenjeni, u njima se relativno često spominju igre i igračke. O igračkama devojčica govori se u manjem broju tekstova nego o igračkama dečaka (37:48). Dečaci se češće pojavljuju u igri igračkama nego devojčice (78:56), što odgovara podatku o njihovom češćem pojavljivanju u tekstovima, ali je i izbor igračaka kojima se igraju dečaci raznovrsniji (22:18).

Uporedni prikaz aktivnosti dečaka i

devojčica u tekstovima

Uporedni prikaz igraćaka devojčica i

dečaka

Dečaci se češće prikazani u igrama loptama (13:15), ali i na sankama (4:3), lulaškama (3:2), biciklima (2:1) i sličnim igraćakama koje podrazumevaju fizičku aktivnost i spretnost. Pored toga, dečaci se češće igraju i društvenih igara (4:2), i igraćakama koje razvijaju smisao za tehniku - autići, vozići i sl. (6:3), kao i slagalicama (2:1). Glavna igračka devojčica su lutke, kojima se vrlo često igraju i dečaci (12:8), s tim što se kao ženske lutke javljaju one klasične (sa ženskim likom), dok se dečaci igraju najrazličitijim lutkama sa likom životinja ili fantastičnih bića iz sveta stripa i filma (dinosaurusi, transformersi, betmen i sl.). Kao isključivo ženska igračka prikazan je jedino konopac (1), dok su kao isključivo muške igračke prikazane pecaljke (4), oružje (2), klikeri, šah, značke i sličice (1). Detaljan prikaz: tabele 42 i 43 u Prilogu.

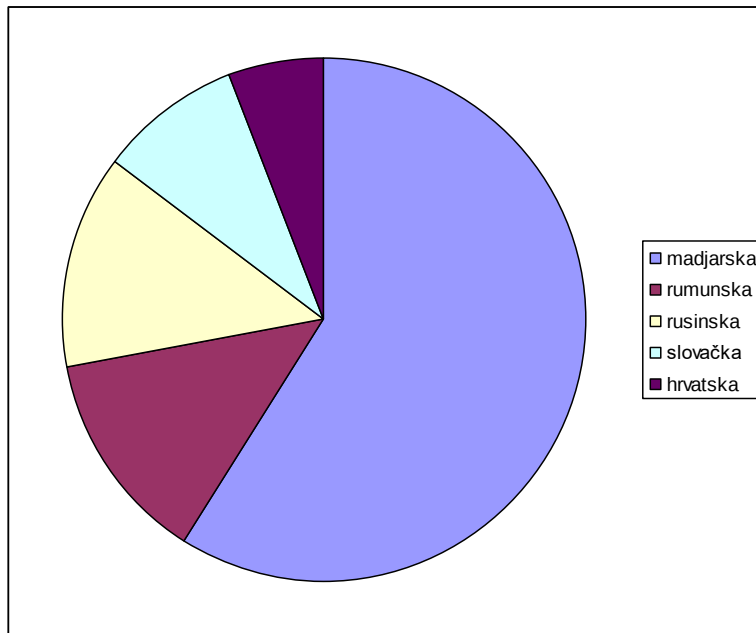
Analizirani korpus nudi i alternativni pristup: dečak se sa drugom u sobi igra autićima, avionima, robotima, slagalicama... Sestra iz svoje kutije sa igraćakama u kojoj su meda, lopta, kocke, vijača... vadi lutku, oblači je, češlja, ali pošto lutka ne ume da govori devojčica je tužna, pa mama poziva njenu drugaricu i one nasmejane prave kulu od kocki. Poruka bi mogla da glasi: lutka je zamena za drugaricu, drugarica omogućava da se igram čega želim. (I, „Ana i lutka“). Korak dalje predstavljala bi situacija u kojoj se dečaci i devojčice igraju zajedno.

Analiza izbora igraćaka i igara pokazuje prisustvo stereotipa prema kojima su devojčice češće posmatrači nego aktivni učesnici, devojčice se češće igraju u kući, dečaci na otvorenom, devojčice češće same, dečaci češće u društvu. Ovakav prikaz dečije igre odgovara stereotipu o ženskoj predodređenosti za ulogu u privatnoj, a muškoj za ulogu u javnoj sferi.

5.2. NASTAVNICI

5.2.1. Opšti podaci o ispitanicima

Ispitivanje nastavnika obavljeno je na uzorku od 68 nastavnica i nastavnika iz vojvodjanskih škola u kojima se nastava odvija na nekom od jezika manjinskih nacionalnih zajednica. Od ispitnog broja, 40 (58,8 posto) osoba predaje deci mađarske nacionalne zajednice, šest (8,8 posto) deci slovačke, po devet (13,2 posto) deci rumunske i deci rusinske nacionalne zajednice, a četvero (5,8 posto) deci hrvatske nacionalne zajednice.

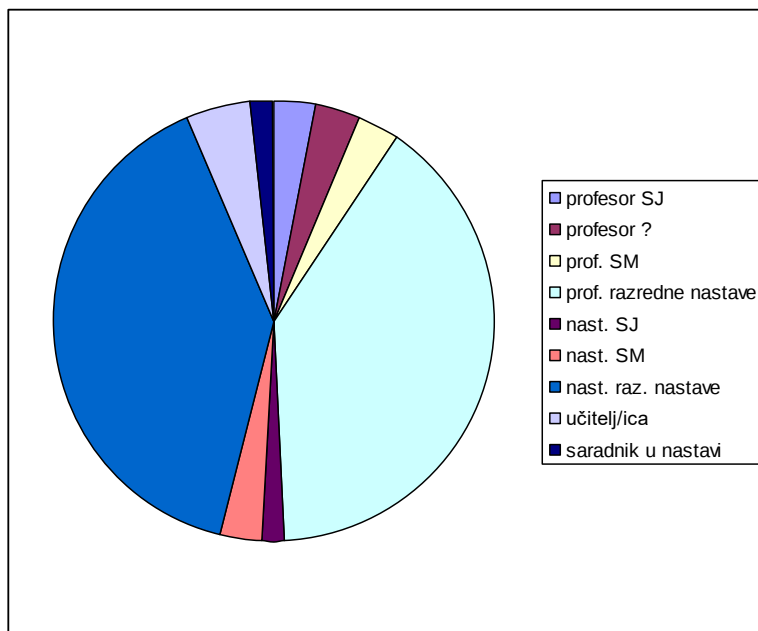
Nacionalnost učenika kojima predaju

ispitani nastavnici

Medju ispitanicima su bile 63 (92,6 posto) žene i četiri (5,9 posto) muškaraca (jedna osoba - 1,5 posto - nije dala odgovor na ovo pitanje).

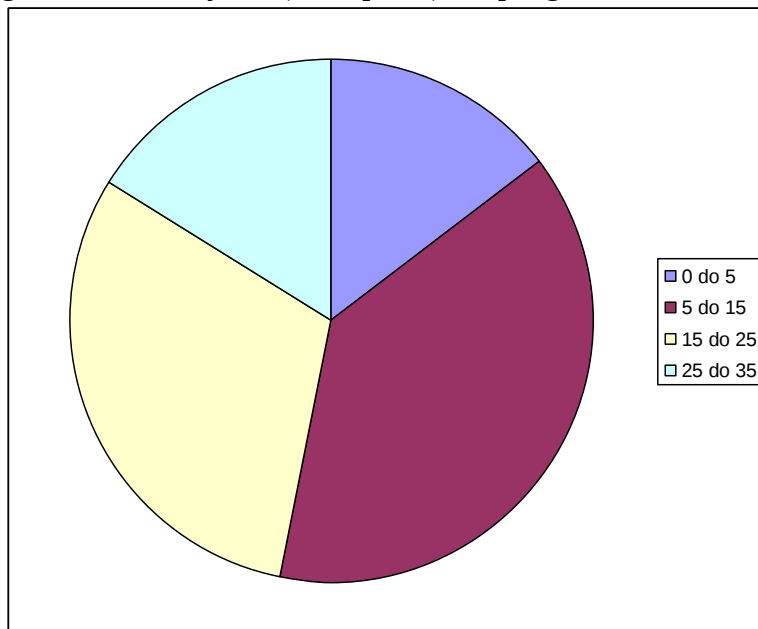
Najveći deo ispitanih - 45 (66,2 posto) nastavnica/nastavnika ima 30-45 godina života, u dobi 45-60 godina je njih 16 (23,5 posto), a najmanje - sedam (10,3 posto) ih je u dobi 20-30 godina.

Prema stepenu obrazovanja, najviše ispitanih - 33 (48,5 posto) ima višu školsku spremu, sa visokom je 30 (44,1 posto), sa srednjom četvero (5,9 posto), a sa magisterijumom je jedan (1,5 posto).

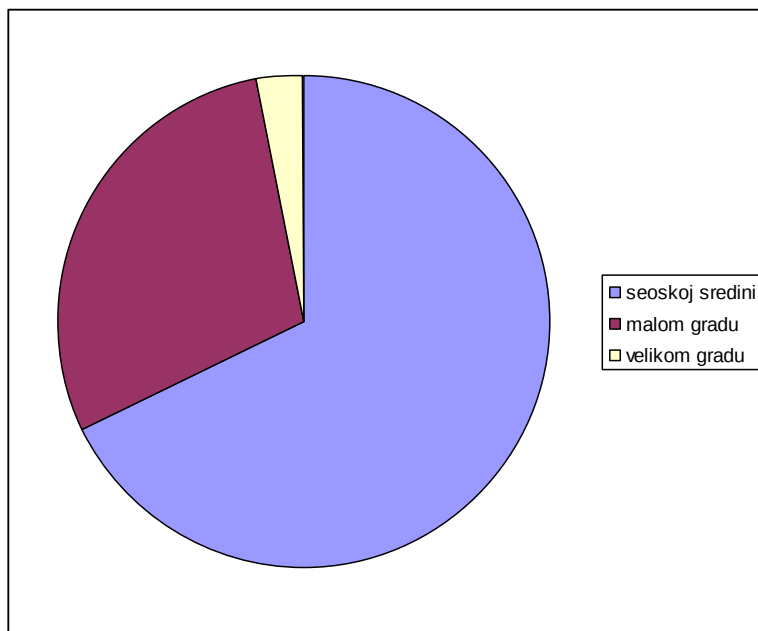

Obrazovni profil ispitanika

Prema obrazovnom profilu većina ispitanih - po 25 (po 36,8 posto) su nastavnici razredne nastave i profesori razredne nastave, učitelja je troje (4,4 posto), po dvoje (po 3 posto) su profesori srpskog jezika, profesori srpskog kao nematernjeg, nastavnici srpskog kao nematernjeg i profesori koji nisu naveli užu oblast, po jedan nastavnik srpskog jezika i saradnik u nastavi. U pet (7,8 posto) upitnika nije dat odgovor na ovo pitanje. Medju ispitanima je najviše - 26 (38,2 posto) onih sa 5-15 godina nastavničkog radnog iskustva, sa 15-20 godina ima 21 (30,9 posto), sa 25-35 godina iskustva je 11 (16,2 posto), do pet godina iskustva ima 10 ispitanih (14,7 posto).

Godine nastavničkog iskustva

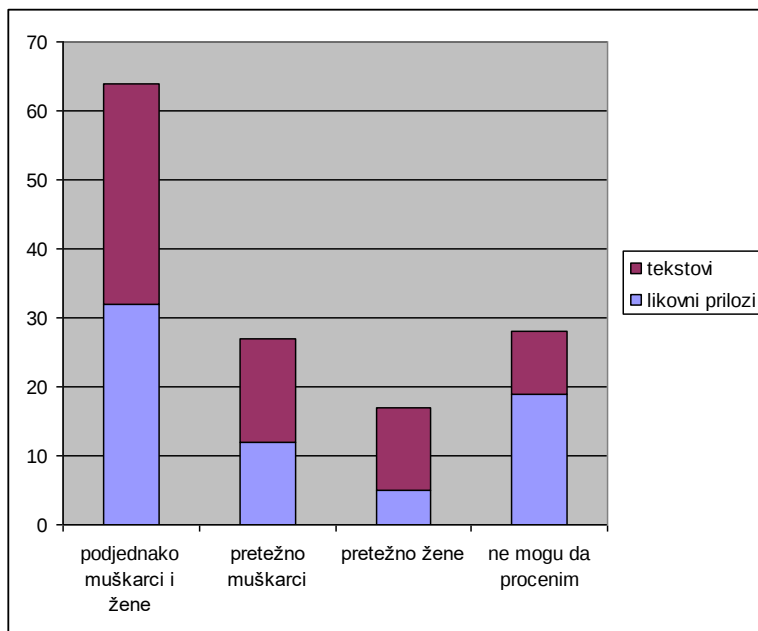
Trenutno radi u:

Ispitanice/i su nastavničko iskustvo u najvećem broju slučajeva - 43 (63,2 posto) stekli pretežno u seoskoj sredini, njih 23 (33,8 posto) ga je steklo pretežno u malom gradu, a svega dvoje (3 posto) je nastavničko iskustvo steklo u velikom gradu. Najveći broj - 46 (67,6 posto) trenutno radi u seoskoj, 20 (29,4 posto) radi u malom gradu, a svega dvoje (3 posto) radi u velikom gradu⁴². Velika većina ispitanih - 49 (72,1 posto) u nastavi koristi udžbenike obuhvaćene analizom čiji su rezultati predstavljeni u ovom radu. Šestoro (8,8 posto) ih je dalo podatke o drugim udžbenicima⁴³, dok 13 (19,1 posto) ispitanika nije navelo odgovor na ovo pitanje.

5.2.2. Nastavnička procena udžbeničkih sadržaja

⁴² Reč je o subjektivnoj proceni ispitanika - dešavalo se da ispitanici iz istog mesta različito definišu sredinu u kojoj rade: Vršac jedni procenjuju kao mali, drugi kao veliki grad; isti slučaj je i sa distinkcijom selo/ mali grad - za neke je Bečej mali grad, za druge selo.

⁴³ Pojedini ispitanici koji predaju deci madjarske nacionalne zajednice navode da u I, odnosno II razredu ne koriste udžbenike, već slike, nastavna sredstva, stvari i situacije iz svakodnevnog života, a jedna ispitanica navodi da se služi iskustveno-komunikativnim metodom, koristeći priručnik Melanije Mikeš "Mali jezikoslovci se igraju i pevaju" (Pedagoški zavod Vojvodine 2005); ispitanici koji predaju deci hrvatske nacionalne zajednice navode udžbenike izdavača Školska knjiga, Radmila Žeželj-Ralić "Reka reči", čitanka za III razred, Klett, 2006, i dr Simeon Marinković - Čitanka za II razred, Kreativni centar (2005).

Procena autorstva udžbeničkih sadržaja

Procenjujući pol autora tekstova u udžbenicima ispitanici su u 32 slučaja (47,1 posto) naveli da su među njima muškarci i žene zastupljeni podjednako, 15 (22,1 posto) ih je navelo da prevladavaju muškarci, 12 (17,6 posto) da prevladavaju žene, dok devetoro (13,2 posto) nije moglo da proceni.

Procenjujući pol autora likovnih priloga njih 32 (47,1 posto) navelo je da smatra da su to podjednako muškarci i žene, 12 (17,6 posto) da su to pretežno muškarci, a pet (7,4 posto) da su to pretežno žene, dok 19 (27,9 posto) nije moglo da proceni.

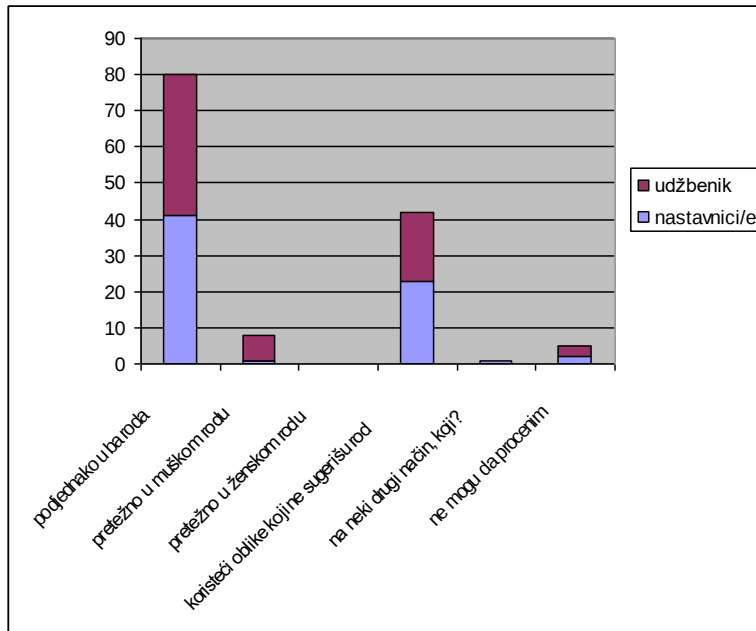
S obzirom da je analizom autorstva tekstova i likovnih priloga (5.1.2. i 5.1.3.1 i tabele 2 i 3 u Prilogu) ustanovljeno da su autori tekstova u 41 posto žene, u 31 posto muškarci, a u 27 posto muškarac i žena (za šest posto ukupno analiziranih pol autora nije mogao biti utvrđen) i da su autori svih likovnih priloga u udžbenicima za III i IV razred žene, ovakva procena ispitanih u znatnoj meri odstupa od stvarnog stanja, u smislu da je procenjeno veće učešće žena među autorima udžbeničkih tekstova od stvarnog i da nije uočena apsolutna dominacija žena kao autorki likovnih priloga.

Na pitanje u kom rodu (muškom/ženskom) se udžbenik obraća učenicima/učenicama kroz pitanja i zadatke, 39 (57,4 posto) je navelo podjednako u oba roda, sedmero (10,3 posto) pretežno u muškom rodu, 19 (27,9 posto) da udžbenici to čine koristeći oblike koji ne sugerišu rod, troje (4,5 posto) nije moglo da proceni, a niko nije naveo da udžbenici to čine pretežno u ženskom rodu.

Imajući u vidu rezultate analize udžbenika (5.1.3.1.3. i tabela 7 u Prilogu) koji pokazuju da su uz 41,1 posto tekstova pitanja postavljena i u muškom i u ženskom rodu, uz 15,7 posto tekstova u muškom, a uz 8,6 posto tekstova u ženskom rodu, može se zaključiti da ispitanici/e uviđaju favorizovanje muškog roda kroz udžbenička pitanja i zadatke, ali ga procenjuju kao manje intenzivno nego što je analiza pokazala.

Odgovarajući na pitanje na koji način se oni sami obraćaju odeljenju, 41 (60,3 posto) ispitanik je odgovorio podjednako u oba roda, jedan (1,5 posto) pretežno u muškom rodu, 23 (33,8 posto) koristeći oblike koji ne sugerišu rod, jedna ispitanica (1,5 posto) navodi „kod nas nema

rodova" (predaje učenicima pripadnicima mađarske nacionalne zajednice), dvoje (3 posto) ne može da proceni, a niko nije naveo da to čini pretežno u ženskom rodu.

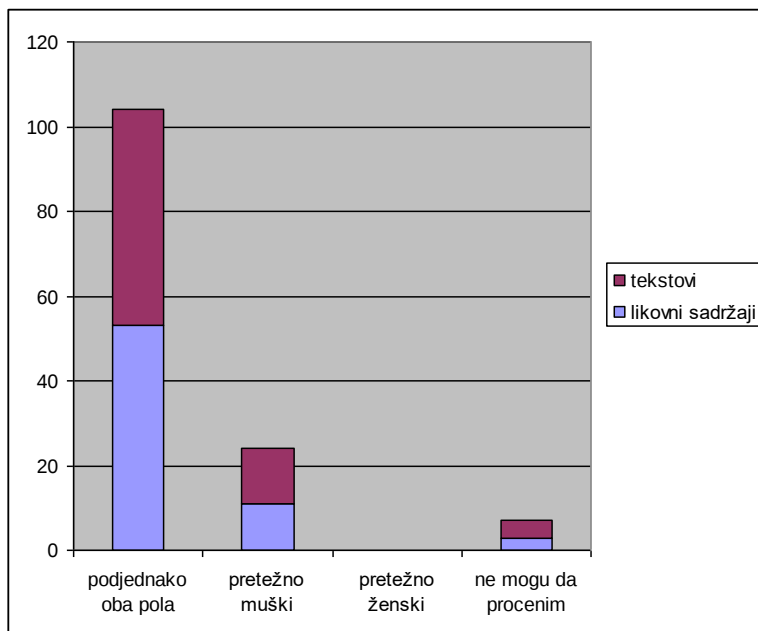
Obraćanje učenicima/učenicama

Prema proceni 51 (75,0 posto) ispitanika likovi u tekstualnim sadržajima udžbenika su podjednako oba pola, 13 (19,1 posto) procenjuje da su oni pretežno muškog pola, četvero (5,9 posto) ne može da proceni, a niko ne smatra da su pretežno ženskog pola.

Pošto je analiza udžbenika (5.1.4.2 i tabela 13 u Prilogu) pokazala da se samo o ženskim likovima govori u 9,2 posto tekstova, samo o muškim u 10,3 posto, pretežno o ženskim u 14,1 posto slučajeva, pretežno o muškim u 14,7 posto, podjednako o ženskim i muškim u 45,9 posto, a u 5,4 posto ni o ženskim ni o muškim likovima (uz izražene razlike po razredima), ovakva procena ispitanih se može smatrati dosta tačnom.

Kada su u pitanju likovi u likovnim sadržajima udžbenika, 53 (77,9 posto) ispitanika procenjuje da su oni podjednako često oba pola, 11 (16,2 posto) da su pretežno muškog pola, troje (4,4 posto) ne može da proceni, a niko ne smatra da su pretežno ženskog pola. U jednom slučaju (1,5 posto) nije bilo odgovora na ovo pitanje.

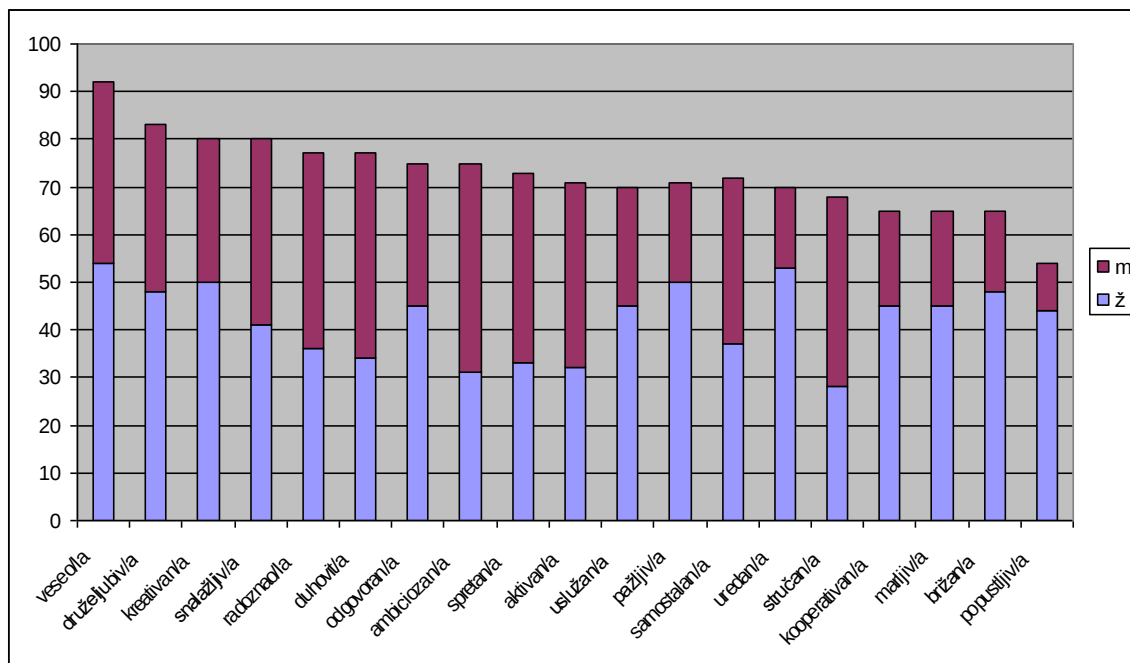
S obzirom da rezultati analize udžbenika (5.1.3.1.4. i tabela 8 u Prilogu) pokazuju da su na 32,9 posto ilustracija podjednako prikazani muški i ženski likovi, na 18,8 posto samo muški, na 10,5 posto pretežno muški, na 16,5 posto samo ženski, a pretežno ženski na 9,4 posto ilustracija, odnosno da postoji tek blago favorizovanje muških likova na račun ženskih, za procenu ispitanika u pogledu favorizacije muških likova na ilustracijama se može reći da je nešto kritičnija od stvarnog stanja utvrđenog analizom.

Procena pola likova u udžbeničkim

sadržajima

Obeležavajući na ponudjenoj listi osobina one koje se, prema njihovoj proceni, najčešće pripisuju ženama, odnosno muškarcima u tekstovima udžbenika, nastavnici/e su sačinili rang-liste prema kojima su kod ženskih likova dominantne osobine: veselost (54 ispitanika/ca je zaokružilo ovu osobinu), urednost (53), pažljivost i kreativnost (po 50), druželjubivost i brižnost (po 48). Na dnu lestvice pozitivnih ženskih osobina koje se sreću u udžbeničkim tekstovima je stručnost (28). Kod muških likova kao najčešće osobine procenjene su: ambicioznost (44), duhovitost (43), radoznalost (41), spretnost i stručnost (po 40), snalažljivost i aktivnost (po 39), i veselost (38). Na dnu lestvice je popustljivost (10). Među pet prvorangiranih pozitivnih osobina i kod muških i kod ženskih likova sreće se jedino veselost, pri čemu je znatno češće pripisana ženskim likovima (54:38). Najmanja razlika između ženskih i muških likova je kod snalažljivosti (41:39) i samostalnosti (37:35), dok su najveće razlike u korist ženskih likova kod popustljivosti (44:10), urednosti (53:17), brižnosti (48: 17) i marljivosti (45:20), a u korist muških kod ambicioznosti (44:31), stručnosti (40:28) i duhovitosti (43:34). Ispitanici/e su upadljivo češće pripisivali pozitivne osobine ženskim likovima nego muškim (799:584). (Detaljan prikaz: tabela I u Prilogu)

Procena pozitivnih osobina u udžbeničkim tekstovima

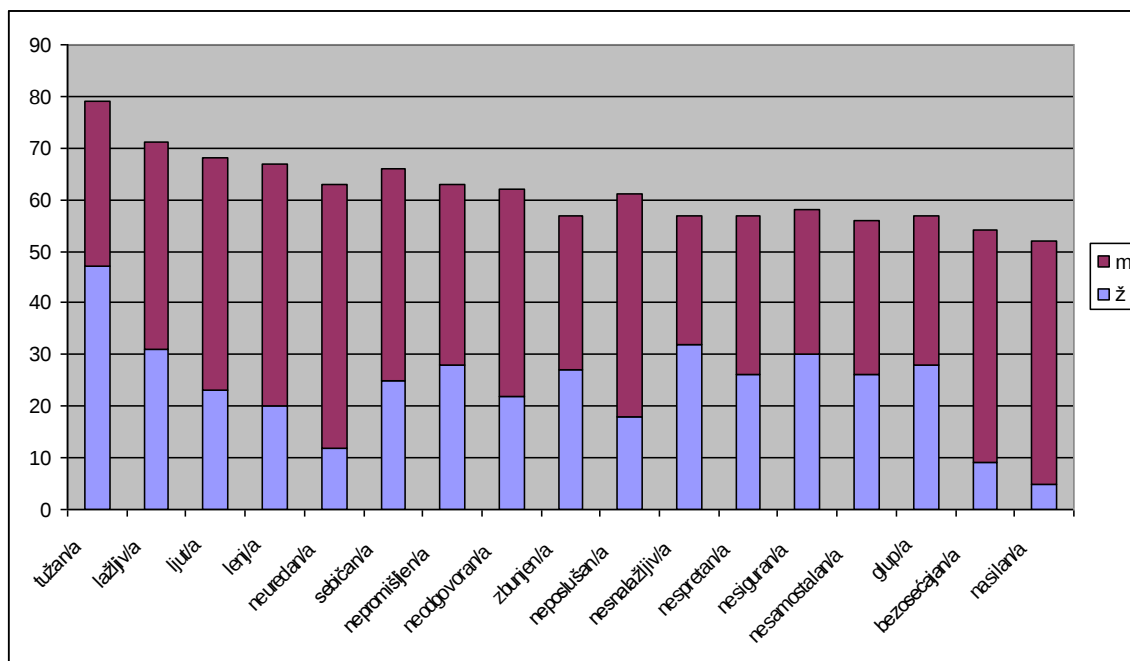
Rezultati analize udžbenika (5.1.5.9. i tabele 30 i 31 u Prilogu.) pokazuju da udžbenici znatno ravnomernije raspoređuju pozitivne osobine na ženske i muške likove (433 : 408) nego što to procenjuju nastavnici. Postoji delimično preklapanje među prvorangiranim pozitivnim osobinama ženskih likova u udžbeničkim tekstovima prema rezultatima analize (vesela, aktivna, marljiva, spretna, kreativna, brižna, odgovorna) i prema proceni ispitanih (vesela, uredna, pažljiva, kreativna, druželjubiva, brižna).

Kooperativnost, samostalnost i snalažljivost - osobine za koje je u analizi ustanovljeno da se izrazito češće vezuju za muške likove, a vrlo retko za ženske, prema proceni nastavnika se podjednako ili čak češće pripisuju ženskim likovima. Preklapanje postoji kod stručnosti/kompetentnosti koja se u analizi vrlo retko pripisuje ženama, a prema nastavničkoj proceni je na samom dnu lestvice. Pored znatnog poklapanja među najučestalijim pozitivnim osobinama muških likova utvrđenih analizom (veseo, aktivan, marljiv, kreativan, spretna) i procenom ispitanika/ca (duhovit, ambiciozan, radoznao, snalažljiv, spretna, aktivan, stručan, veseo) u oči pada da su među najčešće osobine koje se pripisuju muškim likovima dospele one za koje je u analizi utvrđeno da se pripisuju isključivo (duhovit, ambiciozan), ili gotovo isključivo (snalažljiv) muškim likovima. Poklapanje rezultata analize i nastavničke procene je upadljivo kod popustljivosti koja se prema analizi vrlo retko sreće među opisima muških likov, a prema proceni ispitanika je na dnu lestvice.

Može se zaključiti da ispitanici/e vrlo jasno uočavaju koje se osobine u udžbeničkim tekstovima pripisuju muškim i ženskim likovima. Delimično neslaganje u pogledu rangiranja učestalosti pojavljivanja ovih osobina potvrđuje zaključak da je reč o stereotipnim osobinama, koje se kao takve lakše markiraju.

Iz analize izbora negativnih osobina, takodje sa ponudjene liste, proizilazi da su prema proceni ispitanika/ca u udžbeničkim tekstovima u negativnom svetlu žene i devojčice najčešće opisane kao: tužne (47), nesnalažljive (32), lažljive (31), nesigurne (30) i nepromišljene (28), glupe (28). Kao najredje pripisivane negativne osobine su označene bezosećajnost (9) i nasilnost (5). Pri

negativnom opisu muških likova prema proceni ispitanika/ca udžbenici se najčešće služe pridevima: neuredan (51), nasilan i lenj (po 47), bezosećajan i ljut (po 45), neposlušan (43), neodgovoran i sebičan (po 38). Kao najredje pripisivane negativne osobine označene su nesiguran (28) i nesnalažljiv (25). Među pet prvorangiranih osobina pripisanih ženskim i muškim likovima nema ni jedne zajedničke. Naprotiv, neke od najčešćih negativnih osobine pripisanih ženskim likovima poklapaju se sa negativnim osobinama najredje pripisanim muških likova (nesiguran/a, nesnalažljiv/a) i obrnuto - neke od najčešćih negativnih osobina koje su pripisane muškim likovima upadljivo se retko pojavljuju kod ženskih likova (nasilan/a, bezosećajan/a). Prema proceni ispitanika/ca približno podjednako često i muškim i ženskim likovima pripisuju se osobine: glup/a (29:28), nesiguran/a (30:28). Značajna razlika na štetu ženskih likova pokazuju se jedino kod osobine tužan/a (47:32), dok se na štetu muških likova uočava kod osobina: nasilan/a (47:5), bezosećajan/a (45:9), neuredan (45:12), neposlušan (43:18). Ispitanici/e su znatno češće pripisivali negativne osobine muškim nego ženskim likovima (639:409). (Detaljan prikaz tabela II u Prilogu).

Procena negativnih osobina u udžbeničkim tekstovima

I prema rezultatima analize udžbenika (5.1.5.9. i tabele 32 i 33 u Prilogu), i prema proceni nastavnika udžbenički tekstovi negativnije opisuju muške nego ženske likove. Među najučestalijim negativnim osobinama koje se pripisuju ženskim likovima, prema analizi (nesigurna, nesamostalna, ljuta, zbunjena, nepromišljena, nespretna, neposlušna), i prema nastavničkoj proceni (tužna, nesnalažljiva, lažljiva, nesigurna i nepromišljena, glupa) postoji delimično preklapanje (nesigurna i nepromišljena). Preklapanje postoji i među negativnim osobinama koje se najredje pripisuju ženskim likovima u udžbeničkim tekstovima (bezosećajnost i nasilnost). Najučestalije negativne osobine koje se pripisuju muškim likovima u udžbeničkim tekstovima utvrđene analizom (nepromišljenost, nesnalažljivost, nasilnost, neodgovornost, lažljivost, neurednost) dobrim delom se poklapaju sa procenom nastavnika (neuredan, nasilan, lenj, bezosećajan, ljut, neposlušan, neodgovoran, sebičan). Negativne osobine koje se prema proceni nastavnika najredje pripisuju

muškim likovima u udžbeničkim tekstovima (glup, nesiguran, nesnalažljiv) analizom su identifikovane kao relativno česte u opisu muških likova.

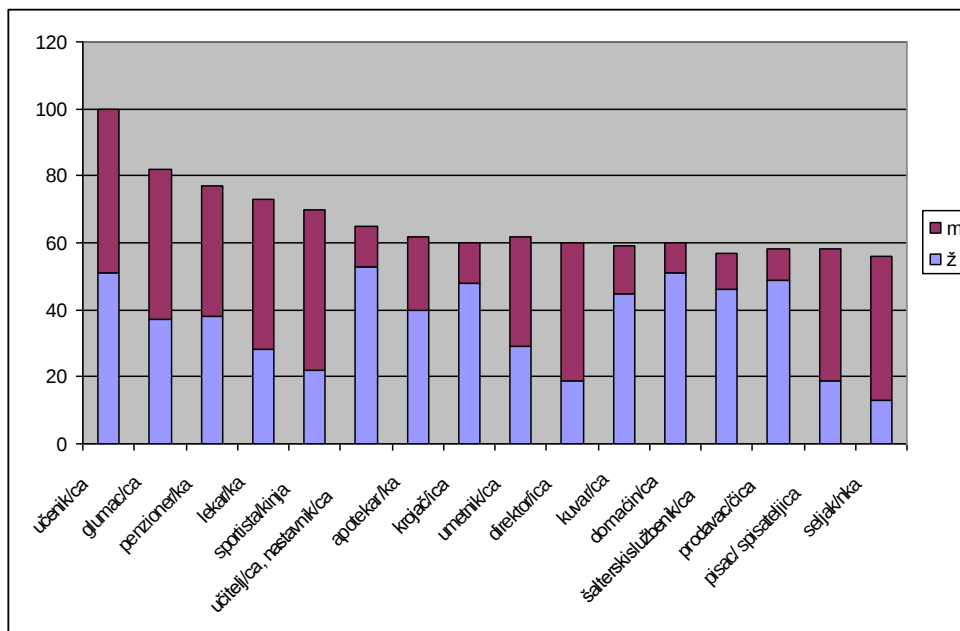
Procene ispitanih slažu se sa rezultatima analize da se pojedine osobine (nasilnost, neodgovornost, neurednost) znatno češće pripisuju muškim nego ženskim likovima. Za neke osobine za koje je analiza pokazala da se ravnomerno pripisuju i muškim i ženskim likovima (nespretni) nastavnici/ce procenjuju da se češće pripisuju muškim likovima; za neke za koje je analizom utvrđeno da se znatno češće pripisuju ženskim nego muškim likovima (nesigurnost, nesamostalnost) ispitanici/e smatraju da se znatno ravnomernije pripisuju muškim i ženskim likovima, ili pretežno muškim (ljutitost).

Na osnovu iznetog može se zaključiti da se procena ispitanika/ca o negativnim osobinama kojima se u udžbeničkim tekstovima portretišu muški i ženski likovi razlikuje od rezultata analize u većoj meri nego kada je reč o pozitivnim osobinama.

Prema proceni najvećeg broja ispitanih (68,8 posto), i ženski i muški likovi u tekstovima se najčešće pojavljuju u dečjem uzrastu, i to potpuno podjednako. Šestoro ispitanih smatra da se ženski likovi najčešće pojavljuju u kategoriji odraslih, četvero da se muški likovi najčešće pojavljuju u ovoj kategoriji, dvoje ispitanih procenilo je da se muški likovi najčešće pojavljuju u kategoriji mladih. Petoro ispitanih nije umelo da proceni uzrast u kojem se najčešće pojavljuju ženski likovi, a četvero to nije moglo da učini kada su u pitanju muški likovi.

Uz sva ograničenja koja se odnose na mogućnost da se postavljenim pitanjem dobije precizna klasifikacija, ova procena ispitanih znatno odudara od rezultata analize (5.1.5.3. i tabele 14 i 15 u Prilogu) koji doduše potvrđuju da se i muški i ženski likovi najčešće pojavljuju u kategoriji deca, ali i pokazuju da se dečaci pojavljuju znatno češće nego devojčice. I pojavljivanje žena u kategoriji odraslih je znatno češće nego što su to procenili ispitanici. Procena da se ni muški ni ženski likovi ne pojavljuju u kategoriji stari takodje znatno odudara od rezultata analize.

Obeležavajući na ponuđenoj listi zanimanja i zvanja koja se, prema njihovoj proceni, najčešće pripisuju ženama, odnosno muškarcima u tekstovima udžbenika, nastavnici/e su sačinili rang-liste prema kojima se ženski likovi najčešće pojavljuju kao: učiteljica/nastavnica (53), učenica i domaćica (51), prodavačica (49), krojačica i medicinska sestra (po 48), šalterska službenica (46). Prema proceni ispitanih u udžbeničkim tekstovima nema žena policajaca, inženjera, vojnih lica i moreplovaca, a vrlo retko se sreću i u ulozi državnika (1), fizičkih radnika (7) i naučnika (8). Muški likovi se prema proceni ispitanih u udžbenicima najčešće sreću u profesionalnim ulogama kao: učenik (49), policajac (49), sportista (48), sekretar (46), vojno lice, naučnik, glumac i lekar (po 45). Najredje se muški likovi sreću u profesionalnim ulogama: kasir (5), medicinski tehničar (6), prodavac i domaćin (po 9). Osim kod najčešće izdvojene profesionalne uloge učenik/učenica nema preklapanja u prvih pet najčešćih muških i ženskih profesionalnih uloga. Pada u oči da se žene, prema nastavničkoj proceni, nikako ili vrlo retko pojavljuju u najčešćim muškim profesionalnim ulogama (policajac, vojno lice, inženjer, moreplovac, državnik, fizički radnik, naučnik) i obrnuto (medicinska sestra/tehničar, prodavac/čica, domaćin/ca). Ispitanici su nešto češće dodeljivali profesionalne uloge muškim nego ženskim likovima (893:797). (Detaljan prikaz: tabela III u Prilogu)

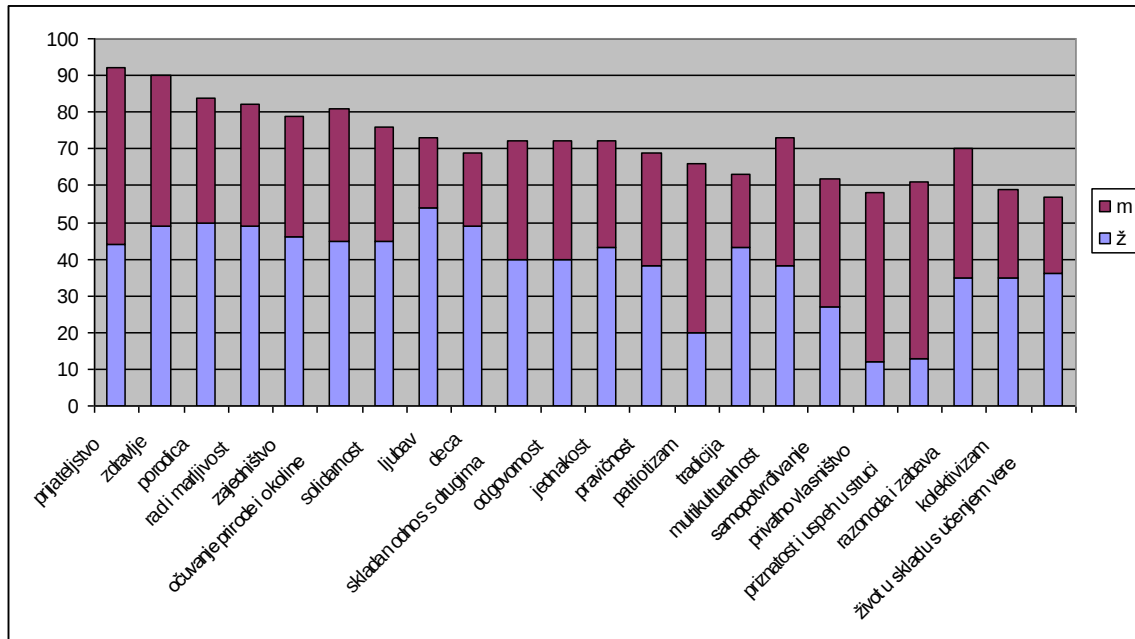
Procena profesionalnih

uloga muških i ženskih likova

Analiza pokazuje da se u udžbeničkim tekstovima ženski likovi znatno redje sreću u profesionalnim ulogama (5.1.5.8. i tabele 28 i 29 u Prilogu) nego što to procenjuju ispitanici nastavnici/e. Najučestalija zanimanja prema proceni nastavnika/ca uglavnom se poklapaju sa rezultatima analize (učiteljica/nastavnica, učenica, krojačica, prodavačica, medicinska sestra, šalterska službenica), koja je međutim utvrdila znatno užu paletu zanimanja u kojima se pojavljuju žene nego što su to naveli ispitanici/e. Procenjene profesionalne uloge muških likova poklapaju se sa rezultatima analize u manjoj meri nego ženske (učenik, policajac/saobraćajac, vojno lice, glumac, lekar, naučnik, moreplovac). Ispitanici/e pominju i kod muških i kod ženskih profesionalnih uloga neke koje pri analizi udžbeničkih tekstova nisu pronađene. Analiza nastavničke procene učestalosti pojavljivanja pojedinih profesionalnih uloga među muškim i ženskim likovima slaže se sa osnovnim rezultatima analize - da su i jedni i drugi prikazani uglavnom u stereotipnim zanimanjima, zbog čega su i jedni i drugi iz pojedinih zanimanja mahom ili u potpunosti isključeni. Među zanimanjima koja su naveli ispitanici/e a koja nisu pronađena u analiziranim tekstovima takodje dominiraju stereotipne podele na muška i ženska.

Odabirom sa ponuđene liste vrednosti kojima, prema njihovoj proceni, u udžbeničkim tekstovima najčešće teže žene, nastavnici/e su sačinili rang-liste prema kojima su najčešće ženske vrednosti: ljubav (54), porodica (50), deca, zdravlje, rad i marljivost (49). Na dnu lestvice ženskih vrednosti su priznatost i uspeh u struci (13) i privatno vlasništvo (12). Na vrhu rang-liste vrednosti muških likova su: prijateljstvo i priznatost i uspeh u struci (po 48), patriotizam i privatno vlasništvo (po 46), a na dnu deca i tradicija (po 20) i ljubav (19). Kao što se vidi prema proceni ispitanika, najčešće vrednosti koje se u udžbeničkim tekstovima pripisuju muškim i ženskim likovima se ne podudaraju. Naprotiv, podudaraju se najredje zastupljene vrednosti ženskih i najčešće vrednosti muških likova (priznatost i uspeh u struci i privatno vlasništvo) i obrnuto - najčešće zastupljene vrednosti ženskih likova sa najredje zastupljenim vrednostima muških likova - ljubav i deca). Podudarnost između vrednosti muških i ženskih likova primetna je samo kada je u pitanju razonoda

i zabava (35:35) i multikulturalnost (38:35). Ukupno posmatrano, ispitanici procenjuju da se vrednosti u udžbeničkim tekstovima češće pripisuju ženskim likovima nego muškim (851: 729). (Detaljan prikaz: tabela IV u Prilogu)

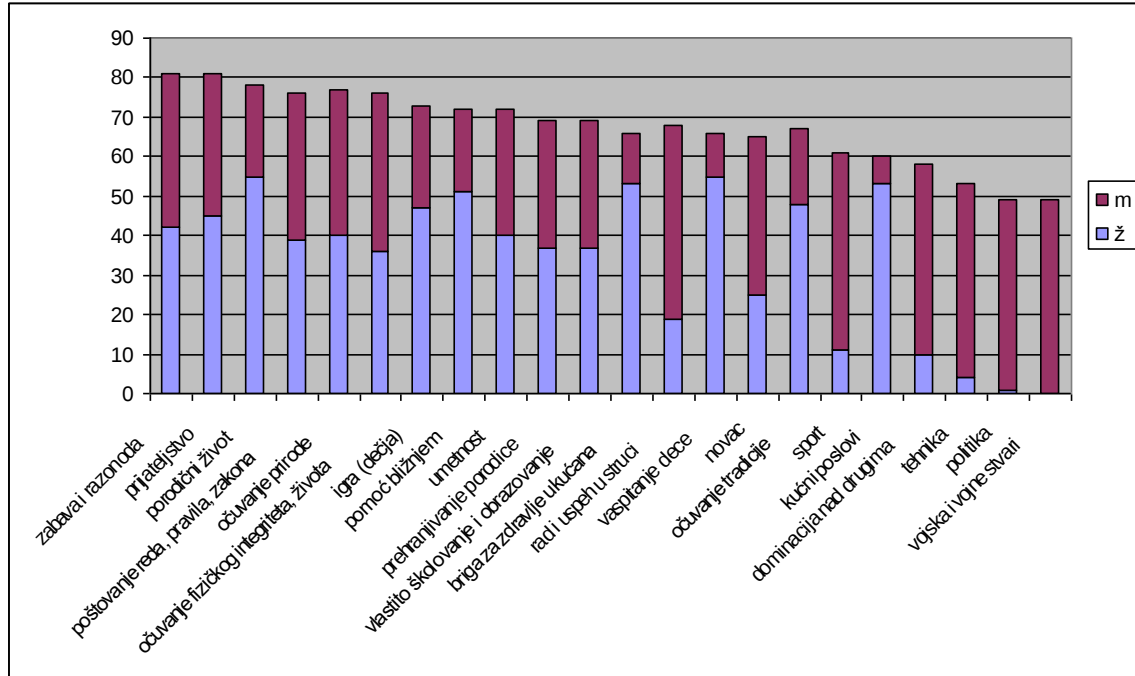

Procena vrednosti muških i ženskih likova

Analiza udžbeničkih tekstova (5.1.5.10. i tabele 36 i 37 u Prilogu) takodje pokazuje da se vrednosti nešto češće pominju uz ženske nego uz muške likove, ali ta razlika nije toliko izražena koliko pokazuje procena ispitanika. Ukupna rang-lista vrednosti muških i ženskih likova prema analizi je nešto drugačija (porodica, deca, slobodno vreme/zabava i razonoda, skladan odnos sa drugima, rad i marljivost, obrazovanost i znanje) u odnosu na procenu ispitanika (prijateljstvo, zdravlje, porodica, rad i marljivost, zajedništvo, očuvanje prirode i okoline). Prvorangirane vrednosti ženskih likova prema proceni ispitanika (ljubav, deca, zdravlje, porodica, rad i marljivost i zajedništvo) samo delimično se poklapaju sa najučestalijim vrednostima koje je pokazala analiza udžbeničkih tekstova (deca, porodica, rad i marljivost, obrazovanost i znanje, skladan odnos s drugima, uživanje u slobodnom vremenu/zabava i razonoda). Ljubav i zdravlje su npr. prema analizi znatno niže rangirane vrednosti nego što to nastavnici procenjuju, s tim što kod ljubavi analiza nije pokazala razlike između muških i ženskih likova na koje ukazuje procena ispitanika. Kod procenjenih (prijateljstvo, rad i marljivost, patriotizam i privatno vlasništvo) i analizom ustanovljenih (porodica, slobodno vreme/razonoda i zabava, deca, skladan odnos s drugima, rad i marljivost) najčešćih vrednosti muških likova poklapanja nema uopšte. Prema analizi, prijateljstvo i rad i marljivost zauzimaju ne samo niži rang, nego se ravnomerno pripisuju i muškim i ženskim likovima, privatno vlasništvo je kao vrednost muških likova zabeležena sporadično, a patriotizam nije uopšte. Ni kod ženskih ni kod muških likova zabava i razonoda/uživanje u slobodnom vremenu nisu prema proceni ispitanika/ca zauzeli visoko mesto, dok je analiza udžbenika pokazala da je ova vrednost kod ženskih na petom, a kod muških likova na drugom mestu.

Može se zaključiti da ispitanici/e procenjuju da postoji veće prisustvo rodni stereotipa među vrednostima koje se pripisuju muškim i ženskim likovima od onog koje je utvrđeno analizom udžbenika.

Sa ponudjene liste interesa, izdvajanjem onih koji su u tekstovima karakteristični za žene, odnosno muškarce, ispitanici/e su sačinili rang-liste prema kojima su najčešći ženski interesi: vaspitanje dece i porodični život (po 55), kućni poslovi, briga za zdravlje ukućana (po 53), pomoć bližnjem (51). Na dnu lestvice ženskih interesa se nalaze: tehnika (4), politika (1) i vojska (0). Kao dominantni interesi muških likova procenjeni su : sport (50), vojska, tehnika i rad i uspeh u struci (po 49), politika i dominacija nad drugim (po 48). Na dnu liste muških interesa su: briga za zdravlje ukućana (13), vaspitanje dece (11) i kućni poslovi (7).

Procena interesa muških i ženskih likova

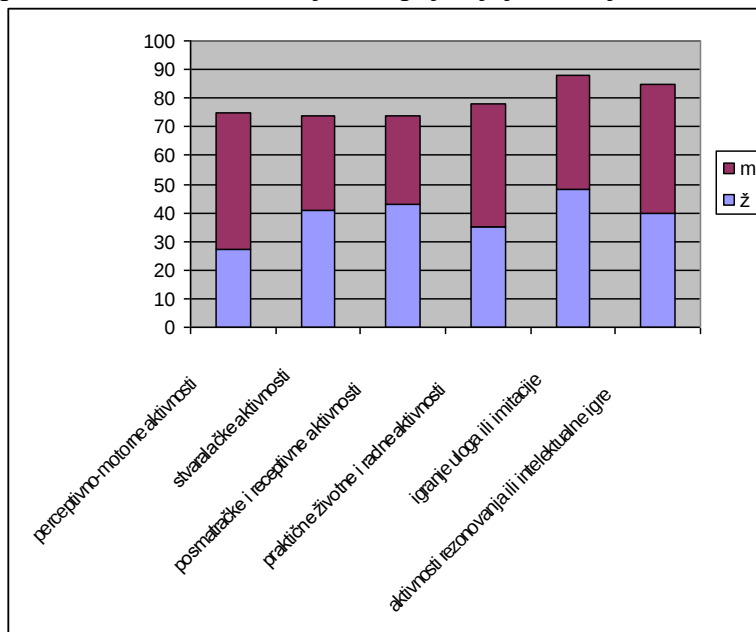
Kao što se vidi, procenjeni najčešći interesi koji se u udžbeničkim tekstovima pripisuju ženskim i muškim likovima se ne podudaraju. Relativno su približni pojedini interesi na sredini tabele: prehranjivnje porodice (ženski 37:32 muški), vlastito školovanje i obrazovanje (37:32), poštovanje reda, pravila i zakona (39: 37). I ovde se uočava poklapanje najčešćih ženskih sa najredjim muškim interesima (briga za zdravlje ukućana, vaspitanje dece i kućni poslovi) i obrnuto - najčešćih muških sa najredjim ženskim interesima (tehnika, politika i vojska). Prema ukupnoj proceni, distribucija interesa u udžbeničkim tekstovima je prilično ujednačena medju muškim i ženskim likovima (889:877). (Detaljan prikaz: tabela V u Prilogu)

Rezultati analize (5.1.5.10. i tabele 38 i 39 u Prilogu) i procena ispitanika slažu se u pogledu podjednako čestog spominjanja interesa ženskih i muških likova, mada je analiza pokazala da je paleta muških interesa šira. Najfrekventniji ženski interesi prema proceni nastavnika/ca (vaspitanje dece, porodični život, kućni poslovi, briga za zdravlje ukućana, pomoć bližnjem, igra - dečja i očuvanje tradicije) delimično se poklapaju sa onima utvrđenim analizom (zabava i razonoda, porodični život, vaspitanje dece, igra - dečja, druženje sa prijateljima). Nema velikog poklapanja ni medju procenjenim interesima muških likova od strane ispitanika/ca (sport, tehnika i rad i uspeh u struci, politika, vojska i vojne stvari, dominacija nad drugim) i onih utvrđenih analizom udžbenika

(zabava i razonoda, porodični život, vlastito školovanje i obrazovanje, igra - dečja, sport, druženje sa prijateljima). Znatno je veće poklapanje između nastavničke procene i analize udžbeničkih tekstova kada je reč o dnu rang-lista muških i ženskih likova na kojima se po pravilu nalaze dominantni interesi suprotnog pola. Nastavnici/e uočavaju u znatnoj meri neke interese koji su pri analizi utvrđeni tek sporadično (tehnika, vojska), ili nikako (politika). S druge strane, previđaju neke interese koje je analiza ustanovila kao dominantne (porodični život). Jedno od mogućih objašnjenja ovakvog nalaza (kojim bi se mogao objasniti sličan nalaz kod rezultata procene vrednosti muških i ženskih likova i osobina) bila bi projekcija sopstvenih, ranije stečenih rodni stereotipa pri procenjivanju.

Na osnovu iznetog može se zaključiti da nastavnici prepoznaju vrste rodno stereotipnih interesea među muškim i ženskim likovima, ali procenjuju njihovo različito prisustvo u odnosu na rezultate analize.

Takodje sa ponudjene liste, ispitanici su rangirali aktivnosti u kojima se, prema njihovoj proceni, u tekstovima najčešće pojavljuju devojčice, odnosno dečaci.

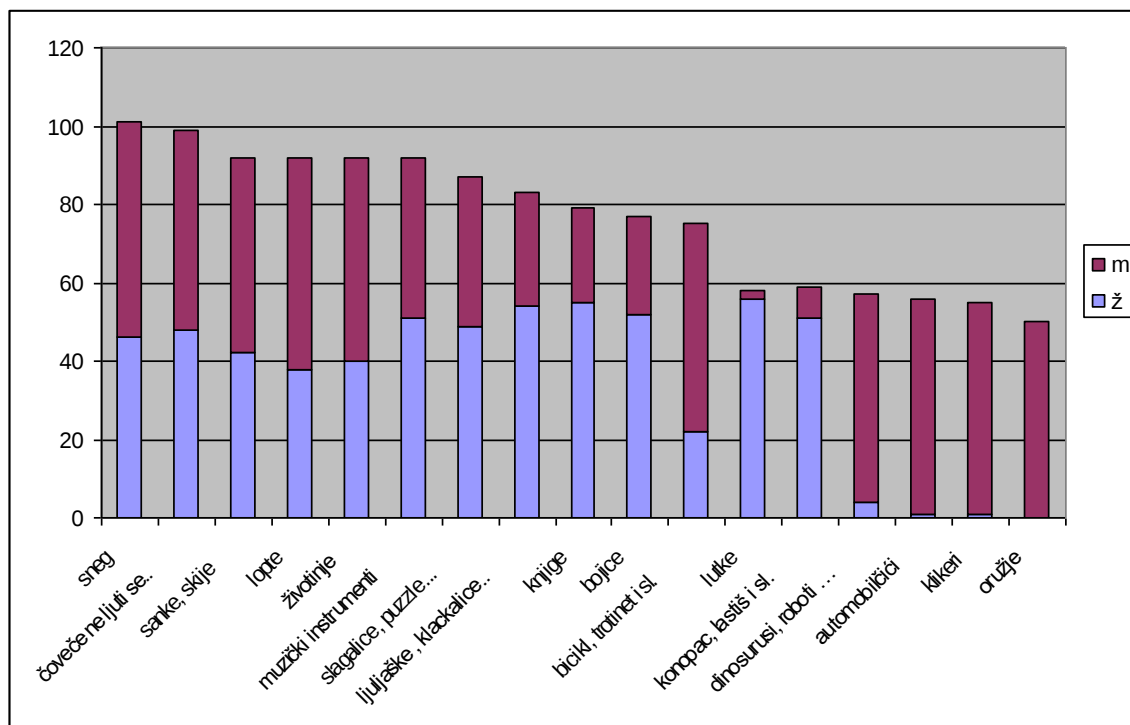
Procena dečijih aktivnosti

Prema proceni ispitanika devojčice se najviše bave igranjem uloga ili imitacijom (48), zatim posmatračkim i receptivnim aktivnostima (43), potom stvaralačkim (41), pa aktivnostima rezonovanja ili intelektualnim igrama (40), nešto redje praktičnim životnim i radnim aktivnostima (35), a najredje perceptivno-motornim aktivnostima (27). Prema proceni ispitanih, aktivnosti dečaka su u udžbeničkim tekstovima rangirane na sledeći način: perceptivno-motorne aktivnosti (48), aktivnosti rezonovanja ili intelektualne igre (45), praktične životne i radne aktivnosti (43), igranje uloga ili imitacija (40), stvaralačke aktivnosti (33), a najredje su prikazani u posmatračkim i receptivnim aktivnostima (31). Pada u oči da je prema proceni ispitanika najredja aktivnost devojčica ujedno najčešće aktivnost dečaka (posmatračka i receptivna). I kod devojčica i kod dečaka je drugorangirana aktivnost rezonovanja/intelektualne igre, s tim što one kod devojčica dele mesto sa stvaralačkim aktivnostima koje su kod dečaka rangirane na pretposlednje mesto. Prema proceni ispitanih ukupno posmatrano, dečaci su u udžbeničkim sadržajima prikazani tek kao neznatno aktivniji od devojčica (240 : 234). (Detaljan prikaz: tabela VI u Prilogu)

Procena ispitanih nastavnika/ca u pogledu prikaza dečijih aktivnosti u udžbeničkim tekstovima znatno se razlikuje od rezultata analize (5.1.5.11. i tabele 40 i 41 u Prilogu). Prema analizi udžbenika, i dečaci i devojčice su najčešće prikazani u praktičnim životnim i radnim aktivnostima (što je prema proceni ispitanika/ca kod devojčica na petom, a kod dečaka na trećem mestu), zatim u perceptivno-motornim (što je prema nastavničkoj proceni kod devojčica na šestom, a kod dečaka na prvom metu). Na trećem mestu kod devojčica su posmatračke (prema nastavničkoj proceni na drugom), a kod dečaka stvaralačke (prema nastavnicima na petom), dok je na četvrtoj poziciji obrnuto (prema nastavnicima kod devojčica su stvaralačke na istoj četvrtoj poziciji zajedno sa aktivnostima rezonovanja i intelektualnim igrama, dok su kod dečaka na ovom mestu uloge/imitacije). Igranje uloga ili imitacije su prema rezultatima analize udžbenika najredje aktivnosti devojčica (prema nastavničkoj proceni su na prvom), a pretposlednje kod dečaka (prema nastavnicima na četvrtom mestu). Dečaci se prema rezultatima analize sporadično pojavljuju u aktivnostima rezonovanja ili intelektualnim igrama (one su prema nastavničkoj proceni na drugom mestu), a devojčice nikako (prema nastavničkoj proceni ove aktivnosti su na trećem mestu).

Na osnovu ove uporedne analize može se zaključiti da je nastavnička procena prikaza aktivnosti devojčica i dečaka u udžbeničkim tekstovima potpuno različita od rezultata dobijenih analizom, a u pojedinim delovima čak potpuno suprotna.

Kada je reč o igračkama, izbor ispitanika sa ponudjene liste kod devojčica je dao sledeći procenjeni redosled učestalosti pojavljivanja u udžbeničkim tekstovima: lutke (56), knjige (55), ljuljaške, klackalice, tobogani i sl. (54), bojice (52), konopac, lastiš i muzički instrumenti (51). Devojčice se najredje igraju autićima, vozićima i klikerima (po 1), a oružjem se ne igraju uopšte. Kod dečaka redosled je prema proceni ispitanih sledeći: sneg (grudvanje, pravljenje Sneška i sl.), autići vozići itd. (55), lopte i klikeri (54), bicikl, trotinet i slične igračke - likovi iz sveta filma, stripa (Betmen, roboti, dinosaurusi i sl.) (53). Dečaci se najredje igraju konopcem, lastišom i sl. (8) i lutkama (2). Kao što se vidi, u pet prvorangiranih grupa irčaka nema poklapanja izmedju devojčica i dečaka. Poklapanje se beleži medju najčešćim igračkama devojčica i najredjim igračkama dečaka (konopac, lastiš i sl. i lutke) i obrnuto, medju najčešćim igračkama dečaka i najredjim igrkama devojčica (autići, vozići, klikeri, oružje). Ukupno posmatrano, prema proceni ispitanih dečaci se češće igraju igračkama nego devojčice (785 : 692). (Detaljan prikaz: tabela VII u Prilogu)

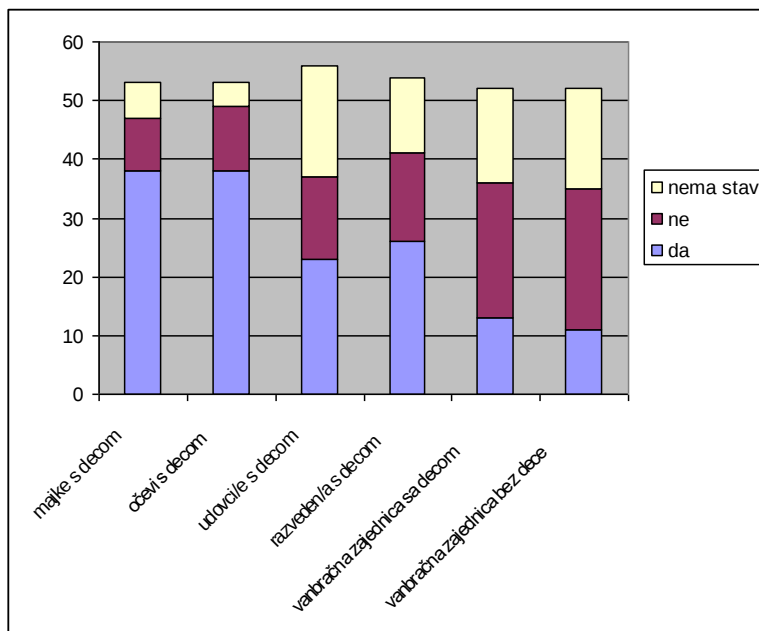
Procena

dečjih igračaka

Poredjenje rezultata nastavničke procene i analize udžbenika (5.1.4.11. i tabele 42 i 43 u Prilogu) pokazuje velik stepen podudarnosti, pa se može zaključiti da ispitanici/e uvidjaju rodno stereotipno prikazivanje dečje igre i igračaka.

Na pitanje: „U kakvom bračnom statusu se najčešće pojavljuju odrasli muški likovi u tekstovima?“, ispitivanjem je dobijen jednoglasan odgovor: svi ispitanici koji su odgovorili na ovo pitanje smatraju da se odrasle osobe pojavljuju isključivo kao oženjene, odnosno udate. Ovakav nalaz dobijen je i analizom sadržaja udžbeničkih tekstova.

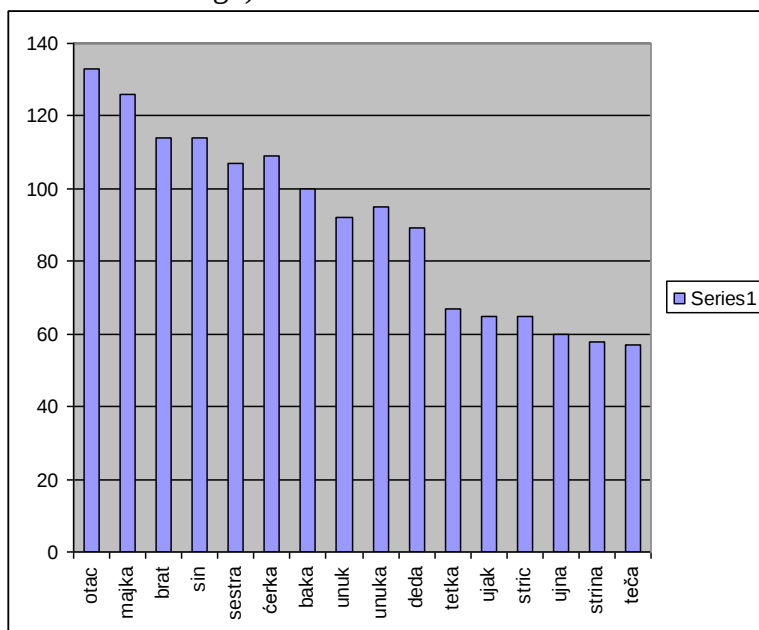
Ispitivanje stavova nastavnika/ca o poželjnosti pojavljivanja različitih oblika porodice u udžbenicima pokazalo je da postoji raspoloženje za otvaranje udžbenika prema realnosti u kojoj se sreću i drugačiji oblici porodičnog života. Najveća spremnost postoji za prihvatanje pojavljivanja majki sa decom i očeva sa decom (po 38). Protiv ovoga izjašnjava se devet, odnosno 11 ispitanika, dok šestoro, odnosno četvero navodi da nema stav o ovom pitanju. Nešto je manje raspoloženje za puštanje razvedenih roditelja sa decom na stranice udžbenika (26), a ima i dosta protivljenja ovakvom rešenju (15) i dosta neodlučnih (13). Ideja o pojavljivanju vanbračne zajednice sa decom ima više protivnika (23) nego pobornika (13) ili neopredeljenih (16). Još je veći otpor prema vanbračnoj zajednici bez dece (24 protiv, 11 za i 17 neodlučnih). Pojavljivanju udovica/udovaca sa decom ispitanici takođe nisu posebno naklonjeni (23 za, 14 protiv, 19 neodlučnih). (Detaljan prikaz: tabela VIII u Prilogu)

oblika porodice u udžbenicima

Poželjnost pojavljivanja različitih

Odgovarajući na pitanje o porodičnim ulogama koje se najčešće spominju u tekstovima dobijena je rang-lista na čijem čelu je otac (133), sledi majka (126), brat i sin (po 114), ćerka (109), sestra (107), baka (100) itd. Prema ovoj proceni ispitanika u udžbeničkim tekstovima ravnomerno se pojavljuju u porodičnim ulogama muški i ženski likovi (729 : 722). (Detaljan prikaz: tabela IX u Prilogu)

muških i ženskih likova u porodičnim ulogama

Procena učestalosti pojavljivanja

Ovakva ravnomernost nije ustanovljena analizom sadržaja udžbeničkih tekstova (5.1.5.7. i tabele 26 i 27 u Prilogu). Prema proceni ispitanih muški likovi su dominantniji u svim parovima

(izuzev para baba-deda), dok je analiza pokazala da od muških članova porodice, prednost u odnosu na ženske beleže: sinovi u odnosu na ćerke, braća u odnosu na sestre, unuci u odnosu na unuke, dok se stric i ujak pojavljuju bez ženskog para. Ženski članovi porodice se u odnosu na muške češće pojavljuju u sledećim ulogama: majke u odnosu na očeve, bake u odnosu na dede, tetke u odnosu na teče.

Na osnovu ovoga može se zaključiti da ispitanici/e ne uočavaju u dovoljnoj meri rodno stereotipne razlike u predstavljanju porodičnih uloga u udžbeničkim tekstovima.

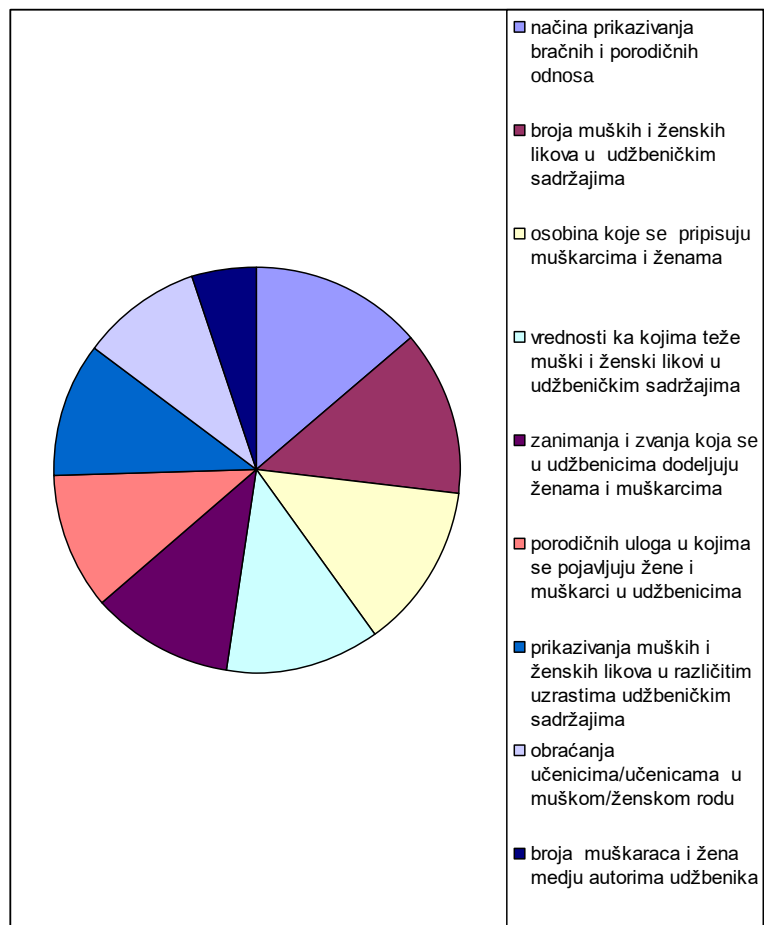
Tipičnu porodicu koja se sreće u tekstovima udžbenika, prema proceni najvećeg broja ispitanih, čine mama, tata, sin i ćerka, pri čemu je u 24 slučaja navedeno da je sin stariji, a u tri da je ćerka starija. Šestočlanu porodicu kao tipičnu za udžbenik (roditelji, dvoje dece, baba i deda) navodi 11 ispitanih, pri čemu je samo u tri slučaja navedeno da je ćerka starija. Samo u jednom upitniku je navedeno da je tipična porodica tročlana (mama, tata i sin). Struktura porodice koja se sreće u udžbeničkim tekstovima nije u analizi udžbenika posebno ispitivana, ali rezultati analize porodičnih uloga upućuju na četvoročlanu porodicu sa dvoje dece različitog pola koji su uglavnom približnog uzrasta (u skadu sa razredom za koji je udžbenik).

5.2.3. Nastavnička procena rodne jednakosti u udžbenicima

Na pitanje da li preko udžbenika treba afirmisati ravnopravnost polova 61 ispitanik (89,7 posto) odgovorio je potvrdno, petoro (7,3 posto) je izjavilo da ne zna. Niko se nije izjasnio protiv afirmacije ravnopravnosti polova, a troje (4,4 posto) nije odgovorilo na ovo pitanje.

Medju udžbeničkim elementima, prema mišljenju ispitanih, na vaspitanje dece u duhu ravnopravnosti polova najveći uticaj ima: način prikazivanja bračnih i porodičnih odnosa (39), broj muških i ženskih likova u tekstualnim i likovnim sadržajima udžbenika (37), osobine koje se u udžbeničkim sadržajima pripisuju muškarcima i ženama (37), vrednosti ka kojima teže muški i ženski likovi u udžbenicima (35), zanimanja i zvanja koja se u udžbenicima dodeljuju ženama i muškarcima (32), porodične uloge u kojima se pojavljuju žene i muškarci u udžbenicima (31), prikazivanje muških i ženskih likova u različitim uzrastima u tekstualnim i likovnim sadržajima udžbenika (30), obraćanje učenicima/učenicama u muškom/ženskom rodu (28), broj muškaraca i žena medju autorima udžbenika (14)⁴⁴.

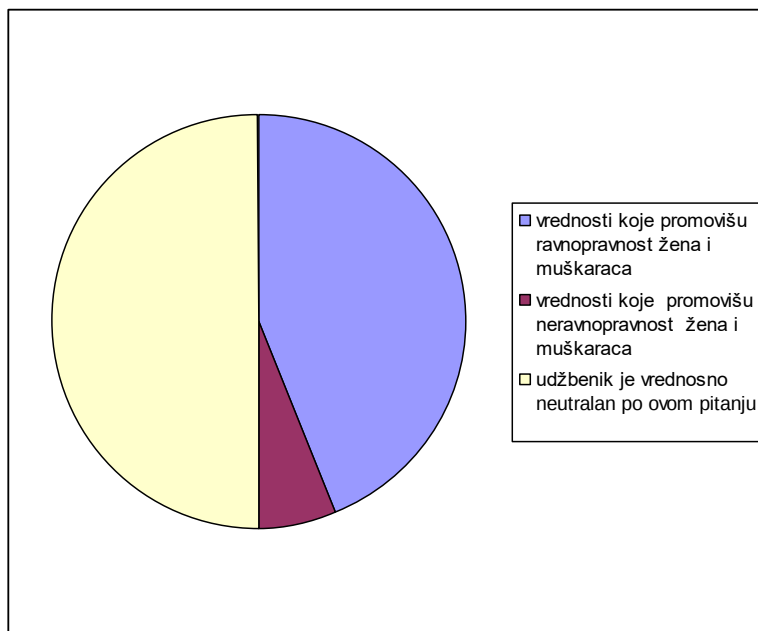
⁴⁴ Zanimljivo je napomenuti da je ovo jedno od retkih pitanja na koja su svi ispitanici/e odgovorili i da niko nije zaokružio ponudjene mogućnosti *ničeg od pobrojanog, nečeg drugog* i *ne mogu da procenim*.

Uticaj udžbenika na vaspitanje

dece u duhu ravnopravnosti polova zavi od:

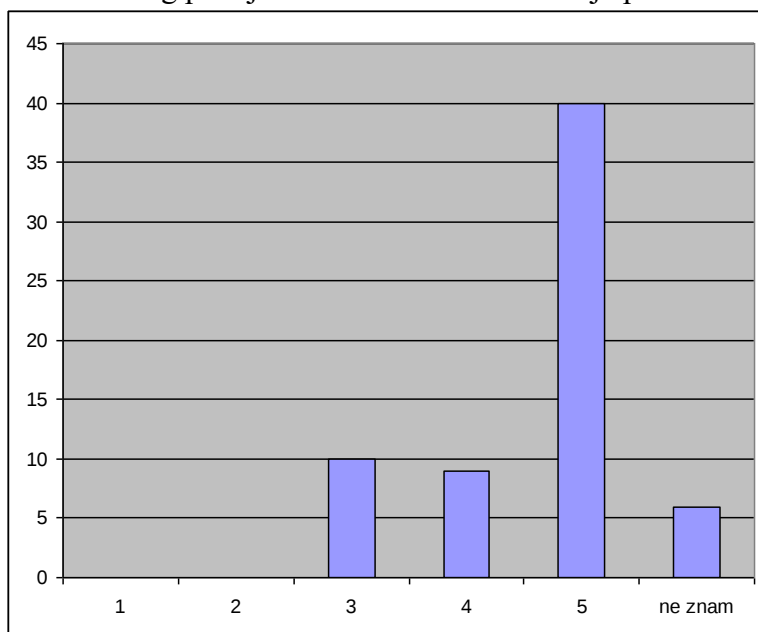
Na pitanje „Kakve vrednosti vezane za odnos žena i muškaraca udžbenici prenose učenicima/učenicama?“, 29 (42,6 posto) ispitanih odgovorilo je da su to vrednosti koje promovišu ravnopravnost žena i muškaraca, četvero (5,9 posto) smatra da su to vrednosti koje promovišu neravnopravnost žena i muškaraca, dok 33 (48,5 posto) smatra da je udžbenik vrednosno neutralan po ovom pitanju. Dvoje (2,9 posto) nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Kakve vrednosti promoviše udžbenik?

Važnost načina na koji se u udžbenicima prikazuju žene i muškarci, kao i njihovi odnosi za obrazovanje u duhu ravnopravnosti polova na skali od 1 do 5, deset (14,7 posto) ispitanih je ocenilo sa 3, devet (13,2 posto) sa 4, 40 sa 5 (58,8 posto), a šestoro (8,8 posto) nije moglo da proceni. Troje (4,4 posto) nije odgovorilo na ovo pitanje.

Važnost ovog pitanja od nastavnika/ca dobilo je prosečnu ocenu 4,5 .

Ocena važnosti načina na koji se u

udžbenicima prikazuju žene i muškarci i njihovi odnosi za obrazovanje u duhu ravnopravnosti polova

U obrazloženjima važnosti ovog aspekta obrazovanja dominiraju odgovori tipa:

*Zbog toga što se deca u nižim razredima često identifikuju sa likovima u udžbeniku.
Temelj zdravog društva je i u ravnopravnosti polova.*

Udžbenik utiče na odnos između učenika, devojčica i dečaka – utiče na samovrednovanje i vrednovanje drugog pola.

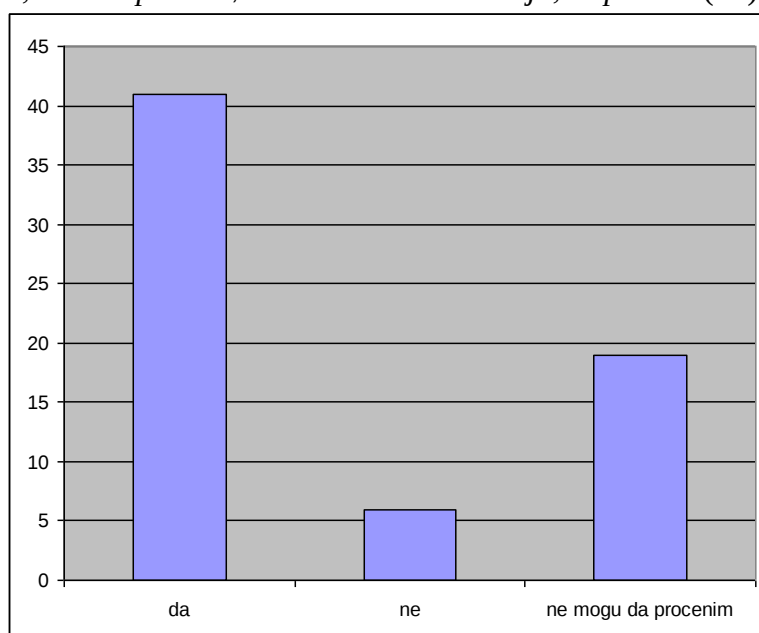
Zato što su učenici različitog pola.

Živimo u društvu kada je jako važno izložiti svoj stav i biti ga svestan. Neizostavno treba da cenimo sebe, a samim tim da cenimo i jednakosti i razlike koje nas okružuju.

5.2.4. Nastavnički stavovi o rodnoj jednakosti

Na pitanje „Da li je problematika ravnopravnosti polova, rodne (ne)jednakosti i rodnih stereotipa važna (relevantna) u okviru predmeta koji predajete?“, 41 (60,3 posto) je odgovorilo potvrdno, šestoro (8,8 posto) odrično, dok je 19 (27,9 posto) odgovorilo da ne može da proceni.

Probleme vezane za rodnu (ne)jednakost ili rodne stereotipe u nastavi predmeta koji predaje obradjevalo je 15 (22,1 posto) ispitanih, 42 ispitanica (61,8 posto) nije, a 11 (16,2 posto) nije dalo odgovor na ovo pitanje. Oni koji su obradjevali rodnu problematiku i rodne stereotipe naveli su da su to činili na tekstovima: *Rodjendan, Ručak, Dolaze nam gosti, Anin i Ivanov radni dan* (II), *Bliži se raspust, Mamin praznik, Kad se mame odmaraju, Nepravda* (IV).

Važnost problematike rodne ravnopravnosti i rodnih stereotipa za predmet srpski kao nematernji jezik

Većina ispitanih - 32 (47,1 posto) odgovorila je da ne zna da li se problematika ravnopravnosti polova i rodnih stereotipa obradjuje u okviru nekih drugih nastavnih predmeta u njihovoj školi, 12 tvrdi da se ne obradjuje (17,6 posto), dok 16 (23,5) kaže da se ova problematika obradjuje u okviru drugih predmeta. Najčešće je navedeno da se to čini na časovima odeljenske zajednice (9), građanskog vaspitanja (5), prirode i društva (4), maternjeg jezika (3), sveta oko nas (2), istorije (1). Osmoro ispitanih (12,5 posto) nije odgovorilo na ovo pitanje.

Većina ispitanih - 62 (91,2 posto) nije nikada pohađala edukaciju na temu rodne ravnopravnosti. Od tri nastavnice (4,4 posto) koje jesu, dve navode seminar *Rodni stereotipi u udžbenicima srpskog kao nematernjeg jezika* održan na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu 2007. godine, a jedna *Interkulturalnu i multijezičku novinarsku radionicu* održanu 1997. u Novosadskoj novinarskoj školi, u Novom Sadu.

Medju onima koji nisu pohađali ovakvu edukaciju 20 (29,4 posto) navodi da bi želelo da pohađa ovakvu edukaciju, sedmero (10,3 posto) da ne bi, dok je 35 (51,4 posto) neodlučno. Šestoro (8,8 posto) nije odgovorilo na ovo pitanje. Zainteresovani za edukaciju navode:

- *želim da proširim svoja znanja;*
- *interesuje me problematika;*
- *pomoglo bi mi da ove sadržaje prenesem učenicima;*
- *da doprinesem da se ravnopravnost polova učvrsti;*

dok oni koji ne žele to obrazlažu stavom:

- *to se uči od malena;*
- *edukacija neće promeniti stav odraslih.*

Prema mišljenju 18 (26,5 posto) ispitanih edukaciju o rodnoj problematici trebalo bi uvesti u obrazovanje nastavnickog kadra, petoro (7,4 posto) smatra da ne bi, dok je 35 (51,5 posto) neodlučno, a devetoro (13,2 posto) nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Kao razlozi za navodjene su tvrdnje poput:

- nastavnici treba da su upoznati sa ovom problematikom;*
- radi poboljšanja muško-ženskih odnosa, da deca više saznaju preko svojih nastavnika;*
- radi međusobnog poštovanja i uvažavanja.*

Protivljenje je obrazloženo uverenjem da:

- edukacija neće menjati stav odraslih;*
- nastavnici su upućeni i svesni ove problematike kroz već postojeće predmete.*

Iz odgovora na pitanje kako bi trebalo da izgleda udžbenik iz predmeta srpski kao nematernji jezik, a koji uvažava rodnu ravnopravnost (tj. rodno osetljiv udžbenik), izdvajaju se predlozi:

- crteži treba da budu savremeni, kod likova nema osmeha na licu, silu i vojsku treba izbaciti iz udžbenika, zanimanja treba mešati: policajac/policajka;*
- udžbenik ne bi trebalo da potencira bilo koji pol u odnosu na drugi;*
- udžbenik bi trebalo da sadrži skoro isti broj tekstova u kojima su glavni likovi žene kao što sadrži tekstove u kojima su glavni likovi muškarci, da piše o ženama i muškarcima koji nisu stereotipni;*
- da su zastupljeni tekstovi koji govore o zajedničkim aktivnostima i dečaka i devojčica, njihovim osobinama, igrama, interesovanjima;*
- da jednako zastupa i predstavlja prava, kao i mesto u društvu oba pola;*
- trebalo bi više povesti računa da se i ženama pripisuju zanimanja koja su društveno cenjenija (npr. doktor, profesor, advokat...).*

5.2.5. Nastavnička analiza rodnihi aspekata teksta

Na pitanje da li u odlomku pripovetke *Prvi put s ocem na jutrenje* prepoznaje pitanja tipična za rodnu problematiku, 30 (44,1 posto) ispitanih odgovorilo je potvrdno, 12 (17,6 posto) odrično, dok 19 (27,9 posto) nije sa sigurnošću moglo da pruži odgovor, a sedmero (10,3 posto) nije dalo odgovor.

Kao pitanja tipična za rodnu problematiku u pomenutom odlomku ispitanici su navodili najčešće:

- Muškarac je glava porodice, a žena oslonac muža;*
- Njena veličina je da oprostí njegove pogreške i da dignute glave, zajedno, nastave dalje kroz život;*
- Muškarci su najčešće ti koji svojim postupcima ugrožavaju porodicu, a žene su te koje je spašavaju;*
- Majka je podređena ocu koji gospodari kućom;*
- Otac – gospodar je stekao sve;*

Samo sina zove u crkvu.

Na pitanje na koja bi pitanja iz navedenog odlomka skrenuli deci pažnju da sada obradjuju tekst, ispitani su davali vrlo različite odgovore:

Na ljubav, privrženost, pouzdanost, volju za radom, najvažnije je zdravlje, a imovina je na drugom mestu;

Na optimizam majke, na loše ponašanje oca;

Da su zajedno stekli imovinu, da otac ničiji gospodar nije, da su i ženska deca vredna;

Ne bih obradila ovaj tekst.

Na pitanje da li su ove aspekte i ranije obradjivali u nastavi 11 (16,2 posto) je odgovorilo sa *da, uvek*, 25 (36,8 posto) sa *da, ponekad*, a 24 (36,5 posto) sa *ne, nikada*, dok šestoro (8,8 posto) nije dalo odgovor.

Dosta visok procenat onih koji u ovom književnom predlošku ne prepoznaju rodnu problematiku ili nisu sigurni da je prepoznaju svedoči o nesenzibilisanosti nastavnika/ca za rodnu problematiku. Navedeni karakteristični (i drugi dobijeni) odgovori u vezi sa problemima uočenim u ponudjenom tekstu potvrđuju prisustvo interiorizovanih rodni sereotipa u stavovima samih nastavnika.

6. ZAKLJUČAK

Analiza udžbenika pokazuje da uprkos značajnom učešću žena u autorskom timu, naročito kao autorki i recenzentkinja, uočava se „stakleni plafon“ koji za žene predstavlja urednička mesta. Među autorima udžbeničkih tekstova uočava se izrazita podzastupljenost žena. Udžbenici sadrže gotovo isključivo (98,9 posto) savremene tekstove. Izuzimajući udžbenike za I i II razred, koji su slikovnice, najviše je proznih tekstova. Više od polovine tekstova je nacionalno neobeleženo, trećina su književni predlozi iz srpske dečije književnosti, pojavljuju se učenički radovi i tekstovi preuzeti iz dečije štampe, dok su u ostatku simbolično i ravnomerno zastupljeni predstavnici manjinskih književnosti sa našeg šireg prostora.

Iza tekstova po pravilu se nalaze pitanja vezana za tekst i za podsticanje razgovora o temi teksta. Pitanja se najčešće odnose i na muške i na ženske likove, a kada se odnose samo na jedan rod, gotovo dvostruko češće je to muški nego ženski. Najčešće su postavljena rodno neutralno, a kada je rod prepoznatljiv, gotovo dvostruko češći je muški nego ženski rod. To je posledica češćeg pojavljivanja muških likova kao glavnih, ali i uzimanja muške norme u slučajevima perfekta, imenskog predikata i sl. Ilustracije zauzimaju znatan prostor u udžbenicima, i ovaj posao je u analiziranim udžbenicima poveren isključivo ženama. Tematski su raznovrsne i uglavnom prate sadržaj osnovnog teksta. Muški likovi su na njima nešto češće prikazani nego ženski. U profesionalnim ulogama žene su prikazane redje od muškaraca i isključivo u stereotipnim ženskim zanimanjima. Muškarci su prikazani kao dominantni čak i u nekim stereotipno ženskim zanimanjima.

Tekstovi za temu najčešće imaju decu, porodicu, svakodnevne životne situacije i školu. U proseku, muški i ženski likovi u tekstovima su zastupljeni ravnomerno. I ženski i muški likovi najčešće se pojavljuju u kategorijama deca i deca i odrasli. U kategoriji deca, dečaci se pojavljuju znatno češće nego devojčice, a u svim ostalim ženski likovi su dominantniji. Ovo se može pripisati čestom pojavljivanju učiteljice u tekstovima koji za temu imaju školu i majke i bake u tekstovima koji govore o porodičnom životu. Lokacija likova spominje se u tekstovima relativno retko i likovi oba pola češće su smešteni u grad nego u selo.

U najvećem broju tekstova status muških i ženskih likova je ravnopravan, a tamo gde je samo jedan glavni mnogo češće je to muški. Zaplet i rasplet radnje takodje češće izazivaju muški likovi, što doprinosi opštem utisku njihove veće aktivnosti u odnosu na ženske likove. Sukobi su retko tema tekstova, veća tenzija vlada između različitih polova, nego unutar istog, a muški likovi su prikazani kao međusobno skloniji sukobima nego ženski. Retki sukobi još redje se razrešavaju nasiljem. Kao žrtve psihičkog nasilja muški likovi se pojavljuju češće nego ženski, kao žrtve fizičkog ravnomerno, a kao nasilnici češće muški.

Bračno stanje spominje se 5,5 puta češće uz žene nego uz muškarce. Porodične uloge žena spominju se češće nego porodične uloge muškaraca, pre svega majke, bake, tektke. U dečijem uzrastu češće se spominju muške porodične uloge - brat, sin, unuk - što upućuje na stereotipni značaj žene kao negovateljice i značaj muškog potomstva kao patrijarhalnog simbola naslednika.

Znatno veći broj tekstova bavi se muškim profesionalnim ulogama u odnosu na ženske, profesije muških likova su znatno češće i njihova aktivnost predstavlja se kroz više različitih zanimanja. Spisak ženskih zanimanja odražava stereotipno vidjenje ženske uloge: briga i nega, usluživanje i zabavljanje drugih.

Pri predstavljanju ženskih i muških likova udžbenički tekstovi posežu uglavnom za sličnim epitetima, a oni koji su rezervisani isključivo za muške ili isključivo za ženske likove predstavljaju uvrežene stereotipe. Analizirani udžbenici muške likove opisuju negativnije nego ženske; negativni epiteti im se pripisuju u većem broju tekstova, spominju se češće, a oslikani su i uz pomoć većeg broja negativnih osobina. Izbor negativnih epiteta je rodno stereotipan. O fizičkim osobinama likova u analiziranim tekstovima govori se vrlo retko, ne primećuje se prisustvo stereotipa, jedino se češće javljaju uz muške likove.

Najupadljivija razlika u rang-listama vrednosti ženskih i muških tiče se porodice i dece kao dominantne vrednosti ženskih likova, što se može uzeti kao indikator postojanja dosta jakog stereotipa. I učestalost pojavljivanja ostalih vrednosti ide na ruku gradjenju rodni stereotipa. Kod ženskih likova prepoznaje se manje interesa, dominantni su oni orijentisani na kuću i porodicu, što sugeriše stereotip da se život ženskih likova odvija pretežno u privatnoj sferi i da je ispunjen manjim brojem sadržaja. Muškim likovima pripisan je veći broj interesa, orijentisanih na život van kuće, od kojih mnoštvo ne dele sa ženskim likovima.

Za identifikaciju rodni stereotipa značajan je nalaz da se u dečijim aktivnostima devojčice pojavljuju češće u ulozi posmatrača, a u stvaralačkim aktivnostima redje od dečaka. Ovakvim prikazom potencira se pasivna uloga devojčica u odnosu na dečake. Podjednako često prikazani u svakodnevnom praktičnim aktivnostima dečaci su češće van kuće, samostalniji i imaju raznovrsnije aktivnosti. Analiza izbora igračaka i igara pokazuje prisustvo stereotipa prema kojima su devojčice češće posmatračice nego aktivni učesnici, devojčice se češće igraju u kući, dečaci na otvorenom, devojčice češće same, dečaci češće u društvu. Ovakav prikaz dečije igre odgovara stereotipu o ženskoj predodređenosti za ulogu u privatnoj, a muškoj za ulogu u javnoj sferi.

Dosadašnje analize udžbenika za maternji jezik pokazivale su slične rezultate⁴⁵. Oni su međjutim pripisivani uticaju književnih tekstova iz starijih epoha, u kojima je karakteristično ovakvo stereotipno prikazivanje muškaraca i žena. Pošto je 99 posto tekstova u udžbenicima obuhvaćenim ovom analizom savremeno, više od polovine nacionalno neobeleženo i predstavljaju zapravo tekstove samih autora udžbenika, i namena im je učenje srpskog jezika, dok ostatak čine odlomci iz

⁴⁵ Do ovakvih nalaza došlo je i istraživanje rodni stereotipa u udžbenicima za srpski kao nematernji jezik za starije razrede osnovnih škola, čiji su rezultati predstavljeni u nedavno odbranjenom magistarskom radu Milane Grbić „Analiza diskursa rodni stereotipa u udžbenicima za osnovnu školu“ na Univerzitetu u Novom Sadu.

srpske dečije književnosti i dečije književnosti pripadnika različitih nacionalnih zajednica koji žive na našim prostorima - nameće se zaključak da krivca za stereotipno prikazivanje muškaraca i žena u udžbenicima ne možemo tražiti u narodnoj književnosti, odnosno autorskoj književnosti starijih epoha. Bar ne direktnog. Imajući u vidu nacionalnu heterogenost autora književnih predložaka, ali i samih autora analiziranih udžbenika, uočeni rodni stereotipi ne mogu se smatrati isključivom posledicom srpske ili balkanske tradicionalne kulture, nego posledicom univerzalnog patrijarhalnog pogleda na svet koji žene i devojčice, a time i njihove potrebe i interese, previdja umanjujući tako njihove šanse za ravnopravno učešće u svim oblicima života.

Ovakvi udžbenici sasvim sigurno ne odražavaju stvarnost, niti potrebe budućnosti. Pošto je rodna ravnopravnost temeljno pitanje demokratije i ukupnog društvenog razvoja, trebalo bi pristupiti njihovom temeljnom reformisanju (i) u pravcu rodne ravnopravnosti. Buduće aktivnosti na ovom planu ne bi se smele sprovoditi brzopleta i površno, jer su efekti dugoročni i ireverzibilni.

Ispitivanje nastavnica/ka koji se u nastavi služe analiziranim udžbenicima obuhvatilo je one koji predaju deci svih nacionalnih zajednica koje se u Vojvodini školuju na maternjem jeziku, odnosno izučavaju predmet srpski kao nematernji jezik.

Medju ispitanima ogromnu većinu čine žene. Najveći deo ispitanih ima 30-45 godina života, a najmanje ih je u dobi 20-30 godina. Medju ispitanima preovladjuju one/oni sa višegodišnjim nastavničkim iskustvom. Više od 90 posto ih ima višu ili visoku školu. Gotovo $\frac{3}{4}$ ispitanih su nastavnici i profesori razredne nastave, a manje od 10 posto je onih kojima je specijalnost srpski ili srpski jezik kao nematernji. Većina ispitanih je nastavničko iskustvo stekla u seoskoj sredini i u seoskoj sredini i danas radi, oko trećine je radilo, a i danas radi u manjim gradovima, a tek nekolicina u većem gradu. Najveći deo ispitanih potvrdilo je da u radu koristi udžbenike koji su bili predmet ove analize. Na osnovu svega se može zaključiti da su nastavnice/i obuhvaćeni ovim ispitivanjem kompetentni za procenu sadržaja udžbenika koji su predmet ovog istraživanja. Poređenje procene ispitanica/ka sa rezultatima analize udžbenika pokazuje sledeće rezultate: ispitanice/i procenjuju veće učešće žena medju autorima udžbeničkih tekstova od stvarnog, ne uočavajući apsolutnu dominaciju žena kao autorki likovnih priloga. Uvidjaju favorizovanje muškog roda kroz udžbenička pitanja i zadatke, ali ga procenjuju kao manje intenzivno nego što je analiza pokazala. Procena zastupljenosti muških i ženskih likova u tekstualnim sadržajima se može smatrati dosta tačnom, dok je procena ispitanika u pogledu favorizacije muških likova na ilustracijama kritičnija od stvarnog stanja utvrđenog analizom.

Kada je u pitanju procena udžbeničkih tekstova zapaža se da prema rezultatima analize udžbenici znatno ravnomernije raspoređuju pozitivne osobine na ženske i muške likove, nego što to procenjuju nastavnice/i koji vrlo jasno uočavaju koje se pozitivne osobine u udžbeničkim tekstovima pripisuju muškim i ženskim likovima. Delimično neslaganje u pogledu rangiranja učestalosti pojavljivanja ovih osobina potvrđuje zaključak da je reč o stereotipnim osobinama, koje se kao takve lakše markiraju. Procena nastavnika da udžbenički tekstovi negativnije opisuju muške nego ženske likove poklapa se sa rezultatima analize udžbenika. Zatim, procena epiteta kojima se to čini i rangiranje učestalosti njihovog pojavljivanja delimično se podudaraju sa rezultatima analize u manjoj meri nego kada je reč o pozitivnim osobinama. Procena ispitanih o uzrastu u kojem se najčešće pojavljuju muški i ženski likovi znatno odudara od rezultata analize u pogledu manje procene pojavljivanja odraslih i starih oba pola. Takodje, procena profesionalnih uloga u kojima se pojavljuju muški i ženski likovi podudara se sa rezultatima kada je reč o stereotipnoj podeli na muška i ženska zanimanja, ali nastavnici navode znatno širu paletu za oba pola. Medju zanimanjima koja su naveli ispitivani nastavnici/e a koja nisu pronadjena u analiziranim tekstovima takodje dominiraju stereotipne podele na muška i ženska. Ispitanici/e procenjuju da postoji veće prisustvo

rodnih stereotipa među vrednostima koje se pripisuju muškim i ženskim likovima od onog koje je utvrđeno analizom udžbenika. Nastavnice/i prepoznaju rodno stereotipne interese koji se u udžbeničkim tekstovima pripisuju muškim i ženskim likovima, ali procenjuju njihovo različito prisustvo u odnosu na rezultate analize. Ova odstupanja mogu se pripisati projekciji sopstvenih, ranije stečenih rodnih stereotipa ispitanica/ka pri procenjivanju.

Nastavnička procena prikaza aktivnosti devojčica i dečaka u udžbeničkim tekstovima potpuno je različita od rezultata dobijenih analizom, a u pojedinim delovima čak potpuno suprotna, dok se procena dečijih igračaka koje se pominju u udžbeničkim saržajima poklapa sa rezultatima analize kada je reč o stereotipnim igračkama: najčešćim igračkama devojčica/ najredjim igračkama dečaka i obrnuto, najčešćim igračkama dečaka/najredjim igračkama devojčica.

Nastavnička procena da se odrasli likovi u udžbeničkim tekstovima sreću isključivo kao oženjeni/udate u potpunosti se slaže sa rezultatima analize udžbenika. Pitanje o poželjnosti pojavljivanja različitih vidova porodice u udžbenicima pokazalo je da najveća spremnost postoji za prihvatanje pojavljivanja majki sa decom i očeva sa decom, nešto je manje raspoloženje za puštanje razvedenih roditelja sa decom na stranice udžbenika, a najveći otpor pokazuju prema vanbračnoj zajednici, iz čega se može zaključiti da je tradicionalni brak visoko rangirana vrednost među ispitanicima.

Poređenje procene ispitanika/ca sa rezultatima analize udžbenika pokazuje da oni ne uočavaju u dovoljnoj meri rodno stereotipne razlike u predstavljanju porodičnih uloga u udžbeničkim tekstovima i podzastupljenost muških i ženskih likova u pojedinim parovima porodičnih uloga. Tipičnu porodicu koja se sreće u tekstovima udžbenika, prema proceni najvećeg broja ispitanih, čine mama, tata, stariji sin i mlađja ćerka, a značajan broj ispitanih njima dodaje i babu i dedu.

Kada je reč o rodnoj jednakosti u udžbenicima, pokazuje se da ogromna većina ispitanih (89,7 posto) smatra da preko udžbenika treba afirmisati ravnopravnost polova, deo ih je neodlučan, a niko se nije izjasnio protiv afirmacije ravnopravnosti polova. Na vaspitanje dece u duhu ravnopravnosti polova, prema mišljenju ispitanih, bitno utiču svi elementi ispitivani analizom sadržaja udžbenika. Približno je podjednak broj onih koje/i smatraju da udžbenici učenicima/učenicama prenose vrednosti koje promovišu ravnopravnost žena i muškaraca i onih koje/i smatraju da je udžbenik vrednosno neutralan po ovom pitanju, dok ih vrlo malo smatra da su to vrednosti koje promovišu neravnopravnost žena i muškaraca. Važnost načina na koji se u udžbenicima prikazuju žene i muškarci, kao i njihovi odnosi za obrazovanje u duhu ravnopravnosti polova na skali od 1 do 5 dobila je prosečnu ocenu 4,5.

Većina ispitanih (60,3 posto) smatra da je problematika ravnopravnosti polova, rodne (ne)jednakosti i rodnih stereotipa važna (relevantna) u okviru predmeta koji predaju, znatan broj (27,9 posto) odgovorio je da ne može da proceni, dok su tek malobrojni (8,8 posto) odgovorili odrično.

Probleme vezane za rodnu (ne)jednakost ili rodne stereotipe u nastavi predmeta koji predaju obradjivalo je tek nešto više od petine ispitanih. Manje od četvrtine ih ima saznanja da se ova problematika obrađuje u okviru drugih predmeta (časovi odeljenske zajednice, građanskog vaspitanja, prirode i društva, maternjeg jezika). Većina ispitanih nije nikada pohađala edukaciju na temu rodne ravnopravnosti. Gotovo 30 posto ispitanih bi želelo da pohađa ovakvu edukaciju, više od polovine je neodlučno, a onih koji to ne žele je 10 posto. Prema mišljenju više od četvrtine ispitanih edukaciju o rodnoj problematici trebalo bi uvesti u obrazovanje nastavničkog kadra, preko polovine je neodlučno u vezi sa ovim pitanjem, a samo malobrojni (7,4 posto) smatraju da to ne bi trebalo činiti.

Prilikom analize odlomka pripovetke *Prvi put s ocem na jutrenje* prepoznavanje pitanja tipičnih za rodnu problematiku potvrdilo je manje od polovine ispitanih, a tek 16,2 posto odgovorilo je da na njih redovno ukazuje. Navedeni odgovori u vezi sa rodnim problemima uočenim u ponudjenom tekstu potvrđuju prisustvo interiorizovanih rodnih stereotipa u stavovima samih nastavnika, što ograničava sposobnost nastavnika/ca za identifikaciju ove vrste problema, a time i za vaspitanje dece u duhu rodne ravnopravnosti.

Ukupni rezultati ispitivanja nastavnika/ca ukazuju na svest ispitanih o postojanju rodnih stereotipa u udžbeničkim sadržajima. Uprkos gotovo potpunom nedostatku edukacije iz ove oblasti, ispitanici/e (u velikoj većini žene) prepoznaju opasnosti koje ovakvi udžbenički sadržaji nose po socijalizaciju svojih učenica i učenika. Ispitivanje stavova nastavnika/ca pokazalo je da oni pridaju veliki značaj ovoj problematici i u okviru predmeta koji predaju i u okviru ukupnih školskih sadržaja. Sve ovo uz izraženu spremnost za učenje dobar je osnov za njihovo uključivanje u osmišljenu edukaciju. Ona bi ih mogla osnažiti za učešće u izradi rodno senzibilnih udžbenika i uspešnije prevazilaženje postojećih rodnih stereotipa u udžbenicima i nastavnoj praksi.

Ovaj rad na mnoštvu primera razotkriva rodne stereotipe i njihov mogući uticaj na socijalizaciju dece oba pola i može poslužiti kao osnova za menjanje postojeće prakse, ali i kao inspiracija za dalja istraživanja.

7. ABSTRACT

This paper seeks to explore the broader aspects of gender (in)equality in our system of education, based on gender stereotype samples in the tutorials for non-native Serbian language in [the lower classes of] the primary schools in Vojvodina, and methods that teachers follows or even overcomes of such stereotypes.

In the analyzed tutorials and workbooks is recognized significant presence of gender stereotypes on all examined variables (General data on tutorials, Authors, General data on tutorial contents, text accessories (questions and exercises, art attachments), text contents (themes, frequencies, ages, locations and activities of characters, social relationships between female and male characters, family relationships, professional roles, personal characteristic, values and interests and children's activities). Having on mind that researched material is coming from the ethnically heterogeneous authors and with contemporary substance, discovered gender stereotypes can not be exclusively explained as a result of Serbian or Balkan traditional culture but rather as an outcome of the universal patriarchal attitude, in which women and girls and their interests and needs are predicted even in the early lecturing material. Such gender stereotypes are adopted in process of learning Serbian language seemingly by accident and without intention, but with significant potential negative effect on their latter equal participation in all spheres of life. Research on the teacher attitudes towards the issue have demonstrated that awareness about importance of gender equality is strongly present, for subject they lecture and for life in general. However, it is evident that teachers lack the skills to recognize gender stereotypes in lecturing material. It is encouraging finding that significant percentage of teachers did express readiness for additional education on gender equality in desire to improve their lecturing.

Keywords: school, gender stereotypes, textbooks, teachers, language, ethnic minorities, gender equality

8. LITERATURA

Baranović Branislava (2000): „Slika“ žene u udžbenicima književnosti, IDIZ, Zagreb

Blagojević Marina (2000): Mapiranje mizoginije u Srbiji: *Diskursi i prakse*,
Asocijacije za žensku inicijativu, Beograd

Becker-Schmidt, Regina (2003): Zur doppelten Vergesellschaftung von Frauen
http://web.fu-berlin.de/gpo/pdf/becker_schmidt/becker_schmidt_ohne.pdf

Bîrzéa, C. 2000, Project on Education for Democratic Citizenship: A Life-Long Learning Perspective, DGIV/EDU/CIT (2000) 21, Council of Europe, Strasbourg

Djukanović, Vlado (2006): Nekoliko realnih problema koji se javljaju u vezi s upotrebom rodno senzualnog srpskog jezika, u : On je rekla: upotreba rodno-senzitivnog jezika ur. Nada Drobnjak, Podgorica, 2006

Duerr, K., Spajic-Vkras, V., and Ferreira Martins (2000): Strategies for Learning Democratic Citizenship, DECS/EDU/CIT (2000) 16, Council of Europe, Strasbourg

, (2003): EU Commission Directorate-General for Education and Culture
Implementation of "Education and Training 2010" work programme, Working group on Basic skills, entrepreneurship and foreign languages
http://www.europa.eu.int/comm/education/policies/2010/doc/basic-skills_en.pdf

, (1996): EU - Mitteilung der Kommission: Einbindung der Chancengleichheit in sämtliche politischen Konzepte und Maßnahmen der Gemeinschaft (=KOM 96/67)

, (1998): Europarat: Berichterstattungsguppe für Gleichberechtigung von Frauen und Männern (= GREG 98)

Hinz, Andreas (1993): Heterogenität in der Schule
http://bidok.uibk.ac.at/library/hinz-heterogenitaet_schule.html#id2773980 (10.3.2007)

, (2005): Informacija o osnovnom obrazovanju i vaspitanju učenika sa posebnim osvrtom na obrazovanje nacionalnih manjina u AP Vojvodini u školskoj 2004/2005 godini, Novi Sad, maj. godine, Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje i kulturu
<http://www.psok.org.yu/sr/doc/obrazovanje/skole/informac%20manjina.doc>

Jarić Isidora (1994): Začarani krug predstava o muškom i ženskom, u Rosandić Ružica i Pešić Vesna, Ratništvo, patriotizam, patrijarhalnost, Centar za antiratnu akciju i grupa MOST, Beograd, str. 105-116

Jösting Sabine, Malwine Seemann (2006) :Gender und Schule ,Oldenburger Beiträge zur Geschlechterforschung Band 7, ZFG an der Carl von Ossietzky Universität Oldenburg, Bis-Verlag, Oldenburg
<http://www.uni-oldenburg.de/zfg/docs/genderundschule.pdf>

Kaiser, Astrid et al.(2002): Soziale Integration in einer jungen- und mädchengerechten Grundschule
<http://www.astrid-kaiser.de/>

Kegyesné Szekeres Erika (2005): Sprachlicher Sexismus und Sprachliches Gender Mainstreaming im Fokus der europaischen Sprachpolitik, Lehrstuhl für Deutsche Linguistik, Universität Miskolc
<http://www.uni-miskolc.hu/uni/res/kozlemenyek/2005-2/pdf/kegyesne.html> (1.2.2006)

Koković, Dragan (1994): Sociologija obrazovanja: društvo i edukacijski izazov, Novi Sad, Matica srpska

Kovačević Aleksandra, Kosić Slavica i Jurlina Tamara (2004): Rodni stereotipi u udžbenicima za osnovnu školu (I, IV i VIII razred) u Crnoj Gori

Laakso, Johanna (I 2003): Genderforschung und Sprachforschung, Universitaet Wien
<http://homepage.univie.ac.at/Johanna.Laakso/gender03/sprache.htm>

Laakso, Johanna (II 2003): Zielsetzungen der Frauen- und Genderforschung, Universitaet Wien
<http://homepage.univie.ac.at/Johanna.Laakso/gender03/einf.html>

Metodologija pisanja udžbenika (2005), Pedagoški zavod Vojvodine, Novi Sad

Milet, Kejt (1981): Teorija politike polova , u: Marksizam u svetu, br.8-9, Beograd,

Perović, Slavica (2006): Jezik i rod, u : On je rekla: upotreba rodno-senzitivnog jezika ur. Nada Drobnjak, Podgorica, 2006

Paseka, Angelika (2004); „ Gender perspektiva u nastavi – mogućnosti i poticaji“ Fondacija Heinrich Böll, Regionalni ured Sarajevo i KulturKontakt Austria, Sarajevo

Petrić, Bojana (2006), Diskurs savremenih udžbenika istorije, Centralno-evropski univerzitet, Univerzitet Eötvös Loránd, Budimpešta

Plut, Dijana (2003): Udžbenik kao kulturno –potporni sistem, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd –Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Petrovački, Ljiljana (1999): Curriculum maternjeg jezika u : Jezik danas , glasilo Matice srpske za kulturu pisane reči, Novi Sad 9/1999
http://host.sezampro.yu/jezikdanas/9-99/9-99_5.htm

Pešić, Jelena (2005) : Sociokulturni pristup udžbeniku, Psihologija , Vol. 38 (4), str. 369-381 Institut za psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

, (2004): Prevazilaženje rodni stereotipa u osnovnoj školi, Izveštaj sa regionalne konferencije, Budva
http://www.osim.cg.yu/fosi_rom_cg/cg/east_rod_ster.htm

, (2006): Projekat Afirmacija multikulturalizma i tolerancije u Vojvodini 2006-2007, Pokrajinski sekretarijat za propise, upravu i nacionalne manjine, APV, Novi Sad

, (2007): Predlog izmena i dopuna nastavnog plana i programa – srpski jezik kao nematernji; Osnovni ciljevi i uloge izučavanja srpskog jezika, kao nematernjeg, u osnovnoj školi, Nacionalni savet slovačke nacionalne manjine, Odbor za obrazovanje (data baza)

Raduški, Nada (2006): Struktura stanovništva prema nacionalnoj pripadnosti i maternjem jeziku, u:Stanovništvo i domaćinstva Srbije prema popisu 2002., ur. Goran Penev, Republički zavod za statistiku Srbije, Institut društvenih nauka, Centar za demografska istraživanja, Društvo demografa Srbije, Beograd

Savić Svenka(2005): Jezik i rod: politički korektan govor s fokusom na seksizam u udžbenicima osnovne i srednje škole, Filozofski fakultet, Novi sad

Savić, Svenka (2006): Rodna perspektiva jezika, u : On je rekla: upotreba rodno-senzitivnog jezika ur. Nada Drobnjak, Podgorica, 2006

Tripković, Milan (2005): Multikulturalnost, multikulturacija i prava manjina, u: Sociološki pregled, vol.XXXIX (2005),no.1 (1-96), Sociološko društvo Srbije u saradnji sa Institutom društvenih nauka i Institutom za kriminološka istraživanja, Beograd

, (1997): Teaching Guide to the European Convention on Human Rights, (1997)
DECS/BiH (97) 13, Council of Europe Strasbourg,

Trebješanin Biljana i Lazarević Dušanka (2001): Savremeni osnovnoškolski udžbenik,
teorijsko metodološke osnove, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd

Trebješanin, Žarko (2006): Stereotip o ženi u srpskoj kulturi
<http://www.6yka.com/do/da,282>

, (1999):UNESCO Task Force on Education for the Twenty-first Century,
<http://www.unesco.org/delors/>

, (2005): Zaključci i preporuke sa međunarodne konferencije Izazovi obrazovanja na
manjinskim jezicima, Pedagoški zavod Vojvodie, Novi Sad
http://www.pzv.org.yu/index.php?p=sr.obrazov_na_20050422

, (2006): Zbirka zadataka iz srpskog jezika za kvalifikacioni ispit za upis učenika u
srednje škole školske 2006/2007 godine, Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije,
Beograd

,(2005): Žene i muškarci u Srbiji, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd

Ustav Republike Srbije (2006)
http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/ustav/ustav_1.asp

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije
("Sl. glasnik RS",br.58/04)
http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/akta_detalji.asp?Id=99&t=Z#

Zakon o izmenama i dopunama Zakona o udžbenicima i drugim nastavnim
sredstvima("Sl. glasnik RS",br.62/2006)
http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/akta_detalji.asp?Id=374&t=Z

Zakon o utvrđivanju određenih nadležnosti Autonomne Pokrajine
("Sl. glasnik RS", br. 6/2002)
<http://www.skupstinavojvodine.sr.gov.yu/?s=aktAPV002&mak=OpstaAkta>

Zakon o osnovnoj školi

("Sl. glasnik RS", br. 22/01)

http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/akta_detalji.asp?Id=32&t=Z#

PRILOZI:

1) Knjiga koda (Projekt: Gender sensitive textbooks and classroom practice in the Balkan region)

Udžbenik iz književnosti:

A. Osnovni podaci

1. Ime i prezime analitičara/ke (matrica - upisati na crtu):

2. Analitičar/ka analizira udžbenike koji se koriste u (matrica – upisati jedan broj):

- 1 – Crnoj Gori
- 2 – Federaciji Bosni i Hercegovini
- 3 – Hrvatskoj
- 4 – Kosovu

- 5 – Republici Srpskoj
- 6 – Srbiji
- 7 – Vojvodini

3. Naslov i identifikacija teksta u udžbeniku (matrica – naslov upisati na crtu, a tekstove u udžbeniku označiti brojkama od 0001 do maksimalnog broja tekstova u udžbeniku i upisati broj u kućice): _ _ _ _

4. Ime autora/ice teksta u udžbeniku (matrica – upisati na crtu):

5. Spol autora/ice teksta u udžbeniku (matrica – upisati jedan broj):

- 1 – žensko
- 2 – muško

6. Kada je tekst u udžbeniku napisan (matrica - u kućice upisati godinu, a ako nije poznata godina upisati stoljeće, te na praznu crtu književno razdoblje)?

B. Podaci o udžbeniku

7. Za koji razred je udžbenik:

- 1 - prvi razred osnovne škole
- 2 - drugi razred osnovne škole
- 3 - treći razred osnovne škole
- 4 - četvrti razred osnovne škole
- 5 - peti razred osnovne škole
- 6 - šesti razred osnovne škole
- 7 - sedmi razred osnovne škole
- 8 - osmi razred osnovne škole
- 9 - deveti razred osnovne škole

8. Spol autora/ice udžbenika:

- 1 – žensko
- 2 – muško
- 3 – žensko i muško

9. Ukupan broj stranica udžbenika (unijeti odgovarajuću znamenku od 001 do maksimalnog broja stranica u udžbeniku): _ _ _

10. Na kojoj je stranici naslov teksta (unijeti odgovarajuću znamenku od 001 do maksimalnog broja stranica u udžbeniku): _ _ _

C. Podaci o tekstu

Napomena: U analizi razlikujemo tekst u širem smislu i osnovni tekst. Tekst u širem smislu čine osnovni tekst i prilozi (slike, pitanja i zadaci za učenike kao što su npr. uoči, razmisli, protumači, zaključ, za samostalno istraživanje i sl.). Osnovni tekst je tekstualni dio udžbenika koji čini sadržajnu cjelinu s jasno označenim početkom i krajem. Sastoji se od odlomka iz književnog/ autorskog djela i/ili odlomka iz teorije književnosti, itd. U početnicama se ponekad javljaju ilustrirani tekstovi tj. tekstovi koji umjesto verbalnog sadržaja imaju slikovni. Takav tekst se tretira kao osnovni tekst, a ne kao slikovni prilog. U prvim razredima se također javljaju tekstovi u koje su inkorporirane sličice, npr. jedna rečenica se sastoji od riječi i sličica. To je također osnovni tekst, i treba ga razlikovati od slikovnih priloga.

11. Ukupna površina teksta u širem smislu (s opremom, npr. slike, pitanja itd.) u cm² (matrica – sa ravnalom izmjeriti površinu teksta, tj. izmjeriti dužinu i širinu teksta, izračunati površinu te broj upisati u kućice. Paziti na decimalna mjesta.):

_ _ , _ _

12. Površina osnovnog teksta (bez opreme) u cm² (matrica – sa ravnalom izmjeriti površinu teksta):

--'--

D. Podaci o opremi, književnoj formi i sadržaju teksta

a) Oprema teksta

13. Tekst je opremljen slikovnim priložima (fotografijama, crtežima, reprodukcijama umjetničkih slika, i sl.):

1 – da

2 – ne

14. Broj slikovnih priloga uz osnovni tekst (unijeti odgovarajuću znamenku): __

15. Ukupna površina slikovnih priloga uz osnovni tekst u cm² (unijeti odgovarajuću znamenku): __, __

16. Spol autora slikovnih priloga (Upisati jedan broj):

0 – nema slikovnog priloga

1 – samo ženski

2 – samo muški

3 – ženski i muški

4 – ime autora nije navedeno

17. Na slikovnim priložima su prikazani (Upisati jedan broj):

0 – nema slikovnog priloga

1 – samo ženski likovi

2 – samo muški likovi

3 – pretežno ženski likovi

4 – pretežno muški likovi

5 – podjednako muški i ženski likovi

6 – niti ženski niti muški likovi

7 – ne može se odrediti

18. Dominantni sadržaj slikovnih priloga (Upisati jedan broj. Jednoznamenkaste brojeve upisivati tako da zauzimaju dva mjesta, npr. 01 upisati tako da se 0 upisuje u prvu kućicu, a 1 u drugu kućicu. To pravilo vrijedi za sva pitanja koja imaju dvoznamenkaste brojeve.):

00 – nema slikovnog priloga

01 – portret, autoportret, pojedinac

02 – ženski i muški likovi – parovi

03 – djeca (dječje igre)

04 – obiteljska situacija

05 – radna sredina ili situacija (tvornica, škola, rad u polju, ustanove i institucije, i sl.)

06 – kućanski poslovi (spremanje, kuhanje, peglanje, i sl.)

07 – sport i fizička rekreacija

08 – umjetnički čin i/ili stvaranje (slikanje, gluma, i sl.)

09 – priroda – pejzaž

10 – naselje ili dio naselja (selo, grad, ulica, i sl.)

11 – povijesni događaj (bitke, dolazak Hrvata, i sl.)

12 – religijsko-crkveni događaj

13 – životinje (domaće i divlje)

14 – cvijeće

15 – predmeti svakidašnje upotrebe

19 – ostalo

20 – ne može se odrediti

19. Profesionalne uloge ženskih likova na slikovnim priložima (Upisati do pet brojeva. Ako se na slici nalazi više od 5 profesionalnih uloga, upisati 5 najčešće spominjanih.):

01	Nisu prikazane	16	Obrtnica	31	Stjuardesa
02	Čistačica	17	Odgajateljica	32	Sveučilišna profesorica
03	Domaćica	18	Pilotkinja	33	Školska podvornica, domarica
04	Državnica, princeza	19	Policaјka	34	Tehničarka
05	Estradna umjetnica (pjevačica, glumica, balerina, dirigentica, kompozitorica)	20	Političarka	35	Učiteljica
06	Inženjerka	21	Povijesna ličnost	36	Umjetnica, fotografkinja
07	Kozmetičarka	22	Prodavačica	37	Vjerski vođa, svećenik (ž)
08	Krojačica	23	Radnica	38	Vojno lice (ž), časnica
09	Kuharica, pekarica	24	Sekretarica	39	Vozačica
10	Liječnica	25	Seljanka	40	Znanstvenica
11	Manekenka	26	Sluškinja	41	Učenica
12	Medicinska sestra, bolničarka	27	Službenica	42	Nejasno
13	Mediji (novinarka, voditeljica)	28	Sobarica	43	Ostalo
14	Nastavnica	29	Spisateljica		
15	Njegovateljica	30	Sportašica		

Napomena: Ukoliko je na slikovnim prikazima prikazana neka profesionalna uloga koje se ne može podvesti niti pod jednu od navedenih kategorija (nije navedena na popisu) treba je upisati kao novu kategoriju i to u bilježnicu. Upisuje se tako da joj se pripiše novi broj (redni broj počevši od 42 na dalje). Svaki/a analitičar/ka uvijek pripisuje isti broj istoj profesionalnoj ulozi kada god se ona prikazuje/spominje u udžbeniku. U bilježnicu se, pored broja i naziva uloge, unosi još i broj pitanja, broj teksta, naslov teksta, stranica udžbenika na kojoj se slikovni prilog nalazi i razred za koji je udžbenik.

20. Profesionalne uloge muških likova na slikovnim priložima (Upisati do pet brojeva. Ako se na slici nalazi više od 5 profesionalnih uloga, upisati 5 najčešće spominjanih.):

01	Nisu prikazane	16	Pilot	31	Sveučilišni profesor
02	Državnik, princ	17	Pisac	32	Školski podvornik, domar
03	Estradni umjetnik (pjevač, glumac, dirigent, kompozitor, baletan)	18	Policijac	33	Tehničar
04	Inženjer	19	Političar	34	Učitelj
05	Krojač	20	Povijesna ličnost	35	Umjetnik, fotograf
06	Kuhar, pekar	21	Prodavač	36	Vatrogasac
07	Liječnik	22	Radnik	37	Vitez
08	Maneken	23	Rudar	38	Vjerski vođa, svećenik
09	Medicinski tehničar, bolničar	24	Tajnik	39	Vojno lice, časnik
10	Mediji (novinar, voditelj)	25	Seljak	40	Vozač
11	Moreplovac	26	Sluga	41	Znanstvenik
12	Nastavnik	27	Službenik	42	Učenik
13	Njegovatelj	28	Sobar	43	Nejasno
14	Obrtnik	29	Sportaš	44	Ostalo
15	Odgajatelj	30	Stjuard		

Napomena: Ista napomena kao i za pitanje broj 19.

21. Osnovni tekst je dopunjen interpretacijom sadržaja teksta:

- 1 – da
- 2 – ne

22. U interpretaciji teksta se govori o (Upisati jedan broj):

- 0 – nema interpretacije
- 1 – samo o ženskim likovima
- 2 – samo o muškim likovima
- 3 – pretežno o ženskim likovima
- 4 – pretežno o muškim likovima
- 5 – podjednako o muškim i ženskim likovima
- 6 – niti o ženskim niti o muškim likovima

23. Tekst je dopunjen povijesnim dokumentom (rukopisi, naslovnice, faksimili, i sl.):

- 1 – da
- 2 – ne

24. U povijesnom dokumentu govori se o (Upisati jedan broj):

- 0 – nema povijesnog dokumenta
- 1 – samo o ženskim likovima
- 2 – samo o muškim likovima
- 3 – pretežno o ženskim likovima
- 4 – pretežno o muškim likovima
- 5 – podjednako o muškim i ženskim likovima
- 6 – niti o ženskim niti o muškim likovima
- 7 – ne može se odrediti

25. Tekst je dopunjen slikama nacionalnih simbola (zastava, grb, i sl.):

- 1 – da
- 2 – ne

26. Na slikama nacionalnih simbola su prikazani (Upisati jedan broj):

- 0 – nema nacionalnih simbola
- 1 – samo ženski likovi
- 2 – samo muški likovi
- 3 – pretežno ženski likovi
- 4 – pretežno muški likovi
- 5 – podjednako muški i ženski likovi
- 6 – niti ženski niti muški likovi
- 7 – ne može se odrediti

27. Na kraju teksta nalaze se pitanja (zadaci, i sl.) za učenike:

- 1 – da
- 2 – ne

28. Pitanja se odnose na (Upisati jedan broj):

- 0 – nema pitanja
- 1 – samo na ženske likove
- 2 – samo na muške likove
- 3 – pretežno na ženske likove
- 4 – pretežno na muške likove
- 5 – podjednako na muške i ženske likove
- 6 – niti na ženske niti na muške likove

29. U kojem rodu su formulirana pitanja? (Upisati jedan broj)

- 0 – nema pitanja
- 1 – u muškom rodu
- 2 – u ženskom rodu
- 3 – u muškom i ženskom rodu
- 4 – ne može se odrediti

b) Književne forme teksta

30. Koja je književna forma teksta (Upisati jedan broj):

- 1 – poezija
- 2 – proza (pripovijetke, romani, i sl.)
- 3 – drama i film
- 4 – književno-znanstveni tekst i publicistika (književna teorija, kritika, eseji, putopisi, reportaže, i sl.)
- 5 – duhovno-religijski tekst (Biblija, Kuran, i sl.)
- 6 – bajke
- 7 – basne
- 8 – ostalo (tekst u formi slike/tekst kao ilustracija, epitafi, poslovice, aforizmi, himne, ode, pitalice, i sl.)

31. Tekst je poezija koja je (Upisati jedan broj):

- 0 – tekst nije poezija
- 1 – autorska poezija
- 2 – narodna lirska poezija
- 3 – narodna epska poezija

32. Tekst je proza koja je (Upisati jedan broj):

- 0 – tekst nije proza
- 1 – autorska proza
- 2 – narodna proza

33. Duhovno-religijski tekst je iz (Upisati jedan broj):

- 0 – tekst nije duhovno-religijski
- 1 – Starog zavjeta
- 2 – Novog zavjeta
- 3 – Kurana
- 4 – ostalo

34. Tekst je iz (Upisati jedan broj):

- 1 – albanske književnosti
- 2 – bosansko – hercegovačke književnosti
- 3 – crnogorske književnosti
- 4 – hrvatske književnosti
- 5 – makedonske književnosti
- 6 – slovenske književnosti
- 7 – srpske književnosti
- 8 – svjetske ili europske književnosti
- 9 – tekst nije obilježen nacionalnom pripadnošću

c) Teme teksta

35. U tekstu je dominantna tema (Upisati jedan broj.):

- 00 – nema dominantne teme
- 01 – intimni život (osjećaji, raspoloženja, i sl.)
- 02 – obitelj i obiteljski život
- 03 – društvene i političke teme (općedruštveni i politički život na socijalnoj razini, npr. socijalna struktura, politički sistem i sl.)
- 04 – socijalne teme (bijeda, eksploatacija i sl.)
- 05 – zanimanje ili/i profesija
- 06 – rodoljubne teme i domovina (vlastita zemlja, zavičaj, narod, sloboda naroda, država, jezik roda svog, i sl.)
- 07 – rat (bitke, vojska, posljedice rata, i sl.)
- 08 – povijesne teme (događaji, pojave i ličnosti iz prošlosti, i sl.)
- 09 – djeca ili dječji život
- 10 – religijske i crkvene teme (sveti, crkveni blagdani, Bog, i sl.)
- 11 – priroda (šume, polja, rijeke, godišnja doba, prirodne pojave, životinje, i sl.)
- 12 – čovjek i svijet ili egzistencijalne teme (smisao i besmisao života, položaj čovjeka u svijetu i/ili svemiru, i sl.)
- 13 – umjetnost (umjetnik i umjetničko djelo, umjetničko stvaranje, i sl.)
- 14 – ostale teme

D. Pitanja o ženskim i muškim likovima

a) Zastupljenost, dob i rezidencijalni status ženskih i muških likova

36. U tekstu se govori (Upisati jedan broj):

- 1 – samo o ženama
- 2 – samo o muškarcima
- 3 – najvećim dijelom o ženama
- 4 – najvećim dijelom o muškarcima
- 5 – podjednako o ženama i muškarcima
- 6 – niti o ženama niti o muškarcima

37. Dob ženskih likova (Upisati jedan broj):

00 – dob se ne spominje	06 – djeca i odrasli
01 – djeca	07 – djeca i stari
02 – mladi	08 – mladi i odrasli
03 – odrasli	09 – mladi i stari
04 – stari	10 – odrasli i stari
05 – djeca i mladi	11 – ostalo

38. Dob muških likova (Upisati jedan broj):

00 – dob se ne spominje	06 – djeca i odrasli
01 – djeca	07 – djeca i stari
02 – mladi	08 – mladi i odrasli
03 – odrasli	09 – mladi i stari
04 – stari	10 – odrasli i stari
05 – djeca i mladi	11 – ostalo

Napomena: U djecu se ubrajaju svi pojedinci stari do 15 godina (do završetka osnovne škole), u skupinu mladih pojedinci stari od 15 – 30 godina (srednjoškolci, studenti, mladi zaposleni i sl.), odrasli su pojedinci od 30 – 65 godina starosti, a preostali se ubrajaju u skupinu starih (umirovljenici, bake, djedovi, itd.).

39. Ženski likovi o kojima se u tekstu govori smješteni su u (Upisati brojeve u kućice. Ako se u tekstu spominje više od 5 lokacija, upisati 5 najčešće spominjanih):

- 0 – ne spominje se lokacija
- 1 – selo
- 2 – grad
- 3 – različite države
- 4 – različiti kontinenti
- 5 – Zemlja
- 6 – Svemir
- 7 – fantastični prostori (npr. iz bajki)
- 8 – ne može se odrediti
- 9 – ostalo

40. Muški likovi o kojima se u tekstu govori smješteni su u (Upisati brojeve u kućice. Ako se u tekstu spominje više od 5 lokacija, upisati 5 najčešće spominjanih):

- 0 – ne spominje se lokacija
- 1 – selo
- 2 – grad
- 3 – različite države
- 4 – različiti kontinenti
- 5 – Zemlja
- 6 – Svemir
- 7 – fantastični prostori (npr. iz bajki)
- 8 – ne može se odrediti

9 – ostalo

b) Sukobi

Napomena: Analiziraju se sve vrste sukoba, oružani (ratovi, ustanci) i ne-oružani sukobi između individua, grupa, globalnih zajednica, i sl. (osobni, interpersonalni, etničko-nacionalni, religijski, jezični, kulturni, civilizacijski, politički, ekonomski sukobi, itd.).

41. Spol glavnog lika (nosioca/nositeljice glavne radnje) (Upisati jedan broj):

- 0 – nema muških i ženskih likova
- 1 – muški
- 2 – ženski
- 3 – muški i ženski

42. Spol lika koji izaziva zaplet radnje (Upisati jedan broj):

- 0 – nema zapleta
- 1 – muški
- 2 – ženski
- 3 – muški i ženski

43. Spol lika koji inicira rješenje problema (raspleta) (Upisati jedan broj):

- 0 – nema problema (raspleta)
- 1 – muški
- 2 – ženski
- 3 – muški i ženski

44. Akter radnje rješava zaplet (Upisati jedan broj):

- 0 – nema zapleta
- 1 – uporaba psihičkog i fizičkog nasilja (oružje, tuča, i ostala sredstva kojima se narušava tjelesni integritet pojedinaca ili verbalno vrijeđanje, poniženja, i sl.)
- 2 – nenasilnim sredstvima (pregovorima, razgovorima, uvjeravanjem, i sl.)

45. U tekstu se govori o sukobu pojedinca s pojedincem (Upisati jedan broj):

- 0 – ne govori se o sukobu pojedinca s pojedincem
- 1 – govori se o sukobu ženskih likova
- 2 – govori se o sukobu muških likova
- 3 – govori se o sukobu muških i ženskih likova

46. U tekstu se govori o sukobu pojedinca s obitelji i/ili porodicom (Upisati jedan broj):

- 0 – ne govori se o sukobu pojedinca s obitelji/porodicom
- 1 – o sukobu ženskih likova s obitelji/porodicom
- 2 – o sukobu muških likova s obitelji/porodicom
- 3 – o sukobu muških i ženskih likova s obitelji/porodicom

47. U tekstu se govori o sukobu pojedinca s grupom (vršnjaci, religijske, profesionalne, političke, kulturne, etničke, sportske grupe, itd.) (Upisati jedan broj):

- 0 – ne govori se o sukobu pojedinca s grupom
- 1 – govori se o sukobu ženskih likova s grupom
- 2 – govori se o sukobu muških likova s grupom
- 3 – govori se o sukobu muških i ženskih likova s grupom

48. U tekstu se govori o sukobu pojedinca s globalnom društvenom grupom i/ili zajednicom (društvo u cjelini, društveni sustav, država, velike religije, itd.) (Upisati jedan broj):

- 0 – ne govori se o sukobu s globalnom grupom/zajednicom
- 1 – o sukobu ženskih likova s globalnom grupom/zajednicom
- 2 – o sukobu muških likova s globalnom grupom/zajednicom
- 3 – o sukobu muških i ženskih likova s globalnom grupom/zajednicom

c) Društveni položaj i prava žena, nasilje nad ženama

49. U tekstu se govori o društvenoj nejednakosti žena i muškaraca:

1 – da

2 – ne

50. O kojim oblicima društvene nejednakosti se govori?

		Spol likova koji se nalaze u neravnopravnom položaju		
		Ženski	Muški	Ženski i muški
1	Nejednakost žena i muškaraca u privatnom odnosu	1	2	3
2	Nejednakost žena i muškaraca u porodici	1	2	3
3	Nejednakost žena i muškaraca na radnom mjestu	1	2	3
4	Nejednakost žena i muškaraca u društvu općenito	1	2	3
5	Ostalo	1	2	3

Napomena: U prvu kućicu se upisuje broj za prvi oblik nejednakosti koje se pojavljuju u tekstu (1-5), a zatim za taj oblik nejednakosti i broj koji označava spol lika (1-3). Ponoviti isti postupak za svaki oblik nejednakosti koji se spominje u tekstu.

51. U tekstu se govori o pravima žena (Upisati brojeve ispred svih prava koja se pojavljuju u tekstu):

0 – ne govori se o pravima žena

1 – o političkim pravima (pravo glasa, političkog djelovanja, i sl.)

2 – o ekonomskim pravima (pravo na rad, jednaku plaću za jednak rad, i sl.)

3 – o socijalnim pravima (pravo na zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, itd.)

4 – o kulturnim pravima (na vlastiti način života, vjeroispovijest, i sl.)

52. U tekstu se govori o psihičkom nasilju nad ženama:

1 – da

2 – ne

53. O kojim oblicima psihičkog nasilja nad ženama se govori?

		Spol likova koji provode nasilje		
		Ženski	Muški	Ženski i muški
1	Psihičko nasilje nad ženama u privatnom odnosu	1	2	3
2	Psihičko nasilje nad ženama u porodici	1	2	3
3	Psihičko nasilje nad ženama na radnom mjestu	1	2	3
4	Psihičko nasilje nad ženama u društvu općenito	1	2	3
5	Ostalo	1	2	3

Napomena: U prvu kućicu se upisuje broj za prvi oblik nasilja koji se pojavljuju u tekstu (1-5), a zatim za taj oblik nasilja i broj koji označava spol lika (1-3). Ponoviti isti postupak za svaki oblik nasilja koji se spominje u tekstu. Na praznu liniju upisati opis nasilja.

54. U tekstu se govori o psihičkom nasilju nad muškarcima:

1 – da

2 – ne

55. O kojim oblicima psihičkog nasilja nad muškarcima se govori?

		Spol likova koji provode nasilje		
		Ženski	Muški	Ženski i

				muški
1	Psihičko nasilje nad muškarcima u privatnom odnosu	1	2	3
2	Psihičko nasilje nad muškarcima u porodici	1	2	3
3	Psihičko nasilje nad muškarcima na radnom mjestu	1	2	3
4	Psihičko nasilje nad muškarcima u društvu općenito	1	2	3
5	Ostalo	1	2	3

Napomena: U prvu kućicu se upisuje broj za prvi oblik nasilja koji se pojavljuju u tekstu (1-5), a zatim za taj oblik nasilja i broj koji označava spol lika (1-3). Ponoviti isti postupak za svaki oblik nasilja koji se spominje u tekstu. Na praznu liniju upisati opis nasilja.

56.U tekstu se govori o fizičkom nasilju nad ženama:

1 – da

2 – ne

57.O kojim oblicima fizičkog nasilja nad ženama se govori?

		Spol likova koji provode nasilje		
		Ženski	Muški	Ženski i muški
1	Fizičko nasilje nad ženama u privatnom odnosu	1	2	3
2	Fizičko nasilje nad ženama u porodici	1	2	3
3	Fizičko nasilje nad ženama na radnom mjestu	1	2	3
4	Fizičko nasilje nad ženama u društvu općenito	1	2	3
5	Ostalo	1	2	3

Napomena: U prvu kućicu se upisuje broj za prvi oblik nasilja koji se pojavljuju u tekstu (1-5), a zatim za taj oblik nasilja i broj koji označava spol lika (1-3). Ponoviti isti postupak za svaki oblik nasilja koji se spominje u tekstu. Na praznu liniju upisati opis nasilja.

58.U tekstu se govori o fizičkom nasilju nad muškarcima:

1 – da

2 – ne

59.O kojim oblicima fizičkog nasilja nad muškarcima se govori?

		Spol likova koji provode nasilje		
		Ženski	Muški	Ženski i muški
1	Fizičko nasilje nad muškarcima u privatnom odnosu	1	2	3
2	Fizičko nasilje nad muškarcima u porodici	1	2	3
3	Fizičko nasilje nad muškarcima na radnom mjestu	1	2	3
4	Fizičko nasilje nad muškarcima u društvu općenito	1	2	3
5	Ostalo	1	2	3

Napomena: U prvu kućicu se upisuje broj za prvi oblik nasilja koji se pojavljuju u tekstu (1-5), a zatim za taj oblik nasilja i broj koji označava spol lika (1-3). Ponoviti isti postupak za svaki oblik nasilja koji se spominje u tekstu. Na praznu liniju upisati opis nasilja.

d) Obitelj, srodstvene uloge i odnosi muških i ženskih likova

60.U tekstu se govori o bračnom stanju likova:

1 – da

2 – ne

61.Bračno stanje likova o kojima se govori u tekstu:

		Spol likova na koje se odnosi bračno stanje		
		Ženski	Muški	Ženski i muški
1	Neoženjen/neudata	1	2	3
2	Obitelj bez djece	1	2	3

3	Obitelj s djecom	1	2	3
4	Izvanbračna zajednica	1	2	3
5	Rastavljen/a	1	2	3
6	Udovac/ica	1	2	3

Napomena: U prvu kućicu se upisuje broj za prvi oblik bračnog stanja koji se pojavljuju u tekstu (1-6), a zatim i broj za spol lika na koje se odnosi to bračno stanje (1-3). Ponoviti isti postupak za svaki oblik bračnog stanja koji se spominje u tekstu.

62.U tekstu se govori o ulogama muških i ženskih likova kao članova obitelji:

- 1 – da
- 2 – ne

63.U tekstu se govori o sljedećim ulogama muških i ženskih likova kao članova obitelji:

01	kćer
02	sin
03	brat
04	sestra
05	otac
06	majka
07	unuk
08	unuka
09	baka
10	djed
11	skrbnici
12	stric
13	strina
14	ujak
15	tetak
16	tetka
17	ostali srodstvenici

Napomena: U prvu kućicu se upisuje broj za ulogu koja se pojavljuje u tekstu (01-17), a zatim i učestalost njezinog spominjanja u tekstu, tj. učestalost riječi kao što su npr. otac, majka itd. (01-99). Ponoviti isti postupak za svaku ulogu koja se spominje u tekstu. Ako se u tekstu spominje više od 5 uloga, upisati 5 najčešće spominjanih. Zatim se na praznu liniju upisuje opis uloge (npr.ponizna majka, sin se boji oca).

e) Profesionalne uloge ženskih i muških likova

64.U tekstu se govori o profesionalnim ulogama ženskih likova:

- 1 – da
- 2 – ne

65.U tekstu se govori o sljedećim profesionalnim ulogama ženskih likova:

01	Čistačica	22	Radnica
02	Domačica	23	Sekretarica
03	Državnica, princeza	24	Seljanka
04	Estradna umjetnica (pjevačica, glumica, balerina, dirigentica, kompozitorica)	25	Služkinja
05	Inženjerka	26	Službenica
06	Kozmetičarka	27	Sobarica
07	Krojačica	28	Spisateljica
08	Kuharica, pekarica	29	Sportašica
09	Liječnica	30	Stjuardesa
10	Manekenka	31	Sveučilišna profesorica
11	Medicinska sestra, bolničarka	32	Školska podvornica,

			domarica
12	Mediji (novinarka, voditeljica)	33	Tehničarka
13	Nastavnica	34	Učiteljica
14	Njegovateljica	35	Umjetnica, fotografkinja
15	Obrtnica	36	Vjerski vođa, svećenik (ž)
16	Odgajateljica	37	Vojno lice (ž), časnica
17	Pilotkinja	38	Vozačica
18	Policajka	39	Znanstvenica
19	Političarka	40	Učenica
20	Povijesna ličnost	41	Nejasno
21	Prodavačica		

Napomena: U prvu kućicu se upisuje broj za profesionalnu ulogu koja se pojavljuje u tekstu (01-41), a zatim i učestalost njezinog spominjanja u tekstu (01-99). Ponoviti isti postupak za svaku ulogu koja se spominje u tekstu. Ako se u tekstu spominje više od 5 uloga, upisati 5 najčešće spominjanih. Zatim se na praznu liniju upisuje opis uloge (npr. uspješna umjetnica).

Ukoliko se u tekstu spominje neka profesionalna uloga koja se ne može podvesti niti pod jednu od navedenih kategorija (nije navedena na popisu) treba je upisati kao novu kategoriju i to u bilježnicu. Upisuje se tako da joj se pripiše novi broj (redni broj počevši od 41 dalje). Svaki/a analitičar/ka uvijek pripisuje isti broj istoj profesionalnoj ulozi kada god se ona spominje u udžbeniku. Unosi se sa svim potrebnim podacima koji se navode u ovoj napomeni (konkretan naziv, učestalost spominjanja, opis profesionalne uloge). U bilježnicu se, pored traženih podataka o profesionalnoj ulozi, unosi još i broj pitanja, broj teksta, naslov teksta, stranica udžbenika na kojoj se tekst nalazi i razred za koji je udžbenik.

66. U tekstu se govori o profesionalnim ulogama muških likova:

- 1 – da
- 2 – ne

67. U tekstu se govori o sljedećim profesionalnim ulogama muških likova:

01	Državnik, princ	22	Rudar
02	Estradni umjetnik (pjevač, glumac, dirigent, kompozitor, baletan)	23	Tajnik
03	Inženjer	24	Seljak
04	Krojač	25	Sluga
05	Kuhar, pekar	26	Službenik
06	Liječnik	27	Sobar
07	Maneken	28	Sportaš
08	Medicinski tehničar, bolničar	29	Sveučilišni profesor
09	Mediji (novinar, voditelj)	30	Školski podvornik, domar
10	Moreplovac	31	Tehničar
11	Nastavnik	32	Učitelj
12	Njegovatelj	33	Umjetnik, fotograf
13	Obrtnik	34	Vatrogasac
14	Odgajatelj	35	Vitez
15	Pilot	36	Vjerski vođa, svećenik
16	Pisac	37	Vojno lice, časnik
17	Policajac	38	Vozač
18	Političar	39	Znanstvenik
19	Povijesna ličnost	40	Učenik
20	Prodavač	41	Nejasno
21	Radnik		

Napomena: popunjava se kao pitanje 65.

f) Osobine ženskih i muških likova

68. U tekstu se govori o pozitivnim psihološko-socijalnim osobinama ženskih likova:

- 1- da
2 -ne

69. Pozitivne psihološko-socijalne osobine ženskih likova u tekstu:

01	aktivna, poduzetna	23	ponizna
02	buntovna	24	ponosna
03	dobronamjerna	25	popustljiva
04	draga, mila	26	poslušna
05	hrabra	27	postojana, stabilna
06	inteligentna, pametna	28	poštena
07	iskrena	29	pouzdana
08	kompetitivna	30	požrtvovana i samopožrtvovana
09	kooperativna	31	pravedna
10	kreativna	32	prilagodljiva
11	logična	33	razborita
12	ljubazna	34	realna
13	marljiva	35	samostalna
14	mirna	36	skromna
15	nesebična	37	smirena
16	nježna	38	spretna
17	odgovorna	39	stidljiva
18	odlučna	40	temeljita
19	osjećajna i suosjećajna	41	uredna
20	pažljiva	42	uslužna
21	pobožna	43	važan vanjski izgled
22	pokazuje liderske osobine	44	vjerna

Napomena: U prvu kućicu se upisuje broj za psihološko-socijalnu osobinu koja se pojavljuje u tekstu (01-44), a zatim i učestalost njezinog spominjanja u tekstu (01-99). Ponoviti isti postupak za svaku osobinu koja se spominje u tekstu. Ako se u tekstu spominje više od 5 osobina, upisati 5 najčešće spominjanih. Zatim se na praznu liniju upisuje opis osobine (npr. žena ponosna na svoj rad).

Ukoliko se neka osobina likova pojavljuje u tekstu 5 i više puta, a nije navedena na popisu, tada je treba registrirati i to tako da se svakoj novoj osobini dodijeli novi broj (počevši od 45 pa dalje) koji ostaje za jednog/u analitičara/ku uvijek isti za tu riječ, odnosno osobinu. Uz tražene podatke o osobinama likova (broj osobine i učestalost njezinog spominjanja), u bilježnicu se unosi i broj pitanja, redni broj teksta, naslov teksta, stranica udžbenika na kojoj se tekst nalazi i razred za koji je udžbenik.

70. U tekstu se govori o pozitivnim psihološko-socijalnim osobinama muških likova:

- 1- da
2 -ne

71. Pozitivne psihološko-socijalne osobine muških likova u tekstu:

01	aktivan, poduzetan	23	ponizan
02	buntovan	24	ponosan
03	dobronamjerman	25	popustljiv
04	drag, mio	26	poslušan
05	hrabar	27	postojan, stabilan
06	inteligentan, pametan	28	pošten
07	iskren	29	pouzdan
08	kompetitivan	30	požrtvovan i samopožrtvovan
09	kooperativan	31	pravedan
10	kreativan	32	prilagodljiv
11	logičan	33	razborit
12	ljubazan	34	realan
13	marljiv	35	samostalan

14	miran	36	skroman
15	nesebičan	37	smirena
16	nježan	38	spretan
17	odgovoran	39	stidljiv
18	odlučan	40	temeljit
19	osjećajan i suosjećajan	41	uredan
20	pažljiv	42	uslužan
21	pobožan	43	važan vanjski izgled
22	pokazuje leaderske osobine	44	vjeran

Napomena: popunjava se kao pitanje 69.

72.U tekstu se govori o negativnim psihološko-socijalnim osobinama ženskih likova:

1- da

2 -ne

73.Negativne psihološko-socijalne osobine ženskih likova:

01	afektivna	22	nerealna
02	bestidna	23	nesamostalna
03	bezbožna	24	nesigurna
04	bezosjećajna	25	nespretna
05	hvalisava	26	nestalna
06	kompetitivna	27	neuredna
07	konfuzna	28	neuslužna
08	lakomislena, nepromišljena	29	nevažan vanjski izgled
09	lažljiva	30	nevjerna
10	lijena	31	odbojna
11	nasilna	32	ohola
12	ne pokazuje emocije	33	pasivna
13	nemarna	34	površna
14	neodgovorna	35	priglupa, nesnalažljiva
15	neodlučna	36	razmetljiva
16	nepopustljiva	37	sebična
17	neposlušna	38	sklona porocima
18	nepoštena	39	strašljiva (plašljiva)
19	nepouzdana	40	svadljiva
20	nepravedna	41	zlonamjerna (zla)
21	neprilagodljiva		

Napomena: popunjava se kao pitanje 69.

74.U tekstu se govori o negativnim psihološko-socijalnim osobinama muških likova:

1- da

2 -ne

75.Negativne psihološko-socijalne osobine muških likova:

01	afektivan	22	nerealan
02	bestidan	23	nesamostalan
03	bezbožan	24	nesiguran
04	bezosjećajan	25	nespretnan
05	hvalisav	26	nestalan
06	kompetitivan	27	neuredan
07	konfuzan	28	neuslužan
08	lakomislen, nepromišljen	29	nevažan vanjski izgled
09	lažljiv	30	nevjerman
10	lijen	31	odbojan

11	nasilan	32	ohol
12	ne pokazuje emocije	33	pasivan
13	nemaran	34	površan
14	neodgovoran	35	priglup, nesnalažljiv
15	neodlučan	36	razmetljiv
16	nepopustljiv	37	sebičan
17	neposlušan	38	sklon porocima
18	nepošten	39	strašljiv (plašljiv)
19	nepouzdan	40	svadljiv
20	nepravedan	41	zlonamjerman (zao)
21	neprilagodljiv		

Napomena: popunjava se kao pitanje 69.

76.U tekstu se govori o fizičkim osobinama ženskih likova:

1- da

2 -ne

77.U tekstu se spominju sljedeće fizičke osobine ženskih likova:

01	boležljiva	12	sitna
02	brza	13	slaba
03	debela	14	snažna
04	krupna	15	spora
05	lijepa	16	sredovječna
06	malena (niska)	17	stara
07	mlada	18	tamne (crne) kose
08	osrednjeg rasta	19	tamnooka
09	plave (svijetle) kose	20	visoka
10	plavooka (svjetlooka)	21	vitka
11	ružna	22	zdrava

Napomena: popunjava se kao pitanje 69.

78.U tekstu se govori o fizičkim osobinama muških likova:

1- da

2 -ne

79.U tekstu se spominju sljedeće fizičke osobine muških likova:

01	boležljiv	12	sitan
02	brz	13	slab
03	debeo	14	snažan
04	krupan	15	spor
05	lijep	16	sredovječan
06	malen (nizak)	17	star
07	mlad	18	tamne (crne) kose
08	osrednjeg rasta	19	tamnook
09	plave (svijetle) kose	20	visok
10	plavook (svjetlook)	21	vitak
11	ružan	22	zdrav

Napomena: popunjava se kao pitanje 69.

g) Vrijednosti i interesi ženskih i muških likova

80.U tekstu se govori o vrijednostima ženskih likova:

1- da

2- ne

81.U tekstu se govori o sljedećim vrijednostima ženskih likova:

01	brak	20	patriotizam (domoljublje i rodoljublje)
02	demokracija (odlučivanje, manjina-većina, i sl.)	21	politički pluralizam
03	djeca (ljubav prema djeci)	22	pravičnost
04	emocionalna sigurnost	23	prijateljstvo
05	iskazivanje nacionalne pripadnosti	24	privatno vlasništvo
06	jednakost (socijalna, rasna, spolna, itd.)	25	priznatost i uspjeh u struci
07	kolektivizam (primat grupe nad individualnim interesima)	26	rad i marljivost
08	kozmpolitizam	27	razonoda i lagodan život
09	ljubav	28	samopotvrđivanje
10	ljudska prava i slobode	29	seks
11	mirotvorstvo	30	skladan odnos s drugima (na poslu, susjedstvu, s prijateljima, i sl.)
12	moć (stjecanje rukovodećeg položaja)	31	sloboda (kolektivna, npr. naroda)
13	multikulturalizam	32	socijalna pravda
14	nacionalna ravnopravnost	33	solidarnost
15	obitelj	34	tradicionalizam (obitelj, patrijarhat, običaji i sl.)
16	obrazovanost i znanje	35	ugledan društveni položaj
17	očuvanje prirode i okoline	36	visok materijalni standard (dosta novca, stan)
18	osobna samostalnost (nezavisnost)	37	zajedništvo
19	osobna sloboda	38	život u skladu s učenjem vjere

Napomena: U prvu kućicu se upisuje broj za vrijednost koja se spominje u tekstu (01-38), a zatim i učestalost njezinog spominjanja u tekstu (01-99). Ponoviti isti postupak za svaku vrijednost koja se spominje u tekstu. Ako se u tekstu spominje više od 5 vrijednosti, upisati 5 najčešće spominjanih.

Ukoliko se neka vrijednost pojavljuje 5 i više puta, a nije navedena na popisu, tada je treba registrirati i to tako da se svakoj novoj vrijednosti dodijeli novi broj (počevši od rednog broja 39 dalje) koji ostaje za jednog/u analitičara/ku uvijek isti za tu riječ, odnosno vrijednost. Uz tražene podatke o vrijednostima (broj vrijednosti i njezin naziv, učestalost spominjanja i opis vrijednosti) u bilježnicu se unosi i broj pitanja, redni broj teksta, naslov teksta, stranica udžbenika na kojoj se tekst nalazi i razred za koji je udžbenik.

82.U tekstu se govori o vrijednostima muških likova:

- 1- da
- 2- ne

83.U tekstu se govori o sljedećim vrijednostima muških likova:

01	brak	20	patriotizam (domoljublje i rodoljublje)
02	demokracija (odlučivanje, manjina-većina, i sl.)	21	politički pluralizam
03	djeca (ljubav prema djeci)	22	pravičnost
04	emocionalna sigurnost	23	prijateljstvo
05	iskazivanje nacionalne pripadnosti	24	privatno vlasništvo
06	jednakost (socijalna, rasna, spolna, itd.)	25	priznatost i uspjeh u struci
07	kolektivizam (primat grupe nad individualnim interesima)	26	rad i marljivost
08	kozmpolitizam	27	razonoda i lagodan život
09	ljubav	28	samopotvrđivanje
10	ljudska prava i slobode	29	seks
11	mirotvorstvo	30	skladan odnos s drugima (na poslu, susjedstvu, s prijateljima, i sl.)
12	moć (stjecanje rukovodećeg položaja)	31	sloboda (kolektivna, npr. naroda)
13	multikulturalizam	32	socijalna pravda

14	nacionalna ravnopravnost	33	solidarnost
15	obitelj	34	tradicionalizam (obitelj, patrijarhat, običaji i sl.)
16	obrazovanost i znanje	35	ugledan društveni položaj
17	očuvanje prirode i okoline	36	visok materijalni standard (dosta novca, stan)
18	osobna samostalnost (nezavisnost)	37	zajedništvo
19	osobna sloboda	38	život u skladu s učenjem vjere

Napomena: popunjava se kao pitanje 81.

84.U tekstu se govori o interesima ženskih likova:

1 – da

2 – ne

85.U tekstu se govori o sljedećim interesima ženskih likova:

01	briga za životinje i stoku	12	sport i sportski događaji
02	društvene znanosti	13	stjecanje materijalnog bogatstva
03	humanitarna djelatnost i problemi	14	tehnika i tehnička dostignuća
04	matematika i prirodne znanosti	15	umjetnost (književnost, slikarstvo, muzika)
05	nacional. prošl. i sudb. vlastite nacije	16	uređiv.okućn. (vrt, zelene površine)
06	obiteljski život (brak i djeca)	17	uređivanje stana/kuće
07	očuvanje prirode	18	vjera i vjerski život
08	politika i političko djelovanje	19	vlastito školovanje i obrazovanje
09	prijateljstva i poznanstva	20	vojska i vojne stvari
10	putovanja	21	zabava i razonoda
11	rad i uspjeh u struci		

Napomena: popunjava se kao pitanje 81.

86.U tekstu se govori o interesima muških likova:

1 – da

2 – ne

87.U tekstu se govori o sljedećim interesima muških likova:

01	briga za životinje i stoku	12	sport i sportski događaji
02	društvene znanosti	13	stjecanje materijalnog bogatstva
03	humanitarna djelatnost i problemi	14	tehnika i tehnička dostignuća
04	matematika i prirodne znanosti	15	umjetnost (književnost, slikarstvo, muzika)
05	nacional. prošl. i sudb. vlastite nacije	16	uređiv.okućn. (vrt, zelene površine)
06	obiteljski život (brak i djeca)	17	uređivanje stana/kuće
07	očuvanje prirode	18	vjera i vjerski život
08	politika i političko djelovanje	19	vlastito školovanje i obrazovanje
09	prijateljstva i poznanstva	20	vojska i vojne stvari
10	putovanja	21	zabava i razonoda
11	rad i uspjeh u struci		

Napomena: popunjava se kao pitanje 81.

F. Dječje igre

88.U tekstu se spominju aktivnosti djevojčica (u svim situacijama, npr. dječje igre, svakodnevne aktivnosti djece itd.):

1- da

2 -ne

89.U tekstu se spominju sljedeće aktivnosti djevojčica:

1	Perceptivno–motorne aktivnosti (igre loptom, užetom, trčanje, igre skrivača...)
---	---

2	Stvaralačke aktivnosti (igre plastelinom, kockama, rezanje, pravljenje od papira, crtanje...)
3	Promatračke i receptivne aktivnosti (pasivne igre, slušanje priče, gledanje tv, promatranje drugih...)
4	Praktične životne i radne aktivnosti (postavljanje stola za ručak, zalijevanje cvijeća, hranjenje životinja, branje voćki...)
5	Aktivnosti rezoniranja ili intelektualne igre (slagalice, puzzle, čovječe ne ljuti se, domino kocke, kompjutorske igre, knjige...)
6	Igranje uloga ili imitacije (igre porodice, parova, igre radnih uloga – na poslu (u školi, u vrtiću), dramske igre, izmišljanje priča...)
7	Ratničke igre

Napomena: U prvu kućicu se upisuje broj vrstu za aktivnosti koja se spominje u tekstu (1-7), a zatim i učestalost njezinog spominjanja u tekstu (1-99). Ponoviti isti postupak za svaku vrstu aktivnosti koja se spominje u tekstu. Ako se u tekstu spominje više od 5 aktivnosti, upisati 5 najčešće spominjanih. Zatim se na praznu liniju upisuje opis dječje aktivnosti (npr. djevojčica se igra sa loptom, a djed joj kaže da bi joj bilo bolje čitati).

Ukoliko se u tekstu pojavljuje 5 i više puta neka aktivnost koja nije navedena na popisu tada je treba registrirati i to tako da se svakoj novoj aktivnosti dodijeli novi broj (počevši od broja 10 pa dalje) koji ostaje za jednog/u analitičara/ku uvijek isti za tu aktivnost. Registrira se u bilježnicu sa svim u napomeni navedenim podacima (broj aktivnosti, naziv aktivnosti i učestalost spominjanja, te opis). Uz tražene podatke o aktivnostima u bilježnicu se unosi i broj pitanja, redni broj teksta, naslov teksta, stranica udžbenika na kojoj se tekst nalazi i razred za koji je udžbenik.

90.U tekstu se spominju aktivnosti dječaka (u svim situacijama, npr. dječje igre, svakodnevne aktivnosti djece itd.):

- 1- da
- 2 -ne

91.U tekstu se spominju sljedeće aktivnosti dječaka:

1	Perceptivno–motorne aktivnosti (igre loptom, užetom, trčanje, igre skrivača...)
2	Stvaralačke aktivnosti (igre plastelinom, kockama, rezanje, pravljenje od papira, crtanje...)
3	Promatračke i receptivne aktivnosti (pasivne igre, slušanje priče, gledanje tv, promatranje drugih...)
4	Praktične životne i radne aktivnosti (postavljanje stola za ručak, zalijevanje cvijeća, hranjenje životinja, branje voćki...)
5	Aktivnosti rezoniranja tj. intelektualne igre (slagalice, puzzle, čovječe ne ljuti se, domino kocke, kompjutorske igre, knjige...)
6	Igranje uloga ili imitacije (igre porodice, parova, igre radnih uloga – na poslu (u školi, u vrtiću), dramske igre, izmišljanje priča...)
7	Ratničke igre

Napomena: popunjava se kao pitanje 89.

92.U tekstu se govori o igračkama kojima se igraju djevojčice:

- 1- da
- 2 -ne

93.U tekstu se govori o sljedećim igračkama kojima se igraju djevojčice:

01	autići, vlakovi, avioni i sl.
02	čovječe ne ljuti se, mlin i sl. intelektualne igre
03	knjige
04	kuća i namještaj
05	lopta , badminton loptica i sl.
06	lutke
07	oružje
08	slagalice i puzzle
09	uže
10	životinje

Napomena: popunjava se kao pitanje 89.

94. U tekstu se govori o igračkama kojima se igraju dječaci:

1- da

2 -ne

95. U tekstu se govori o sljedećim igračkama kojima se igraju djevojčice:

01	autići, vlakovi, avioni i sl.
02	čovječe ne ljuti se, mlin i sl. intelektualne igre
03	knjige
04	kuća i namještaj
05	lopta, badminton, loptica i sl.
06	lutke
07	oružje
08	slagalice i puzzle
09	uže
10	životinje

Napomena: popunjava se kao pitanje 89.

96. U tekstu se govori o ulogama djevojčica u igrama:

1 – da

2 – ne

97. U tekstu se govori o sljedećim ulogama djevojčica u igrama:

		Učestalost spominjanja uloge u tekstu										
		01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	10 i više
01	astronaut-kinja	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
02	baka, djed	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
03	doktor-ica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
04	domaćica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
05	frizer-ka	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
06	gazda-rica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
07	glumac-ica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
08	kćer, sin	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
09	kondukter-ka	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
10	konstruktor-ica (kuća, brodova i sl.)	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
11	kralj-ica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
12	kuhar-ica, slastičar-ka	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
13	mama, tata	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
14	medicinska sestra-tehničar	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
15	mladenka, mladoženja	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
16	moreplovac-ka	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
17	pastir-ica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
18	pilot-kinja	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
19	pjevač-ica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
20	policajac-ka	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
21	poljoprivrednik-ca	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
22	princ-eza	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
23	profesor-ica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11

Je li uloga u skladu sa spolom lika?	
Da	Ne
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2

24	pronalazač –ica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
25	sekretarica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
26	srodstvenci (tetak- ka, stric-na, ujak- na)	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
27	susjed-a	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
28	tehničar-ka	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
29	teta iz vrtića	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
31	učitelj-ica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
32	vlakovođa	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
33	vojskovođa, ratnik	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
34	vozač (kamiona, taksi, i sl.)	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
35	znanstvenik-ca	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
36	zubar-ka	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11

1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2

Napomena: U prvu kućicu se upisuje broj za ulogu koja se spominje u tekstu (01-36), a zatim i učestalost njezinog spominjanja u tekstu (01-11), te usklađenost uloge sa spolom lika ili s tradicionalnim shvaćanjem muške/ženske uloge (npr. Ako se djevojčica igra ulogu bake, odgovor je „Da“, a ako djevojčica igra ulogu djeda, odgovor je „Ne“.) Ponoviti isti postupak za svaku ulogu koja se spominje u tekstu. Ako se u tekstu spominje više od 5 ulogu, upisati 5 najčešće spominjanih. Zatim se na praznu liniju upisuje opis uloge, osobito ako uloga nije u skladu sa spolom lika ili s tradicionalnim shvaćanjem muške/ženske uloge (npr. Zrinka se igra moreplovca koji osvaja daleke krajeve).

Ukoliko se u tekstu pojavljuje 5 i više puta neka uloga koja nije navedena na popisu tada je treba registrirati i to tako da se svakoj novoj ulozi dodijeli novi broj (počevši od broja 37 pa dalje) koji ostaje za jednog/u analitičara/ku uvijek isti za tu ulogu. Registrira se u bilježnicu sa svim u napomeni navedenim podacima (broj uloge, naziv uloge, učestalost spominjanja od 01-11 i usklađenost sa spolom lika ili s tradicionalnim shvaćanjem muške/ženske uloge koja se označava brojkama 1 ili 2). Uz tražene podatke o ulogama u bilježnicu se unosi i broj pitanja, redni broj teksta, naslov teksta, stranica udžbenika na kojoj se tekst nalazi i razred za koji je udžbenik.

98.U tekstu se govori o ulogama dječaka u igrama:

1 – da

2 – ne

99.U tekstu se govori o sljedećim ulogama dječaka u igrama:

		Učestalost spominjanja uloge u tekstu										
		01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	10 i više
01	astronaut-kinja	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
02	baka, djed	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
03	doktor-ica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
04	domaćica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
05	frizer-ka	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
06	gazda-rica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
07	glumac-ica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
08	kćer, sin	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
09	kondukter-ka	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
10	konstruktor-ica (kuća, brodova i sl.)	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
11	kralj-ica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
12	kuhar-ica, slastičar- ka	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
13	mama, tata	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
14	medicinska sestra-	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11

Je li uloga u skladu sa spolom lika?	
Da	Ne
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2

	tehničar											
15	mladenka, mladoženja	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
16	moreplovac-ka	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
17	pastir-ica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
18	pilot- kinja	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
19	pjevač-ica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
20	policajac-ka	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
21	poljoprivrednik-ca	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
22	princ-eza	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
23	profesor-ica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
24	pronalazač –ica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
25	sekretarica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
26	srodstvenci (tetak-ka, stric-na, ujak-na)	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
27	susjed-a	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
28	tehničar-ka	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
29	teta iz vrtića	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
31	učitelj-ica	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
32	vlakovođa	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
33	vojskovođa, ratnik	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
34	vozač (kamiona, taksi, i sl.)	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
35	znanstvenik-ca	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
36	zubar-ka	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11

1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2
1	2

Napomena: popunjavanje se kao pitanje 97.

2) Tabele (udžbenici)

Tabela 1 Pregled analiziranih tekstova											
Id. broj	naslov reksa	razred	Id. broj	naslov reksa	razred	Id. broj	naslov reksa	razred	Id. broj	naslov reksa	razred
1	Zdravo deco	1	47	Uskrs	2	93	U Beogradu	3	139	Svako je nečiji	4
2	Susedi	1	48	U kupovini	2	94	Svadjalice	3	140	Užina i kišobran	4
3	Škola	1	49	Na selu	2	95	Proleće	3	141	Njegov izgovor	4
4	Gde je učionica	1	50	Pokvaren sladoled	2	96	Mamin praznik	3	142	Jasna pozdravlja domovinu	4
5	Veliki odmor	1	51	Ribe na maminoj haljini	2	97	Ruke moje majke	3	143	Djaci na tenkovima	4
6	Dan škole	1	52	Idemo na raspust	2	98	Pomoć	3	144	Hrabar dečak	4
7	Zaboravljen pribor	1	53	Na času	3	99	Unuk se čudi	3	145	Junak dana	4
8	Jedna porodica	1	54	Tanja i Sanja na izletu	3	100	Tužibaba	3	146	Mali lekar	4

9	Deca spremaju	1	55	Djura je dobio džemper	3	101	Aprilske šale	3	147	Branko u ambulanti	4
10	Ana i lutka	1	56	Baka nas je posetila	3	102	Na Paliću	3	148	Naše klizalište	4
11	Nova godina	1	57	Crno zlato	3	103	Majmunče	3	149	Breg pod snegom	4
12	Deda Mraz	1	58	Tigar	3	104	Joca sa petog sprata	3	150	Jelka	4
13	Na putu do škole	1	59	Šta je to Bosi	3	105	Lepo ponašanje	3	151	Darovi	4
14	Tunel	1	60	Navijači	3	106	Zmijoliki štap	3	152	Tihomirovi drugovi	4
15	Neuredan dečak	1	61	Jesenji kros	3	107	Prvomajski praznik	3	153	Nepravda	4
16	Na pijaci	1	62	Dan škole	3	108	Ana se raduje prazniku	3	154	Pavle je naučio ćirilicu	4
17	Idemo u prodavnicu	1	63	Moja škola	3	109	Susreti škola	3	155	Hvalisavi mrak	4
18	Brojimo do 20	1	64	Trazimo Ulicu Laze Kostića	3	110	U školi u prirodi	3	156	Na času likovnog	4
19	Vesna je bolesna	1	65	U novom naselju	3	111	Zoran i Ana hrane golubove	3	157	Drugovi	4
20	Pošta	1	66	Tanjin kanarinac	3	112	Sabinina ptičica	3	158	Željkov lek	4
21	Halo,ovde...	1	67	Ko gde stanuje	3	113	Učiteljica ne zna	3	159	U apoteci	4
22	Dani u nedelji	1	68	Cana	3	114	Izgubljena kapa	3	160	Radoznali dečak	4
23	Jutro u cvetnom vrtu	1	69	Hajde da se menjamo	3	115	Deda i unuk	3	161	U samousluzi	4
24	Gozba	1	70	Prehladjeni sat	3	116	Kako sunce spava	3	162	Vredne devojčice	4
25	A sada, svi na bazen	1	71	Sat	3	117	Letnji program na moru	3	163	Mamin praznik	4
26	Ponovo u školi	2	72	Priča o kosu	3	118	Julska pesma	3	164	Majko, samo se ti vrati	4
27	Na času	2	73	Crveni cvet	3	119	Ribe putnice	3	165	Kad se mame odmaraju	4
28	Anin i Ivanov radni dan	2	74	Uzajmljene kruške	3	120	Priredba	4	166	Najbolja mama na svetu	4
29	Maskenbal	2	75	Da je vetar ne oduva	3	121	Velika predstava	4	167	Kuvar tata	4
30	Na pijaci u jesen	2	76	U kupovini	3	122	Veliki događaj	4	168	Roditelji na navijanje	4
31	U prodavnici	2	77	U knjižari	3	123	Biću najbolji drug	4	169	Dve ruke	4
32	Rodjendan	2	78	Mira je dobila paket	3	124	Težak račun	4	170	Lekar i bolesnik	4
33	U pozorištu	2	79	Na pošti	3	125	Pospanac Boriša	4	171	Smeh	4
34	Lisica i gavran	2	80	Lutka bez glave	3	126	Prijateljstvo	4	172	Gumica	4
35	Šta je Ana uradila?	2	81	Petao i lisica od čokolade	3	127	Ponosna devojčica	4	173	Cveće	4
36	Ručak	2	82	Deda Mraz	3	128	Odlazak na izlet	4	174	Crvenkapica i "zeleni"	4
37	Mama i Ana prave kolače	2	83	Novogodišnje radosti	3	129	Idemo u zoološki vrt	4	175	Kuća bez vrata	4

38	Dolaze nam gosti	2	84	Na snegu	3	130	Biciklistička trka	4	176	Dvanaest sati	4
39	Nova godina		85	Sneško Belić	3	131	Nagrada	4	177	U parku	4
40	Hajde da brojimo	2	86	Zoran se izgubio	3	132	Pismo bratu	4	178	Vredni učenici	4
41	Zima	2	87	Na železničkoj stanici	3	133	Na pošti	4	179	Milan i domaći zadatak	4
42	Novi drug	2	88	Žuća	3	134	Joca i Nada putuju	4	180	Ljuljaška	4
43	Ogledalce	2	89	Pas i mačka	3	135	Na železničkoj stanici	4	181	Rodjendanski poklon	4
44	Na igralistu	2	90	Radno i slobodno vreme u mojoj porodici	3	136	Lenjost	4	182	Rodjendan	4
45	Igramo žmurke	2	91	Nedelja	3	137	Poslušnost	4	183	Bliži se raspust	4
46	U zoološkom vrtu	2	92	Razgledamo Novi Sad	3	138	Stara baka	4	184	Letovanje	4

Tabela 2 Učešće muškaraca i žena u autorskom timu	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV	
	ž	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž	m
gl. urednici		1		1		1		1		4
odg. urednici		2		2		2	1	1	1	7
urednici	1		1		1		1		3	1
recenzenti	3		4		3	3		6	10	9
lik. urednici	1		1		1		2		5	
ilustratori		1		1	1		2		3	2
graf. urednici		1		1	1	1		2	1	5
lektori	1		1		-		1		3	
korektori	1		1		1		1		4	
ukupno	7	5	8	5	8	7	7	11	30	28

Tabela 3 Pol autora udžbeničkih tekstova	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV	
	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	Broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova
žensko	25	100,0	27	100	12	17,9	7	10,8	71	38,6
muško					26	38,8	29	44,6	55	29,9
muško i žensko					23	34,4	24	36,9	47	25,5
nepoznat autor					6	9,0	5	7,7	11	6,0
ukupno	25	100	27	100	67	100	65	100	184	100,0

Tabela 4 Književna forma teksta	I razred		I razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova
poezija					10	14,9	6	9,2	16	8,7
proza					47	70,1	53	81,5	100	54,3
dramski tekst					4	6,0	6	9,2	10	5,4
basne					2	3,0			3	1,6
ostalo (tekst u formi slike)	25	100,0	27	100,0	4	6,0			55	29,2
ukupno	25	100	27	100	67	100	65	100,0	184	100

Tabela 5 Nacionalno poreklo tekstova	I razred		II razred		III razred		IV razred		Ukupno I-IV razred	
	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova
nacionalno neobeleženi	25	100,0	27	100,0	23	34,3	22	33,8	97	52,8
srpska					34	50,7	27	41,5	61	33,2
bošnjačka					1	1,5		0	1	0,5
hrvatska							1	1,5	1	0,5
slovenačka							1	1,5	1	0,5
makedonska							1	1,5	1	0,5
slovačka*							4	6,2	4	2,2
turska*							2	3,1	2	1,1
rusinska*							1	1,5	1	0,5
radjarska*							1	1,5	1	0,5
iz dečjih novina					3	4,5	2	3,1	5	2,7
učenički radovi					3	4,5	3	4,6	6	3,3
nepoznato					3	4,5		0	3	1,6
ukupno	25	100	27	100	67	100	65	100	184	100

Tabela 6 Na koga se odnose pitanja?	I razred		II razred		III razred		IV razred		Ukupno I-IV razred	
	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova

samo na ženske likove			1	3,8	4	6,1	6	9,4	11	6,1
pretežno na ženske likove	1	4,2			8	12,1	7	10,8	16	8,8
samo na muške likove					12	18,2	16	25,0	28	15,5
pretežno na muške likove			2	7,7	11	16,7	6	9,4	19	10,5
podjednako na muške i ženske likove	13	54,2	16	61,6	30	45,4	29	45,3	88	48,8
ni na ženske ni na muške likove	10	41,6	7	26,9	1	1,5			18	10,0
ukupno	24	100	26	100	66	100	64	100	180	100

Tabela 7 U kom rodu su postavljena pitanja uz tekst?	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV	
	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova
u muškom rodu					12	18,2	17	26,7	29	16,1
u ženskom rodu					8	12,1	8	12,5	16	8,9
u muškom i ženskom rodu					40	60,6	33	51,3	74	41,1
ne može se odrediti	25	100,0	27	100,0	6	9,1	6	9,5	61	33,2
ukupno	25	100	27	100	66	100	64	100	180	100

Tabela 8 Na ilustraciji su prikazani	I razred*		II razred*		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova
samo ženski likovi					7	17,1	7	15,9	14	16,5
pretežno ženski likovi					5	12,2	3	6,8	8	9,4
samo muški likovi					6	14,6	10	22,7	16	18,8
pretežno muški likovi					5	12,2	4	9,1	9	10,5
podjednako muški i ženski likovi					10	24,4	18	40,9	28	32,9
ni ženski ni muški likovi					8	19,5	2	4,5	10	11,8
ukupno					41	100	44	100	85	100

Tabela 9 Dominantni sadržaj ilustracija	I razred	II razred	III razred	IV razred	ukupno I-IV razred
--	----------	-----------	------------	-----------	--------------------

	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova
portret, autoportret, pojedinac							2	4,6	2	2,4
ženski i muški likovi - parovi					1	2,4	7	15,9	8	9,4
deca (dečje igre)					4	9,8	2	4,6	6	7,1
porodica					8	19,6	2	4,6	10	11,8
radna sredina ili situacija					2	4,8	10	22,3	12	14,1
kućni poslovi							4	9,1	4	4,7
sport i fizička rekreacija					2	4,8	4	9,1	6	7,1
umetnički čin i/ili stvaranje					2	4,8	2	4,6	4	4,7
priroda - pejzaž					1	2,4	2	4,6	3	3,5
naselje ili deo naselja					3	7,3	2	4,6	5	5,9
životinje					7	17,1			7	8,2
cveće,voće, povrće, drveće					1	2,4			1	1,2
predmeti svakidašnje upotrebe					1	2,4			1	1,2
svakodnevna životna situacija					6	14,6	1	2,3	7	8,2
školski zivot					1	2,4	3	6,8	4	4,7
praznici					1	2,4		0	1	1,2
folklor					1	2,4		0	1	1,2
vojska						21,8	1	2,3	1	1,2
igračke							1	2,3	1	1,2
školski pribor							1	2,3	1	1,2
ukupno					41	100	44	100	85	100

Tabela 10 Profesionalne uloge muških likova na ilustracijama	I razred*		II razred*		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova
lekar							2	11,0	2	7,7
prodavac							1	5,5	1	3,8
seljak							1	5,5	1	3,8
sportista					1	12,5		0	1	3,8
učitelj							2	11,0	2	7,7
naučnik					1	12,5		0	1	3,8
učenik					4	50,0	10	56,0	14	53,8
železničar					1	12,5		0	1	3,8
šalterski službenik					1	12,5	1	5,5	2	7,7
apotekar							1	5,5	1	3,8

ukupno					8	100	18	100	26	100
--------	--	--	--	--	---	-----	----	-----	----	-----

Tabela 11 Profesionalne uloge ženskih likova na ilustracijama	I razred*		II razred*		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj uloga	% ukupnih uloga	broj uloga	% ukupnih uloga	broj uloga	% ukupnih uloga	broj uloga	% ukupnih uloga	broj uloga	% ukupnih uloga
krojačica					1	9,1			1	3,8
med. sestra, bolničarka							1	6,6	1	3,8
prodavačica					1	9,1			1	3,8
učiteljica					2	18,2	1	6,6	3	11,5
učenica					6	54,6	12	80,0	18	69,2
šalterska službenica							1	6,6	1	3,8
penzionerka					1	9,1		0	1	3,8
Ukupno					11	100	15	100	26	100

* nema ilustracija

Tabela 12 Dominantna tema teksta	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova
intimni život (osećanja, raspoloženja i sl.)							5	7,7	5	2,7
porodica i porodični život	5	20,0	7	25,9	10	14,9	11	16,9	33	17,9
zanimanje ili/i profesija					1	1,5			1	,5
rodoljubive teme i domovina					4	6,0	2	3,1	6	3,3
deca ili dečiji život	3	12,0	5	18,5	24	35,8	7	10,8	39	21,2
priroda	2	8,0	3	11,1	5	7,5	2	3,1	12	6,5
umetnost			1	3,7			2	3,1	3	1,6
radna sredina/situacija							2	3,1	2	1,1
svakodnevna životna situacija	5	20,0	1	3,7	9	13,4	6	9,2	21	11,4
sport i fizička rekreacija	1	4,0	1	3,7	2	3,0	3	4,6	7	3,8
školski život	5	20,0	2	7,4	6	9,0	8	12,3	21	11,4
praznici	1	4,0	3	11,1	5	7,5	2	3,1	11	6,0
kućni poslovi							6	9,2	6	3,3
zdravlje	1	4,0	1	3,7			9	13,8	11	6,0
ostalo	2	8,0	3	11,7	1	1,5			6	3,3
	25	100,0	27	100,0	67	100,0	65	100,0	184	100

ukupno										
--------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Tabela 13 O kome se govori u tekstu?	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova
samo o ženama	1	4,0	2	7,4	8	11,9	6	9,2	17	9,2
samo o muškarcima	1	4,0			9	13,4	9	13,8	19	10,3
pretežno o ženama	3	12,0	2	7,4	13	19,4	8	12,3	26	14,1
pretežno o muškarcima	2	8,0	1	3,7	11	16,4	13	20,0	27	14,6
podjednako o ženama i muškarcima	15	60,0	19	70,4	22	32,8	29	44,6	85	45,9
ni o ženama ni o muškarcima	3	12,0	3	11,1	4	6,0			10	5,4
ukupno	25	100	27	100	67	100	65	100	184	100

Tabela 14 Uzrast ženskih likova u tekstovima	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova
uzrast se ne spominje	3	12,0	3	11,1	6	9,0	20	30,8	6	3,3
deca					11	16,4			37	20,1
odrasli					12	17,9			22	11,9
stari	12	48,0	19	70,4	2	3,0	4	6,2	6	3,3
deca i odrasli					18	26,9	19	29,2	68	36,9
deca i stari					3	4,5	1	1,5	4	2,2
mladi i odrasli	5	20,0	1	3,7	4	6,0	1	1,5	1	0,5
deca, odrasli i stari							2	3,1	12	6,5
odrasli i stari							2	3,1	5	2,7
nema ženskih likova	4	16,0	2	7,4	10	14,9	7	10,8	23	12,5
ukupno	25	100	27	100	67	100	65	100	184	100

Tabela 15 Uzrast muških likova u tekstovima	I razred	II razred	III razred	IV razred	ukupno I-IV razred
--	----------	-----------	------------	-----------	--------------------

	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova
uzrast se ne spominje					2	3,0			2	1,1
deca	7	28,0	6	22,2	27	40,3	27	41,5	67	36,3
odrasli	2	8,0	1	3,7	7	10,4	7	10,8	17	9,2
stari	1	4,0			1	1,5			2	1,1
deca i odrasli	6	24,0	15	55,6	14	20,9	23	35,4	58	31,4
deca i stari			1	3,7	1	1,5	1	1,5	3	1,5
deca, odrasli i stari	5	20,0			1	1,5	2	3,1	8	4,8
odrasli i stari					1	1,5			1	0,5
nema muških likova	4	16,0	4	14,8	13	19,4	5	7,7	26	14,1
ukupno	25	100	27	100	67	100	65	100	184	100

Tabela 16 Lokacija ženskih likova u tekstu	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj spomenutih lokacija	% od ukupnih	broj spomenutih lokacija	% od ukupnih	broj spomenutih lokacija	% od ukupnih	broj spomenutih lokacija	% od ukupnih	broj spomenutih lokacija	% od ukupnih
selo			2	40,0	5	27,8	6	54,6	13	37,1
grad	1	100,0	2	40,0	12	66,7	4	36,4	19	54,3
razlicite drzave							1	9,0	1	2,9
ostalo			1	20,0	1	5,5			2	5,7
ukupno	1	100	5	100	18	100	11	100	35	100

Tabela 17 Lokacija muških likova u tekstu	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	Broj spomenutih lokacija	% od ukupnih	Broj spomenutih lokacija	% od ukupnih	Broj spomenutih lokacija	% od ukupnih	Broj spomenutih lokacija	% od ukupnih	Broj spomenutih lokacija	% od ukupnih
selo			2	40,0	4	23,6	6	60,0	12	35,3
grad	1	50,0	2	40,0	11	64,7	3	30,0	17	50,0
razlicite drzave					1	5,9	1	10,0	2	5,9
fantasticni prostori	1	50,0							1	2,9
ostalo			1	20,0	1	5,9			2	5,9

Ukupno	2	100	5	100	17	100	10	100	34	100
--------	---	-----	---	-----	----	-----	----	-----	----	-----

Tabela 18 Pol glavnog lika u tekstu	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj tekstova	% ukupnih tekstova	Broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova
nema muških i ženskih likova	3	12,0	3	11,1	4	5,9	1	1,5	11	5,9
muški	4	16,0	3	11,1	26	38,8	31	47,7	64	34,8
ženski	5	20,0	5	18,5	20	29,6	12	18,5	42	22,8
muški i ženski	13	52,0	16	59,3	17	25,4	21	32,3	67	36,4
ukupno	25	100	27	100	67	100	65	100	184	100

Tabela 19 Pol lika koji izaziva zaplet	I razred		II razred		III razred		IV razred		Ukupno I-IV razred	
	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova
nema zapleta	18	72,0	23	85,2	43	64,2	41	63,1	125	67,9
muški	1	4,0	3	11,1	11	16,4	14	21,5	29	15,8
ženski	4	16,0	1	3,7	10	14,9	5	7,7	20	10,9
muški i ženski	2	8,0			3	4,5	5	7,7	10	5,4
ukupno	25	100	27	100	67	100	65	100	184	100

Tabela 20 Pol lika koji inicira rasplet radnje	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj tekstova	% ukupnih tekstova	Broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova
muški	4	57,1	3	75,0	9	37,5	12	50,0	28	47,5
ženski	3	42,9	1	25,0	8	33,3	6	25,0	18	30,5
muški i ženski					2	8,3	4	16,7	6	10,2
nema raspleta					5	20,8	2	8,3	7	11,9
ukupno	7	100	4		24	100	24	100	59	100

Tabela 21 Način rešavanja sukoba	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj tekstova	% ukupnih tekstova	Broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova
upotreba psihičkog i fizičkog nasilja	7	100,0	1	25,0	5	20,8	4	16,7	10	16,9
nenasilnim sredstvima			3	75,0	14	58,4	18	75,0	42	71,2
nema raspleta					5	20,8	2	8,3	7	11,9
ukupno	7	100	4	100	24	100	24	100	59	100

Tabela 22 Rodni karakter međusobnih sukoba	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova	broj tekstova	% ukupnih tekstova
nema međusobnih sukoba	24	96,0	27	100,0	56	83,6	57	87,7	164	89,1
sukob ženskih likova	1	4,0			1	1,5	1	1,5	3	1,6
sukob muških likova					2	3,0	3	4,6	5	2,7
sukob muških i ženskih likova					7	10,4	4	6,2	11	6,0
ostalo					1	1,5	0	0	1	0,5
ukupno	25	100	27	100	67	100	65	100	184	100

Tabela 23 Žrtve i akteri psihičkog nasilja	pol žrtve	pol nasilnika		
		ženski	muški	ženski i muški
psihičko nasilje u privatnom odnosu	ženski		*	
	muški			
psihičko nasilje u porodici	ženski	*	**	
	muški	**	**	
psihičko nasilje na radnom mestu	ženski		*	*
	muški		*	
psihičko nasilje u društvu uopšte	ženski			
	muški		**	

Tabela 24		pol nasilnika
-----------	--	---------------

Žrtve i akteri fizičkog nasilja	pol žrtve	ženski	muški	ženski i muški
fizičko nasilje u privatnom odnosu	ženski		*	
	muški			
fizičko nasilje u porodici	ženski		*	
	muški		**	
fizičko nasilje na radnom mestu	ženski			
	muški			
fizičko nasilje u društvu uopšte	ženski			
	muški			

Tabela 25 Pol likova čiji se brčni status pominje	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj likova	% ukupnih likova	broj likova	% ukupnih likova	broj likova	% ukupnih likova	broj likova	% ukupnih likova	broj likova	% ukupnih likova
ženski	5	31,3	7	35,0	24	61,5	22	53,7	55	48,7
muški	2	12,5	1	5,0	4	10,3	3	7,3	10	8,5
ženski i muški	9	56,2	12	60,0	11	28,2	16	39,0	48	42,5
ukupno	16	100	20	100	39	100	41	100	113	100

Tabela 26 Pol likova čije se porodične uloge pominju	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj likova	% ukupnih likova	broj likova	% ukupnih likova	broj likova	% ukupnih likova	broj likova	% ukupnih likova	broj likova	% ukupnih likova
ženski	36	53,7	44	51,8	68	60,7	71	52,6	219	54,8
muški	31	46,3	41	48,2	44	39,3	64	47,4	180	45,2
ukupno	67	100	85	100	112	100	135	100	399	100

Tabela 27 Porodične uloge muških i ženskih likova u tekstu	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj uloga	% ukupnih uloga	broj uloga	% ukupnih uloga	broj uloga	% ukupnih uloga	broj uloga	% ukupnih uloga	broj uloga	% ukupnih uloga
kcera	13	19,4	15	17,6	17	15,2	14	10,4	59	14,8
sin	11	16,4	15	17,6	17	15,2	21	15,5	64	16,0
brat	9	13,4	11	12,9	6	5,4	15	11,1	41	10,3
sestra	9	13,4	11	12,9	7	6,3	11	8,1	38	9,5
otac	8	11,9	13	15,3	12	10,7	18	13,3	51	12,8

majka	11	16,4	16	18,8	26	23,2	34	25,2	87	21,8
unuk	1	1,5			4	3,6	5	3,7	13	3,3
unuka	1	1,5			6	5,4	2	1,4	11	2,8
baka	2	3,0	1	1,2	8	7,1	10	7,4	18	4,5
deda	2	3,0	1	1,2	4	3,6	3	2,2	8	2,0
tetka			1	1,2	4	3,6			5	1,3
stric							1	0,7	1	0,3
ujak					1	0,9	1	0,7	2	0,5
teća			1	1,2					1	0,3
ukupno	67	100	85	100	112	100	135	100	399	100

Tabela 28 Profesionalne uloge ženskih likova u tekstovima	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj uloga	% ukupnih uloga	broj uloga	% ukupnih uloga	broj uloga	% ukupnih uloga	broj uloga	% ukupnih uloga	broj uloga	% ukupnih uloga
domaćica							1	2,9	1	1,0
glumica			1	5,0					1	1,0
medicinska sestra					1	3,8	1	2,9	2	2,1
nastavnica					1	3,8			1	1,0
prodavačica			1	5,0					1	1,0
sekretarica							1	2,9	1	1,0
seljanka			2	10,0					2	2,1
učiteljica	5	33,3	5	25,0	9	34,6	6	17,1	25	26,0
učenica	6	40,0	6	30,0	13	50,0	16	45,7	41	42,7
šalterska sluzbenica	2	13,3	1	5,0			2	5,7	5	5,2
piljarica	1	6,7	1	5,0					2	2,1
kasirka	1	6,7	2	10,0	1	3,8	2	5,7	6	6,3
apotekarka			1	5,0			1	2,9	2	2,1
studentkinja							1	2,9	1	1,1
nejasno					1	3,8	2	5,7	3	3,1
predsednica odeljske zajednice							1	2,9	1	1,1
blagajnica odeljske zajednice							1	2,9	1	1,1
ukupno	15	100	20	100	26	100	35	100	96	100

Tabela 29 Profesionalne uloge muških	I razred	II razred	III razred	IV razred	ukupno I-IV razred
--	----------	--------------	---------------	--------------	--------------------------

likova u tekstovima	broj uloga	% ukupnih uloga	broj uloga	% ukupnih uloga	broj uloga	% ukupnih uloga	broj uloga	% ukupnih uloga	broj uloga	% ukupnih uloga
glumac			1	6,7					1	0,75
krojač					1	2,9			1	0,75
lekar	2	10,0	1	6,7			6	9,8	9	6,9
nastavnik					1	2,9			2	1,5
prodavac	1	5,0					1	1,6	2	1,5
rudar					1	2,9			1	0,75
seljak			2	13,3					2	1,5
sportista	1	5,0							1	0,75
učitelj					1	2,9	8	13,1	9	6,9
vojno lice							1	1,6	1	0,75
naučnik					1	2,9			1	0,75
učenik	6	30,0	6	40,0	11	32,4	23	37,7	46	35,4
nejasno	2	10,0			2	5,9	5	8,2	9	6,9
železničar	1	5,0			1	2,9	1	1,6	3	2,3
Deda mraz	2	10,0	1	6,7	2	5,9	1	1,6	6	4,6
Deda mrazov pomoćnik	1	5,0							1	0,75
piljar	1	5,0	1	6,7					2	1,5
poštar	1	5,0					1	1,6	2	1,5
penzioner					1	2,9			1	0,7
pesnik					1	2,9			1	1
dimničar					1	2,9			1	1
saobraćajac	1	5,0			2	5,9			3	2,3
šalterski službenik					2	5,9	2	3,3	5	3,8
čuvar zoo vrta			1	6,7	1	2,9			2	1,5
direktor					1	2,9			1	0,75
barba					1	2,9			1	0,75
čuvar plaže			1	6,7					1	0,75
zubar							2	3,3	2	1,5
apotekar							2	3,3	2	1,5
blagajnik							1	1,6	3	2,3
kondukter	1	5,0							1	0,75
menadžer (sportski)					1	2,9			1	0,75
pozorišni razvodnik			1	6,7					1	0,75
poslovodja u fabrici							1	1,6	1	0,75
blagajnik odeljenske zajednice							1	1,6	1	0,75
predsednik odeljenske zajednice							3	4,9	3	2,3

ukupno	20	100	15	100	34	100	61	100	130	100
--------	----	-----	----	-----	----	-----	----	-----	-----	-----

Tabela 30 Pozitivne osobine ženskih likova	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj osoba	% ukupnih osoba	broj osoba	% ukupnih osoba	broj osoba	% ukupnih osoba	broj osoba	% ukupnih osoba	broj osoba	% ukupnih osoba
aktivna, poduzetna	2	4,4	8	8,4	7	6,5	13	7,2	30	6,9
buntovna					1	0,9			1	0,2
dobronamjerna	1	2,2			1	0,9	5	2,8	7	1,6
draga, mila	1	2,2	1	1,1	3	2,8	1	0,6	6	1,4
inteligentna, pametna			1	1,1	1	0,9	2	1,1	4	0,9
iskrena							2	1,1	2	0,4
kompetitivna					1	0,9	1	0,6	2	0,5
kooperativna	1	2,2	5	5,3	2	1,9	6	3,3	14	3,2
kreativna	3	6,7	6	6,3	6	5,6	6	3,3	21	4,8
logicna					3	2,8	3	1,7	6	1,4
ljubazna	5	11,1	2	2,1	2	1,9			9	2,1
marljiva	4	8,9	10	10,6	4	3,7	12	6,6	30	6,9
mirna					1	0,9			1	0,2
nesebicna			1	1,1	3	2,8	1	0,6	5	1,2
njezna	1	2,2			6	5,6	4	2,2	11	2,5
odgovorna			5	5,3	2	1,9	12	6,6	19	4,4
odlučna	1	2,2			4	3,7	3	1,7	8	1,8
osjećajna i suosjećajna	1	2,2	1	1,1			4	2,2	6	1,4
pazljiva	1	2,2	1	1,1	3	2,8	6	3,3	14	3,2
pokazuje liderske osobine	1	2,2					1	0,6	2	0,4
ponizna					1	0,9	1	0,6	2	0,4
ponosna					1	0,9	3	1,7	4	0,9
popustljiva			1	1,1	3	2,8	10	5,6	14	3,2
poslušna	2	4,4	1	1,1	2	1,9	1	0,6	8	1,8
poštena							2	1,1	2	0,4
pouzdana							2	1,1	2	0,4
pozrtvovana			2	2,1	3	2,8	6	3,3	11	2,5
pravedna			1	1,1	1	0,9	3	1,7	5	1,2
prilagodljiva							2	1,1	2	0,4
razborita					1	0,9	2	1,1	3	0,7
realna							1	0,6	1	0,2
samostalna			2	2,1	1	0,9	5	2,8	8	1,8
skromna							1	0,6	1	0,2

smirena					1	0,9	1	0,6	2	0,4
spretna			8	8,4	2	1,9	11	6,1	21	4,8
temeljna					1	0,9			1	0,2
uredna	1	2,2	2	2,1		0	2	1,1	5	1,2
uslužna	4	8,9	5	5,3	3	2,8	4	2,2	16	3,7
vesela	10	22,2	12	12,6	6	5,6	11	6,1	39	9,0
brizna	1	2,2	3	3,2	8	7,5	8	4,4	20	4,6
strpljiva	1	2,2	1	1,1			2	1,1	4	0,9
radoznala	1	2,2	5	5,3	10	9,3	1	0,6	17	3,9
gostoljubiva	1	2,2	2	2,1	2	1,9			5	1,2
darežljiva			1	1,1	2	1,9	2	1,1	5	1,2
mudra					1	0,9	1	0,6	2	0,4
kompetentna					5	4,7	2	1,1	7	1,6
snalazljiva			1	1,1			1	0,6	2	0,4
uporna					1	0,9	1	0,6	2	0,4
štedljiva							1	0,6	1	0,2
talenovana	1	2,2					5	2,8	6	1,2
pokazuje patriotizam							1	0,6	1	0,2
druželjubiva	1	2,2	7	7,4	2	1,9	6	3,3	16	3,7
ukupno	45	100	95	100	107	100	181	100	433	100

Tabela 31 Pozitivne osobine muških likova	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj osoba	% ukupnih osoba	broj osoba	% ukupnih osoba	broj osoba	% ukupnih osoba	broj osoba	% ukupnih osoba	broj osoba	% ukupnih osoba
aktivan, preduzetan	3	5,7	8	10,1	9	8,7	14	8,1	34	8,3
dobronamern	1	1,9			3	2,9	4	2,3	8	2,0
drag, mio	2	3,8	1	1,3			1	0,6	4	1,0
hrabar			2	2,5	1	1,0	3	1,7	6	1,5
inteligentan, pametan			1	1,3	1	1,0	4	2,3	6	1,5
kompetitivan					2	1,9	1	0,6	3	0,7
kooperativan	1	1,9	5	6,3	3	2,9	8	4,6	17	4,2
kreativan	2	3,8	3	3,8	9	8,7	6	3,5	20	4,9
logičan					1	1,0	3	1,7	4	1,0
ljubazan	2	3,8	1	1,3	2	1,9	1	0,6	6	1,5
marljiv	6	11,3	8	10,1	8	7,7	8	4,6	30	7,4
miran					1	1,0			1	0,2
nesebičan			1	1,3	1	1,0	4	2,3	6	1,5
nezan	1	1,9			1	1,0	5	2,9	7	1,7
odgovoran			3	3,8	2	1,9	13	7,6	18	4,4

odlučan			1	1,3	2	1,9	1	0,6	4	1,0
oseć										
ajan										
i										
saos										
ećaj										
an										

1 1,0 2 1,2 3 0,7 pažljiv 1 1,9 1
1,3
4
3,8
3
1,7
9
2,2

pokazuje liderske osobine

2
1,2
2
0,5

ponosan

1
0,6
1
0,2

popustljiv

1
1,0
3

1,7
4
1,0

poslušan

2
3,8
1
1,3
1
1,0
4
2,3
8
2,0

pošten

1
1,3

1
0,6
2
0,5

pouzdan

1
1,0
3
1,7
4
1,0

požrtvovan

2
2,5
2

1,9
8

12
2,9

pravedan
1
1,9

1
0,6
2
0,5

prilagodljiv

1
0,6
1
0,2

razborit

1
1,3
1
1,0

2
0,5

realan

1
0,6
1
0,2

samostalan

3
3,8
4
3,8
8
4,6
15
3,7

spretan

3
5,7
3
3,8
6
5,8
7
4,1
19
4,7

stidljiv

1
0,6
1
0,2

temeljan

1
1,0

1
0,2

uslužan

5
9,4
4
5,1
4
3,8
3
1,7
16
3,9

veseo

12
22,6
12
15,2

4	3,8	9	5,2	37	9,1						
darežljiv	2	3,8			2	1,9	1	0,6	5	1,3	
kompetentan	2	3,8	1	1,3	6	5,8	6	3,5	15	3,7	
brižan	1	1,9	1	1,3	2	1,9	9	5,2	13	3,2	
predusretljiv			1	1,3			1	0,6	2	0,5	
radoznao			3	3,8	7	6,7	1	0,6	11	2,7	
druželjubiv	3	5,7	4	5,1	1	1,0	5	2,9	13	3,2	
gostoljubiv	1	1,9	2	2,5					3	0,7	
snalažljiv			2	2,5	6	5,8	6	3,5	14	3,4	
strpljiv			1	1,3					1	0,2	
talentovan	1	1,9	1	1,3	1	1,0	1	0,6	4	1,0	
mudar					1	1,0	1	0,6	2	0,5	
uporan							2	1,2	2	0,5	
duhovit	1	1,9	1	1,3	1	1,0	1	0,6	4	1,0	
ambiciozan					1	1,0	3	1,7	4	1,0	
stedljiv							1	0,6	1	0,2	
Ukupno	53	100	79	100	104	100	172	100	408	100	

Tabela 32 Negativne osobine ženskih likova	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj osoba	% ukupnih osoba	broj osoba	% ukupnih osoba	broj osoba	% ukupnih osoba	broj osoba	% ukupnih osoba	broj osoba	% ukupnih osoba
bezosjećajna					2	4,7	1	2,7	3	2,9
lakomislena, nepromisljena	1	7,1			3	7,0	1	2,7	5	4,8
lazljiva	1	7,1							1	1,0
lijena	1	7,1					2	5,4	3	2,9
nasilna					1	2,3			1	1,0
nemarna	1	7,1					1	2,7	2	1,9
neodgovorna					1	2,3	1	2,7	2	1,9
neodlucna							2	5,4	2	1,9
nepopustljiva					3	7,0			3	2,9
neposlušna			2	22,2	1	2,3	1	2,7	4	3,8
nepouzdana	1	7,1							1	1,0
nepravedna							3	8,1	3	2,9
nerealna					1	2,3			1	1,0
nesamostalna					3	7,0	2	5,4	7	6,7
nesigurna					5	11,6	3	8,1	8	7,6
nespretna			1	11,1	1	2,3	1	2,7	4	3,8
neuredna	1	7,1			1	2,3	1	2,7	2	1,9
neuslužna					1	2,3	1	2,7	2	1,9
ohola							1	2,7	1	1,0
pasivna							2	5,4	2	1,9
Priglupa, nesna					2	4,7			2	1,9
lažljiva										
sebična					1	2,3	2	5,4	3	2,9
plašljiva					3	7,0			3	2,9
svadljiva					1	2,3			1	1,0
tuzna	1	7,1					2	5,4	3	2,9
ljuta	1	7,1			2	4,7	2	5,4	5	4,8
razocarana	1	7,1			2	4,7			3	2,9
uplasena	1	7,1				0			1	1,0
nestasna	1	7,1	3	33,3		0			3	2,9
zbunjena	1	7,1	2	22,2	1	2,3	1	2,7	5	4,8
neuka	1	7,1	1	11,1	3	7,0			2	1,9
gruba							1	2,7	1	1,0
nestrpljiva							1	2,7	2	1,9
nepoverljiva	1	7,1							1	1,0
proždrljiva					1	2,3			1	1,0
Sklona kradji					1	2,3			1	1,0
osvetoljubiva					1	2,3			1	1,0

podrugljiva					1	2,3	1	2,7	2	2,9
nezahvalna							1	2,7	1	1,0
siromašna							1	2,7	1	1,0
zlurada					1	2,3			1	1,0
postidjena							1	2,7	1	1,0
zavidna							1	2,7	1	1,0
ukupno	14	100	9	100	43	100	37	100	103	100

Tabela 33 Negativne osobine muških likova	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	broj osobina	% ukupnih osobina	broj osobina	% ukupnih osobina	broj osobina	% ukupnih osobina	broj osobina	% ukupnih osobina	broj osobina	% ukupnih osobina
afektivan							1	1,4	1	0,7
bezosjecajan	1	8,3			2	4,9	3	4,2	6	4,4
hvalisav					1	2,4	1	1,4	2	1,5
lakomislen, nepromisljen			1	8,3	1	2,4	6	8,5	8	5,9
lazljiv					2	4,9	4	5,6	6	4,4
lijen	1	8,3			3	7,3	2	2,8	6	4,4
nasilan			1	8,3	4	9,8	1	1,4	6	4,4
nemaran	1	8,3			1	2,4	2	2,8	4	2,9
neodgovoran			1	8,3	1	2,4	4	5,6	6	4,4
nepopustljiv					1	2,4	2	2,8	3	2,2
neposlusan			1	8,3	3	7,3	1	1,4	5	3,7
neposten					1	2,4	3	4,2	4	2,9
nepravedan							1	1,4	1	0,7
nesamostalan					1	2,4	1	1,4	2	1,5
nesiguran							2	2,8	2	1,5
nespretn					1	2,4	3	4,2	4	2,9
neuredan	2	16,6			1	2,4	4	5,6	7	5,1
neuslužan					1	2,4	1	1,4	2	1,5
nevazan vanjski izgled							1	1,4	1	0,7
priglup, nesnalazljiv			1	8,3	2	4,9	2	2,8	5	3,7
razmetljiv					1	2,4			1	0,7
sebičan	1	8,3	1	8,3	1	2,4	2		5	3,7
strasljiv (plasiljiv)							4	5,6	4	2,9
svadljiv					1	2,4			1	0,7
zlonamjerman (zao)					3	7,3	1	1,4	4	2,9
tuzan	2	16,6	1	8,3	1	2,4	2	2,8	6	4,4
nestasan			2	16,6	1	2,4			3	2,2

uplasen			1	8,3	2	4,9			3	2,2
povodljiv	1	8,3							1	0,7
nemastovit					1	2,4	1	1,4	2	1,5
neljubazan					1	2,4	2	2,8	3	2,2
drzak					1	2,4			1	0,7
podrugljiv							1	1,4	1	0,7
zaboravan							1	1,4	1	0,7
ljut							1	1,4	1	0,7
razočaran	1	8,3	1	8,3			2	2,8	4	2,9
zbunjen	1	8,3	1	8,3					4	2,9
Sklon kradji					1	2,4			1	0,7
zavidan							1	1,4	1	0,7
nepažljiv							1	1,4	1	0,7
grub							2	2,8	2	1,5
pokunjen							1	1,4	1	0,7
postidjen							1	1,4	1	0,7
koristoljubiv	1	8,3					1	1,4	2	1,5
ukupno	12	100	12	100	41	100	71	100	136	100

Tabela 34 Fizičke osobine ženskih likova	I razred	II razred	III razred	IV razred	ukupno I-IV razred	
					broj osobina	% ukupnih
bolesna	1	1		5	7	46,7
plave kose				1	1	6,7
plavooka				1	1	6,7
stara				2	2	13,3
toplih ruku			1	1	1	6,7
slaba				1	1	6,7
zguarena				1	1	6,7
umorna				1	1	6,7
ukupno	1	1	1	2	15	100

Tabela 35 Fizičke osobine muških likova	I razred	II razred	III razred	IV razred	ukupno I-IV razred	
					broj osobina	% ukupnih
bolestan				9	9	47,4
debeo				1	1	5,3
lijep				1	1	5,3

sredovjekan			1	1	5,3
garavog lica		1		1	5,3
sede brade		1		1	5,3
mrsav			1	1	5,3
plavook			1	1	5,3
sede kose		1		1	5,3
mlad			1	1	5,3
umoran			1	1	5,3
ukupno	0	0	3	16	19
					100

Tabela 36 Vrednosti ženskih likova	I razred		II razred		III razred		IV razred		Ukupno I-IV razred	
	učestalost	% ukupnih vrednosti	učestalost	% ukupnih vrednosti	učestalost	% ukupnih vrednosti	učestalost	% ukupnih vrednosti	učestalost	% ukupnih vrednosti
demokratija							1	0,7	1	0,3
deca	7	16,3	11	15,1	12	17,4	16	10,7	46	13,8
emocionalna sigurnost	1	2,3					1	0,7	2	0,6
jednakost			1	1,4			1	0,7	2	0,6
kolektivizam	1	2,3	1	1,4	1	1,4	6	4,0	9	2,7
ljubav	1	2,3			1	1,4	7	4,7	9	2,7
mirotvorstvo					1	1,4			1	0,3
moć							1	0,7	1	0,3
multikulturalizam					1	1,4			1	0,3
porodica	8	18,6	9	12,3	10	14,5	16	10,7	43	12,9
obrazovanost i znanje	5	11,6	5	6,8	9	13,0	6	4,0	25	7,5
očuvanje prirode i okoline			2	2,7	5	7,3	2	1,3	9	2,7
lična samostalnost	1	2,3					1	0,7	2	0,6
patriotizam							1	0,7	1	0,3
pravicnost	2	4,6	1	1,4	1	1,4	8	5,4	12	3,6
prijateljstvo	2	4,6	6	8,2	1	1,4	9	6,0	18	5,4
privatno vlasništvo					1	1,4	1	0,7	2	0,6
priznatost i uspeh u struci					1	1,4	1	0,7	2	0,6
rad i marljivost	2	4,6	8	10,1	3	4,3	13	8,7	26	7,8
uživanje u slobodnom vremenu	1	2,3	10	13,7	5	7,3	7	4,7	23	6,8
samopotvrđivanje	2	4,6			4	5,8	6	4,0	12	3,6
skladan odnos s drugima			7	9,6	2	2,9	14	9,4	23	6,9
socijalna pravda					2	2,9			2	0,6
solidarnost			1	1,4	1	1,4	4	2,7	6	1,8

tradicionalizam	1	2,3	3	4,1	1	1,4	1	0,7	6	1,8
ugled							2	1,3	2	0,6
zajedništvo			3	4,1			5	3,4	8	2,4
zdravlje	3	7,0	1	1,4	2	2,9	8	5,4	14	4,2
ravnopravnost polova	2	4,6	1	1,4					3	0,9
umetnost	1	2,3	1	1,4	1	1,4			3	0,9
istina					1	1,4	3	2,0	4	1,2
kultura	1	2,3			1	1,4			2	0,6
odgovornost	2	4,6	1	1,4			4	2,7	7	2,1
novac							2	1,3	2	0,6
gostoprimstvo			1	1,4					1	0,3
tolerancija					2	2,9	2	1,3	4	1,2
ukupno	43	100	73	100	69	100	149	100	334	100

Tabela 37 Vrednosti muških likova	I razred	II razred		III razred		IV razred		I-IV razred		ukupno
	učestalost	% od ukupnih	učestalost	% od ukupnih	učestalost	% od ukupnih	učestalost	% od ukupnih	učestalost	% od ukupnih
demokratija							1	0,8	1	0,3
deca	7	17,1	7	10,1	5	8,2	7	5,4	26	8,6
emocionalna sigurnost	1	2,4		0	1	1,6	1	0,8	3	1,0
jednakost	1	2,4	2	2,9			1	0,8	4	1,3
kolektivizam	1	2,4	1	1,5	1	1,6	6	4,6	9	3,0
kosmopolitizam	1	2,4							1	0,3
ljubav	1	2,4			2	3,3	5	3,8	8	2,7
mirotvorstvo					1	1,6			1	0,3
moć							1	0,8	1	0,3
porodica	5	12,2	7	10,1	8	13,1	13	10,0	33	11,0
obrazovanost i znanje	4	9,7	5	7,2	9	14,8	3	2,3	21	7,0
ocuvanje prirode i okoline			2	2,9	5	8,2	2	1,5	9	3,0
osobna samostalnost					1	1,6	2	1,5	3	1,0
lična sloboda							1	0,8	1	0,3
pravičnost	1	2,4	2	2,9	1	1,6	6	4,6	10	3,3
prijateljstvo	2	4,9	6	8,7	2	3,3	10	7,7	20	6,7
privatno vlasništvo			1	1,5	1	1,6	3	2,3	5	1,7
priznatost i uspeh u struci							1	0,8	1	0,3
rad i marljivost	3	7,3	5	7,2	5	8,2	7	5,4	20	6,7
razonoda i lagodan život	1	2,4	11	15,9	8	13,1	8	6,2	28	9,3
samopotvrđivanje	2	4,9			3	4,9	8	6,2	13	4,3
skladan odnos s drugima	1	2,4	7	10,1	4	6,6	12	9,2	24	8,0
socijalna pravda					1	1,6			1	0,3
solidarnost			2	2,9			3	2,3	5	1,7
tradicionalizam	2	4,9	2	2,9	2	3,3	1	0,8	7	2,3

ugled							3	2,3	3	1,0
zajedništvo			3	4,3			5	3,8	8	2,7
zdravlje	2	4,9					10	7,7	12	3,9
ravnopravnost polova	2	4,9	1	1,5	1	1,6			4	1,3
istina							3	2,3	4	1,3
gostoprimstvo			1	1,5			1	0,8	2	0,6
odgovornost	2	4,9	2	2,9			3	2,3	7	2,3
umetnost	1	2,4	1	1,5					2	0,6
novac			1	1,5			1	0,8	2	0,6
kultura	1	2,4							1	0,3
postovanje starijih							2	1,5	2	0,6
ukupno	41	100	69	100	61	100	130	100	301	100

Tabela 38 Interesi ženskih likova	I razred		II razred		III razred		IV razred		I-IV razred	
	učestalost	% od ukupnih	učestalost	% od ukupnih	učestalost	% od ukupnih	učestalost	% od ukupnih	učestalost	% od ukupnih
briga za životinje i stoku	1	2,6	3	4,8	5	6,3	1	0,9	10	3,4
matematika i prirodne nauke			1	1,6			1	0,9	2	0,7
porodični život	6	15,4	10	15,9	15	19,0	16	14,8	47	16,3
ocuvanje prirode			1	1,6	4	5,1	2	1,9	7	2,4
politika i političko delovanje							1	0,9	1	0,3
druženje sa prijateljima	3	7,7	2	3,2	1	1,3	9	8,3	15	5,2
putovanja			1	1,6	4	5,1	5	4,6	10	3,4
rad i uspjeh u struci			1	1,6	1	1,3	1	0,9	3	1,0
sport i sportski događaji	2	5,1					6	5,5	8	2,7
umetnost	2	5,1	4	6,3	5	6,3	3	2,7	14	4,8
uredjivanje stana/kuće	3	7,7	1	1,6			2	1,9	6	2,1
uredjivanje okućnice(vrt, zelene površine)							1	0,9	1	0,3
vlastito školovanje i obrazovanje	3	7,7	5	7,9	6	7,6	4	3,7	18	6,2
zabava i razonoda	7	17,9	13	20,6	12	15,2	16	14,8	48	16,6
prehranjivanje porodice	3	7,7	3	4,8	1	1,3	5	4,6	12	4,1
briga za zdravlje ukućana	1	2,6	1	1,6	2	2,5	7	6,5	11	3,8
poštovanje reda,pravila, zakona	1	2,6	1	1,6	2	2,5	3	2,7	7	2,4
igra/dečja	2	5,1	5	7,9	7	8,8	2	1,9	16	5,5
vaspitanje dece	1	2,6	3	4,8	8	10,1	10	9,3	22	7,6
očuvanje/poštovanje tradicije	2	5,1	2	3,2	2	2,5	2	1,9	8	2,8
očuvanje fiz. integriteta/života	1	2,6	1	1,6	1	1,3	1	0,9	4	1,4
konforan život					1	1,3			1	0,3

kućni poslovi			4	6,3	2	2,5	6	5,5	12	4,1
ručni rad							1	0,9	1	0,3
novčani prihodi	1	2,6	1	1,6			1	0,9	3	1,0
fizički odmor, san							1	0,9	1	0,3
sopstveno zdravlje							1	0,9	1	0,3
ukupno	39	100	63	100	79	100	108	100	289	100

	I razred		II razred		III razred		IV razred		I-IV razred	
	učestalost	% od ukupnih	učestalost	% od ukupnih	učestalost	% od ukupnih	učestalost	% od ukupnih	učestalost	% od ukupnih
Tabela 39 Interesi muških likova										
briga za životinje i stoku	1	2,4	3	5,5	4	5,1	1	0,9	9	3,2
društvene nauke					1	1,3			1	0,4
matematika i prirodne nauke			2	3,7					2	0,7
porodični život	6	14,6	6	11,1	7	9,0	10	9,0	29	10,2
ocuvanje prirode			1	1,9	4	5,1	2	1,8	7	2,5
politika i političko delovanje							1	0,9	1	0,4
druženje sa prijateljima	4	9,7	2	3,7	2	2,6	10	9,0	18	6,3
putovanja	1	2,4	1	1,9	3	3,9	5	4,5	10	3,5
rad i uspeh u struci	4	9,7	2	3,7		0	1	0,9	7	2,5
sport i sportski događaji	4	9,7	1	1,9	7	9,0	7	6,3	19	6,7
sticanje materijalnog bogatstva			1	1,9	1	1,3	1	0,9	3	1,1
tehnika	1	2,4			2	2,6	1	0,9	4	1,4
umjetnost	1	2,4	2	3,7	4	5,1	1	0,9	8	2,8
uredjivanje okućnice (vrt, zelene površine)							1	0,9	1	0,4
uredjivanje stana/kuće	2	4,9							2	0,7
vlastito školovanje i obrazovanje	2	4,9	5	9,3	6	7,7	7	6,3	20	7,0
vojska, vojne stvari							1	0,9	1	0,4
zabava i razonoda	6	14,6	12	22,2	12	15,4	17	15,3	47	16,5
novčani prihodi	2	4,9	1	1,9			1	0,9	4	1,4
prehranjivanje porodice	1	2,4	3	5,5			2	1,8	6	2,2
zdravlje ukućana		0		0			6	5,4	6	2,2
igra/decija	2	4,9	4	7,4	7	9,0	6	5,4	19	6,7
vaspitanje dece		0	4	7,4	3	3,9	3	2,7	10	3,5
očuvanje, poštovanje tradicije	2	4,9	1	1,9	2	2,6	2	1,8	7	2,5
dominacija nad drugima					4	5,1	3	2,7	7	2,5
konforan život					1	1,3			1	0,4

pomoc bližnjem			2	3,7	1	1,3	2	1,8	5	1,7
muški kućni			1	1,9	1	1,3	1	0,9	3	1,1
poslovi/majstorluk					1	1,3	2	1,8	3	1,1
samostalnost					3	3,9	3	2,7	7	2,5
postovanje reda, pravila, zakona	1	2,4								
uzivanje u hrani							2	1,8	2	0,7
takmičenje/pobeda					2	2,6			2	0,7
obilaženje pravila							3	2,7	3	1,1
očuvanje fiz. integriteta, života	1	2,4					2	1,8	3	1,1
sopstveno zdravlje							5	4,5	5	1,7
fizički odmor,san							1	0,9	1	0,4
higijena							1	0,9	1	0,4
ukupno	41	100	54	100	78	100	111	100	284	100

Tabela 40 Aktivnosti devojčica	I razred	II razred		III razred		IV razred		I-IV razred		ukupno
	učestalost	% ukupnih aktivnosti	učestalost % ukupnih aktivnosti	% ukupnih aktivnosti	učestalost % ukupnih aktivnosti	% ukupnih aktivnosti	učestalost % ukupnih aktivnosti	% ukupnih aktivnosti	učestalost % ukupnih aktivnosti	% ukupnih aktivnosti
perceptivno- motorne	5	25,0	7	26,9	9	21,4	11	31,4	32	26,0
stvaralacke	3	15,0	5	19,2	5	11,9	5	14,3	18	14,6
aktivnosti										
posmatračke i	2	10,0	3	11,5	14	33,3	3	8,6	22	17,9
receptivne										
aktivnosti										
prakticne	8	40,0	8	30,8	10	23,8	15	42,9	41	33,3
životne i radne										
aktivnosti										
igranje uloga ili	2	10,0	3	11,5	4	9,5	1	2,9	10	8,1
imitacije										
ukupno	20	100	26	100	42	100	35	100	123	100

Tabela 41 Aktivnosti dečaka	I razred	II razred		III razred		IV razred		I-IV razred		ukupno
	učestalost	% ukupnih aktivnosti	učestalost % ukupnih aktivnosti	% ukupnih aktivnosti	učestalost % ukupnih aktivnosti	% ukupnih aktivnosti	učestalost % ukupnih aktivnosti	% ukupnih aktivnosti	učestalost % ukupnih aktivnosti	% ukupnih aktivnosti
perceptivno- motorne	7	38,8	8	27,5	13	27,7	13	30,2	41	30,0
stvaralacke	3	16,6	6	20,7	8	17,0	7	16,3	24	17,6
aktivnosti										
posmatračke i	1	5,5	2	6,9	11	23,4	4	9,3	18	13,1
receptivne										
aktivnosti										

prakticne životne i radne aktivnosti	5	27,7	10	34,5	12	25,5	18	41,9	45	32,8
igranje uloga ili imitacije aktivnosti	2	11,1	2	6,9	2	4,3	1	2,3	7	5,1
rezonovanja/intel			1	3,4	1	2,1			2	1,5
ektualne igre			29	100	47	100	43	100	137	100
ukupno	18	100								

Tabela 42 Igračke devojčica	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	učestalost	% ukupnih igračaka	učestalost	% ukupnih igračaka	učestalost	% ukupnih igračaka	učestalost	% ukupnih igračaka	učestalost	% ukupnih igračaka
autici, vozići i sl.	3	18,8							3	5,4
društvene igre	2	12,5							2	3,6
knjige	1	6,3	1	5,9			1	9,1	3	5,4
lopte	2	12,5	2	11,8			1	9,1	5	8,9
lutke	4	25,0	3	17,6	5	41,6			12	21,4
slagalice	1	6,3							1	1,8
konopac							1	9,1	1	1,8
životinje	2	12,5	2	11,8	4	33,3	2	18,2	10	17,9
sanke i sl.			1	5,9			2	18,2	3	5,4
ljuljaskе i sl			1	5,9	1	8,3			2	3,6
bojice			2	11,8	1	8,3	1	9,1	4	7,1
sneg			1	5,9	1	8,3	1	9,1	3	5,4
pesak			1	5,9					1	1,8
muz. instrumenti	1	6,3							1	1,8
igračke za plažu			2	11,8					2	3,6
maske			1	5,9					1	1,8
bicikl							1	9,1	1	1,8
cveće							1	9,1	1	1,8
ukupno	16	100	17	100	12	100	11	100	56	100

Tabela 43 Igračke dečaka	I razred		II razred		III razred		IV razred		ukupno I-IV razred	
	učestalost	% ukupnih igračaka	učestalost	% ukupnih igračaka	učestalost	% ukupnih igračaka	učestalost	% ukupnih igračaka	učestalost	% ukupnih igračaka
autići, vozići i sl.	5	20,8	1	4,8					6	7,7
društvene igre	2	8,3	2	9,5					4	5,1
knjige	2	8,3					1	5,9	3	3,8
lopte	5	20,8	2	9,5	4	25,0	2	11,8	13	16,7
lutke(betmen,din	4	16,7	1	4,8	3	18,8			8	10,3

osaurusi isl)										
oružje							2	11,8	2	2,6
slagalice i puzzle	1	4,2	1	4,8					2	2,6
životinje	3	12,5	2	9,5	4	25,0	2	11,8	11	14,1
bicikl i sl.			1	4,8			1	5,9	2	2,6
pecaljke			2	9,5	1	6,3	1	5,9	4	5,1
šah					1	6,3			1	1,3
sanke i sl.			1	4,8	1	6,3	2	11,8	4	5,1
sneg			1	4,8			1	5,9	2	2,6
pesak	1	4,2	2	9,5					3	3,8
luljaške i sl			1	4,8			2	11,8	3	3,8
bojice			1	4,8	1	6,3	1	5,9	3	3,8
klikeri							1	5,9	1	1,3
muz. instrumenti	1	4,2							1	1,3
igračke za plažu			2	9,5					2	2,6
maske			1	4,8					1	1,3
značke, sličice i sl.					1	6,3			1	1,3
cveće							1	5,9	1	1,3
ukupno	24	100	21	100	16	100	17	100	78	100

3. Upitnik za nastavnike/ce

UPITNIK ZA NASTAVNIKE/CE PREDMETA SRPSKI JEZIK KAO NEMATERNJI U MLADJIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE NA TERITORIJI APV

Univerzitet u Novom Sadu, ACIMSI-Centar za rodne studije

Za potrebe izrade magistarskog rada „Udžbenik – nastavnik: rodni stereotipi u udžbenicima srpskog kao nematernjeg jezika i uloga nastavnika u njihovom održavanju/prvazilaženju“ putem ovog upitnika sprovodi se istraživanje stavova nastavnica/ka u pogledu ravnopravnosti žena i muškaraca u obrazovnom procesu. Ispitivanje je odobreno od strane Sekretarijata za obrazovanje APV i podržano od strane nacionalnih saveta tj. odbora za obrazovanje hrvatske, slovačke, rumunske, rusinske i mađarske nacionalne manjine.

Molimo Vas da popunite sledeći upitnik i na taj način pomognete prikupljanje podataka za ovo istraživanje. Popunjavanje upitnika je anonimno i dobrovoljno, a dobijeni podaci koristiće se isključivo u naučne svrhe.

Unapred Vam se zahvaljujemo na odvojenom vremenu i pažnji!

I OPŠTI PODACI O ISPITANIKU/CI

1. Godine života (starost) ispitanika/ce

1. 20-30
2. 30-45

3. 45-60
4. > 60

2. Stepen obrazovanja

1. Srednja škola
2. Viša škola
3. Visoka škola/ fakultet
4. Magisterij
5. Doktorat

3. Obrazovni profil/ zanimanje? _____

4. Pol

1. Žena 2. Muškarac

5. Dužina nastavničkog radnog staža

1. 0 - 5
2. 5 - 15
3. 15 - 25
4. 25 – 35
5. > 35

6. Nastavničko radno iskustvo stekli ste...?

1. pretežno u seoskoj sredini
2. pretežno u malom gradu
3. pretežno u velikom gradu
4. Negde drugde _____

7. Trenutno radite u ...?

1. seoskoj sredini
2. malom gradu
3. velikom gradu

8. Po kojem udžbeniku (udžbenicima) izvodite nastavu? (Autori/ke, naziv udžbenika, godina izdanja, izdavač)

9. Kojoj nacionalnoj zajednici pripadaju deca kojoj predajete?

- 1) mađarskoj
2) slovačkoj
3) rumunskoj
4) rusinskoj
5) hrvatskoj

II PROCENA SADRŽAJA UDŽBENIKA

SVA PITANJA U VEZI SA ZA UDŽBENIKOM ODNOSU SE NA AKTUELNI UDŽBENIK (UDŽBENIKE) KOJI SADA KORISTITE U NASTAVI

(Pod pojmom tekst ovaj upitnik podrazumeva tekstualni deo udžbenika koji se sastoji od odlomka iz književnog/ autorskog djela jasno odeljen od pitanja, zadataka vežbanja i sl. Pod pojmom tekst podrazumevaju se i ilustrovani tekstovi tj. tekstovi koji umesto verbalnog sadržaja imaju likovni, kao i tekstovi u koje su inkorporirane sličice, koji se javljaju u udžbenicima za početne razrede.)

10. Prema Vašoj proceni, među autorima/kama tekstova u udžbenicima zastupljeni su ...?
(Samo jedan odgovor)

1. podjednako muškarci i žene
2. pretežno muškarci

3. pretežno žene
4. ne mogu da procenim

11. Prema Vašoj proceni, medju autorima/kama likovnih priloga (crteži,fotografije...) u udžbenicima zastupljeni su:

(Samo jedan odgovor)

1. podjednako muškarci i žene
2. pretežno muškarci
3. pretežno žene
4. ne mogu da procenim

12. U kom rodu (muškom/ženskom) se udžbenik obraća učenicima/ učenicama kroz pitanja i zadatke?

(Samo jedan odgovor)

1. podjednako u oba roda
2. pretežno u muškom rodu
3. pretežno u ženskom rodu
4. koristeći oblike koji ne sugerišu rod
5. na neki drugi način, koji? _____
6. ne mogu da procenim

13. Kako se Vi obraćate odeljenju?

(Samo jedan odgovor)

1. podjednako u oba roda
2. pretežno u muškom rodu
3. pretežno u ženskom rodu
4. koristeći oblike koji ne sugerišu rod
5. na neki drugi način, koji ? _____
6. ne smatram da je to važno

14. Prema Vašoj proceni, likovi u tekstualnim sadržajima udžbenika su ...?

(Samo jedan odgovor)

1. podjednako oba pola
2. pretežno muškog pola
3. pretežno ženskog pola
4. ne mogu da procenim

15. Prema Vašoj proceni, likovi u likovnim sadržajima (crteži,fotografije...) udžbenika su...? (Samo jedan odgovor)

1. podjednako oba pola
2. pretežno muškog pola
3. pretežno ženskog pola
4. ne mogu da procenim

16. Na ponudjenoj listi osobina zaokruživanjem slova Ž (za žene) i M (za muškarce) obeležite one koje se, prema Vašoj proceni, najčešće pripisuju ženama, odnosno muškarcima u tekstovima udžbenika .

Uz osobinu možete staviti i oba znaka, ukoliko smatrate da se podjednako pripisuje i muškarcima i ženama, a na prazne linije možete i dopisati.. Zaokružiti Ž, M ili oboje za svaku osobinu ponaosob.

veseo/la	Ž	M
nesiguran/a	Ž	M
marljiv/a	Ž	M
nesamostalan/a	Ž	M
spretan/a	Ž	M
nepromišljen/a	Ž	M
zbunjen/a	Ž	M
aktivan/a	Ž	M
ljut/a	Ž	M
kreativan/a	Ž	M
nespretn/a	Ž	M
odgovoran/a	Ž	M
neposlušan/a	Ž	M
neuredan/a	Ž	M
kooperativan/a	Ž	M
bezošćajan/a	Ž	M
uslužan/a	Ž	M
lenj/a	Ž	M
sebičan/a	Ž	M
nesnalažljiv/a	Ž	M

nasilan/a	Ž	M
samostalan/a	Ž	M
lažljiv/a	Ž	M
stručan/a	Ž	M
neodgovoran/a	Ž	M
snalažljiv/a	Ž	M
tužan/a	Ž	M
brižan/a	Ž	M
uredan/a	Ž	M
radoznao/la	Ž	M
ambiciozan/a	Ž	M
druželjubit/a	Ž	M
glup/a	Ž	M
popustljiv/a	Ž	M
duhovit/a	Ž	M
pažljiv/a	Ž	M
	Ž	M
	Ž	M
	Ž	M
	Ž	M

17. Prema Vašoj proceni, ženski likovi u tekstovima najčešće se pojavljuju u uzrastu...?
(Samo jedan odgovor)

1. devojčice (0 do 15 godina)
2. devojke (15 do 30 godina)
3. žene (30 do 65 godina)
4. starice (preko 65 godina)
5. ne mogu da procenim

18. Prema Vašoj proceni, muški likovi u tekstovima najčešće se pojavljuju u uzrastu...?
(Samo jedan odgovor)

1. dečaci (0 do 15 godina)
2. mladići (15 do 30 godina)
3. muškarci (30 do 65 godina)
4. starci (preko 65 godina)
5. ne mogu da procenim

19. Na ponuđenoj listi zanimanja i zvanja zaokruživanjem slova Ž (za žene) i M (za muškarce) obeležite ona koja se, prema Vašoj proceni, najčešće pripisuju ženama, odnosno muškarcima u tekstovima udžbenika.

Uz zanimanje/zvanje možete staviti i oba znaka, ukoliko smatrate da se podjednako pripisuje i muškarcima i ženama, a na prazne linije možete i dopisati.. Zaokružiti Ž, M ili oboje za svako zanimanje ponaosob.

državnik/ca (vladar/ka)	Ž	M
inženjer/ka	Ž	M
krojač/ica	Ž	M
kuvar/ca	Ž	M

prodavac/čica	Ž	M
piljar/ica	Ž	M
sportista/kinja	Ž	M
penzioner/ka	Ž	M

lekar/ka	Ž	M
medicinska sestra/tehničar	Ž	M
moreplovac	Ž	M
fizički/a radnik/ca	Ž	M
novinar/ka	Ž	M
učitelj/ca, nastavnik/ca	Ž	M
pisac/ spisateljica	Ž	M
policajac/ka	Ž	M
seljak/nka	Ž	M
apotekar/ka	Ž	M
kasir/ka	Ž	M
glumac/ca	Ž	M

umetnik/ca	Ž	M
naučnik/ca	Ž	M
vojno lice	Ž	M
učenik/ca	Ž	M
direktor/ica	Ž	M
sekretar/ica	Ž	M
šalterskislužbenik/ca	Ž	M
domaćica/in	Ž	M
	Ž	M
	Ž	M
	Ž	M
	Ž	M

20. Na ponuđenoj listi vrednosti, zaokruživanjem slova Ž (za žene) i M (za muškarce) obeležite one kojima, prema Vašoj proceni, u tekstovima najčešće teže žene, odnosno muškarci

Uz vrednost možete staviti i oba znaka, ukoliko smatrate da se podjednako pripisuje i muškarcima i ženama, a na prazne linije možete i dopisati. Zaokružiti Ž, M ili oboje za svaku vrednost ponaosob.

ljubav	Ž	M
zdravlje	Ž	M
deca (ljubav prema deci)	Ž	M
odgovornost	Ž	M
multikulturalnost	Ž	M
jednakost (socijalna, rasna, polna, itd.)	Ž	M
kolektizam (primat grupe nad individualnim interesima)	Ž	M
očuvanje prirode i okoline	Ž	M
razonoda i zabava	Ž	M
život u skladu s učenjem vere	Ž	M
zajedništvo	Ž	M
	Ž	M
	Ž	M

patriotizam (rodoljublje)	Ž	M
porodica	Ž	M
pravičnost	Ž	M
prijateljstvo	Ž	M
privatno vlasništvo	Ž	M
priznatost i uspeh u struci	Ž	M
rad i marljivost	Ž	M
solidarnost	Ž	M
samopotvrđivanje	Ž	M
tradicija	Ž	M
skladan odnos s drugima (na poslu, susedstvu, s prijateljima, i sl.)	Ž	M
	Ž	M
	Ž	M

21. Na ponudjenoj listi interesa, zaokruživanjem slova Ž (za žene) i M (za muškarce) obeležite one koje, prema Vašoj proceni, u tekstovima najčešće iskazuju žene, odnosno muškarci.

Uz interes možete staviti i oba znaka, ukoliko smatrate da se podjednako pripisuje i muškarcima i ženama, a na prazne linije možete i dopisati. Zaokružiti Ž, M ili oboje za svaki interes ponaosob.

briga za životinje i stoku	Ž	M
prehranjivanje porodice	Ž	M
očuvanje tradicije	Ž	M
dominacija nad drugima	Ž	M
pomoć bližnjem	Ž	M
porodični život (brak i deca)	Ž	M
očuvanje prirode	Ž	M
politika	Ž	M

sport	Ž	M
novac	Ž	M
tehnika	Ž	M
umetnost (književnost, slikarstvo, muzika)	Ž	M
briga o sopstvenom zdravlju	Ž	M
kućni poslovi	Ž	M
vera i verski život	Ž	M
vlastito školovanje i obrazovanje	Ž	M

prijateljstvo	Ž	M
putovanja	Ž	M
rad i uspeh u struci	Ž	M
Igra (dečja)	Ž	M
vaspitanje dece	Ž	M
	Ž	M
	Ž	M

vojska i vojne stvari	Ž	M
zabava i razonoda	Ž	M
poštovanje reda, pravila, zakona	Ž	M
briga za zdravlje ukućana	Ž	M
očuvanje fizičkog integriteta, života	Ž	M
	Ž	M
	Ž	M

22. Na ponudjenoj listi aktivnosti, zaokruživanjem slova Ž (za devojčice) i slova M (za dečake) obeležite one, kojima se, prema Vašoj proceni, u tekstovima najčešće bave devojčice, odnosno dečaci.

Uz aktivnosti možete staviti i oba znaka, ukoliko smatrate da su podjednako karakteristične i za devojčice i za dečake. Zaokružiti Ž, M ili oboje za svaku aktivnost ponaosob.

1. Perceptivno-motorne aktivnosti	Ž	M
2. Stvaralačke aktivnosti	Ž	M
3. Posmatračke i receptivne aktivnosti	Ž	M
4. Praktične životne i radne aktivnosti	Ž	M
5. Igranje uloga ili imitacije	Ž	M
6. Aktivnosti rezonovanja ili intelektualne igre	Ž	M

23. Na ponudjenoj listi dečijih igračaka, zaokruživanjem slova Ž (za devojčice) i slova M (za dečake) obeležite one, kojima se, prema Vašoj proceni, u tekstovima najčešće igraju devojčice, odnosno muškarci.

Uz igračke možete staviti i oba znaka, ukoliko smatrate da su podjednako karakteristične i za devojčice i za dečake, a na prazne linije možete i dopisati. Zaokružiti Ž, M ili oboje za svaku igračku ponaosob.

automobilčići, vozići, avioni i sl.	Ž	M
čoveče ne ljuti se i sl. društ. igre	Ž	M
knjige	Ž	M
lopte	Ž	M
sneg (pravljenje Sneška Belića, grudvanje i sl.)	Ž	M
konopac, lastiš i sl.	Ž	M
životinje	Ž	M
sanke, skije, klizaljke i sl.	Ž	M
ljuljaške , klackalice, tobogani sl.	Ž	M
lutke	Ž	M
	Ž	M

muzički instrumenti	Ž	M
maske	Ž	M
bicikl, trotinet i sl.	Ž	M
oružje	Ž	M
igračke-likovi iz sveta filma (Betmen, dinosurusi, roboti i sl.)	Ž	M
klikeri	Ž	M
pesak (kule od peska i sl.)	Ž	M
bojice	Ž	M
slagalice, puzzle...	Ž	M
	Ž	M
	Ž	M

24. U kakvom bračnom statusu se najčešće pojavljuju odrasli muški likovi u tekstovima?

- oženjen
- neoženjen
- u vanbračnoj zajednici
- rastavljen/razveden
- udovac
- nešto drugo, šta? _____

25. U kakvom bračnom statusu se najčešće pojavljuju odrasli ženski likovi u tekstovima?

1. udata
2. neudata
3. u vanbračnoj zajednici
4. rastavljena/razvedena
5. udovica
6. nešto drugo, šta? _____

26. Da li smatrate da u udžbenicima treba da budu prisutni različiti tipovi porodica?

Zaokružiti svaku opciju ponaosob

	Da	Ne	Nemam stav o tome
1. majke sa decom	1	2	3
2. očevi sa decom	1	2	3
3. udovci/udovice sa decom	1	2	3
4. rastavljeni/razvedeni sa decom	1	2	3
5. vanbračna zajednica sa decom	1	2	3
6. vanbračna zajednica bez dece	1	2	3

27. Koje se tri porodične uloge, prema Vašoj procjeni, najčešće spominju u tekstovima?

Molimo da pored tih uloge upišete brojeve 1, 2 i 3, i to tako da 1 znači često spominjana uloga, 2 češće spominjana uloga, 3 najčešće spominjana uloga. Na isti način možete dopuniti tabelu.

ćerka		unuk	
sin		unuka	
brat		baba	
sestra		deda	
otac		stric	
majka		strina	
ujak		teča	
ujna		tetka	

28. Opišite, molimo, tipičnu porodicu koja se javlja u tekstovima udžbenika?

(Molimo da navedete članove, broj, pol i redosled rođenja dece i sl.):

III UDŽBENICI I RODNA JEDNAKOST

29. Prema Vašem mišljenju, preko udžbenika ...?

(Samo jedan odgovor)

1. treba afirmisati ravnopravnost polova
2. ne treba afirmisati ravnopravnost polova
3. ne znam

30. Prema Vašem mišljenju, uticaj udžbenika na vaspitanje dece u duhu ravnopravnosti polova zavisi od ...

(Zaokružite sve odgovore koje smatrate ispravnim):

1. broja muškaraca i žena među autorima udžbenika
2. obraćanja učenicima/učenicama u muškom/ženskom rodu
3. broja muških i ženskih likova u tekstualnim i likovnim sadržajima udžbenika
4. prikazivanja različitih uzrasta muških i ženskih likova u tekstualnim i likovnim sadržajima udžbenika
5. osobina koje se pripisuju muškarcima i ženama
6. zanimanja i zvanja koja se u udžbenicima dodeljuju ženama i muškarcima
7. vrednosti ka kojima teže muški i ženski likovi u udžbenicima
8. načina prikazivanja bračnih i porodičnih odnosa
9. porodičnih uloga u kojima se pojavljuju žene i muškarci u udžbenicima
10. ničeg od pobrajanog
11. nečeg drugog, čega? _____
12. ne mogu da procenim

31. Kakve vrednosti vezane za odnos žena i muškaraca, prema Vašoj proceni, udžbenici prenose učenicima/ učenicama?

(Samo jedan odgovor)

1. vrednosti koje promovišu ravnopravnost žena i muškaraca
2. vrednosti koje promovišu neravnopravnost žena i muškaraca
3. udžbenik je vrednosno neutralan po ovom pitanju

32. Ako ste na prethodno pitanje odgovorili sa 2, da li ste tim povodom nekada javno reagovali?

1. da
2. ne

33. Ako je Vaš odgovor na prethodno pitanje „da“, objasnite ukratko kako ste reagovali.

34. Koliko je, po Vašem mišljenju, za obrazovanje u duhu ravnopravnosti polova važan način na koji se u udžbenicima prikazuju žene i muškarci kao i njihovi odnosi?

Molimo Vas ocenite na skali od 1 - uopšte nije važno do 5 - vrlo je važno.

1-----2-----3-----4-----5

6. Ne znam

35. Molimo Vas da ukratko objasnite zbog čega je ovo za Vas (ne)važno?

IV NASTAVNICI/CE I RODNA JEDNAKOST

36. . Da li je problematika ravnopravnosti polova, rodne (ne)jednakosti i rodni stereotipa važna (relevantna) u okviru predmeta koji predajete?

1. da
2. ne
3. ne mogu da procenim

37. Da li ste u nastavi predmeta koji predajete obradivali probleme vezane za rodnu (ne)jednakost ili rodne stereotipe?

1. da
2. ne

38. Ako jeste, navedite na kojim tekstovima (naslov, autor/ka)

Naslov teksta _____	Autor/ka _____
Naslov teksta _____	Autor/ka _____
Naslov teksta _____	Autor/ka _____

39. Da li imate saznanja da se ova problematika obradjuje u okviru nekih drugih nastavnih predmeta u Vašoj školi?

1. da (navesti predmet/e) _____
2. ne
3. ne znam

40. Da li ste nekada pohađali edukaciju na temu rodne ravnopravnosti?

1. ne
2. da (navedite naziv programa, organizatora, vreme, mesto i sl.)
Naziv programa _____
Organizator edukacije _____
Godina kada ste pohađali edukaciju _____
Mesto gde se odvijala edukacija _____

41. Ako niste, da li biste želeli da pohađate takvu edukaciju?

1. da (razlog) _____
2. ne (razlog) _____
3. neodlučan/na sam

42. Po Vašem mišljenju, edukaciju o rodnoj problematici trebalo bi uvesti u obrazovanje nastavničkog kadra:

1. da (razlog) _____
2. ne (razlog) _____
3. neodlučan/na sam

43. Kako bi, po Vašem mišljenju, trebalo da izgleda udžbenik iz Vašeg predmeta koji uvažava rodnu ravnopravnost (tj. rodno osetljiv udžbenik)?

V ANALIZA TEKSTA

(Molimo Vas da ukratko analizirate tekst *Prvi put s ocem na jutrenje* putem pitanja od 44. do 48.)

PRVI PUT S OCEM NA JUTRENJE

(Odlomak iz istoimene pripovetke Laze Lazarevića)

Bogati trgovac Mitar, savladan kockarskom strašću, izgubio je na kartama imanje i obraz. Pošto je upropastio porodicu, odlučio je da se ubije.

Noć je bila u boga divota! Nebo se sija, mesec se cakli, vazduh svež, - nigde se ništa ne miče. Onda vidoh babu kako se nadviri nad prozor od momačke sobe, pa opet ode dalje. Stade najzad pod krov od ambara, pa izvadi pištolj.

Ali u isti mah, ne znam otkud, stvori se moja majka uz njega.

Prenerazi se čovek. Upro pogled u nju pa gleda.

- Mitre brate, gospodaru moj, šta si to naumio!

Moj otac uzdrhta. Stoji kao sveća, šupljim pogledom gleda svoju majku, a glas mu kao razbijeno zvono:

- Idi, Marice, ostavi me... ja sam propao.

- Kako si propao, gospodaru, bog s tobom! Što govoriš tako!

- Sve sam dao! – reče on, pa raširi ruke.

- Pa ako si, brate, ti si i steko!

Moj otac ustuknu jedan korak, pa blene u svoju mater.

- Ama sve – reče on – sve, sve!

- Ako si – reče moja mati.

- I konja! – reče on.

- Kljusinu! – kaže moja mati.

- I livadu!

On se primače svojoj majci. Gleda je u oči. Ali ona kao jedan božiji svetac.

- I kuću! – reče on, pa razrogači oči.

- Ako si! – reče moja mati. – Da si ti živ i zdrav!

- Marice!

- Mitre!

- Šta ti to veliš, Marice?

- Velim: da bog poživi tebe i onu našu dečicu! Nije nas hranila ni kuća ni livada, nego ti, hraniteljju naš! Nećemo mi biti gladni dok si ti medj' nama?

Moj otac kao da se malo zanese, pa se nasloni laktom na rame materino.

- Marice, počne on, zar ti?...Zagrcnu se, pa pokri oči rukama i učuta.

Majka ga uhvati za ruku:

- Kad smo se mi uzeli, nismo imali ništa osim one ponjave, jedne tepsije i dva-tri korita, a danas, hvala bogu, puna kuća!

Ja vidim kako ispod babina rukava kanu kap i blesnu spram mesečine.

- Pa zar si zaboravio na čardak pun šišarke?

- Pun je! – kaže otac glasom mekanim kao svila, a rukav prevuče preko očiju i spusti ruku.

- Pa šta radi ona moja niska dukata? Šta će onaj ležeći novac? Uzmi ga u trgovinu!

- Uložićemo u žito!

- Pa zar smo mi neki prestari ljudi? Zdravi smo, hvala bogu, a zdrava su nam dečica.

Molićemo se bogu, pa raditi.

- Kao poštene ljudi!

- Pa ćemo opet steći kuću!

- Izvešćemo našu decu na put – kaže mati.

- Pa me neće mrtvoga kleti...Otkad ih nisam video!

- Hodi da ih vidiš! – reče mati, pa ga kao neko dete povede za ruku.

Ali ja u tri koraka već u sobi. Samo što prišaptah mojoj sestri: „Lezi!“, pa navukoh jorgan na glavu.

Upravo njih dvoje stupaju preko praga, a na crkvi grunuše zvona na jutrenje.

- Sine, ustani da idemo u crkvu!...

45. Da li u ovom tekstu prepoznajete pitanja tipična za rodnu problematiku?

1. da
2. ne
3. nisam siguran/a

46. Ako da, koja?

47. Da sada obradjujete ovaj tekst , na koje aspekte biste deci skrenuli pažnju?

48. Da li ste ove aspekte i ranije obradjivali u nastavi?

1. da, uvek
2. da, ponekad
3. ne, nikada

ZAHVALJUJEMO VAM NA SARADNJI!

4) Tabele (nastavnice/i):

I pozitivne osobine	ž	m
veseo/la	54	38
druželjubiv/a	48	35
kreativan/a	50	30
snalažljiv/a	41	39
radoznao/la	36	41
duhovit/a	34	43
odgovoran/a	45	30
ambiciozan/a	31	44
spretan/a	33	40
aktivan/a	32	39
uslužan/a	45	25
pažljiv/a	50	21
samostalan/a	37	35
uredan/a	53	17
stručan/a	28	40
kooperativan/a	45	20
marljiv/a	45	20
brižan/a	48	17
popustljiv/a	44	10

II negativne osobine	ž	m
tužan/a	47	32
lažljiv/a	31	40
ljut/a	23	45
lenj/a	20	47
neuredan/a	12	51
sebičan/a	25	41
nepromišljen/a	28	35
neodgovoran/a	22	40
zbunjen/a	27	30
neposlušan/a	18	43
nesnalažljiv/a	32	25
nespretn/a	26	31
nesiguran/a	30	28
nesamostalan/a	26	30
glup/a	28	29
bezosećajan/a	9	45
nasilan/a	5	47

III profesionalne uloge	ž	m
učenik/ca	51	49
sekretar/ica	45	46
glumac/ca	37	45
penzioner/ka	38	39
lekar/ka	28	45
sportista/kinja	22	48
učitelj/ca, nastavnik/ca	53	12
apotekar/ka	40	22
krojač/ica	48	12
umetnik/ca	29	33
direktor/ica	19	41
kuvar/ca	45	14
domaćin/ca	51	9
šalterskislužbenik/ca	46	11
prodavac/čica	49	9
pisac/ spisateljica	19	39
seljak/nka	13	43
novinar/ka	22	33
medicinska sestra/tehničar	48	6
piljar/ica	35	18
naučnik/ca	8	45
fizički/a radnik/ca	7	43
kasir/ka	43	5
policajac/ka	0	49
vojno lice	0	45
državnik/ca (vladar/ka)	1	44
inženjer/ka	0	44
moreplovac	0	44

IV vrednosti	ž	m
prijateljstvo	44	48
zdravlje	49	41
porodica	50	34
rad i marljivost	49	33
zajedništvo	46	33
očuvanje prirode i okoline	45	36
solidarnost	45	31
ljubav	54	19
deca	49	20
skladan odnos s drugima	40	32
odgovornost	40	32
jednakost	43	29
pravičnost	38	31
patriotizam	20	46
tradicija	43	20
multikulturalnost	38	35
samopotvrđivanje	27	35
privatno vlasništvo	12	46
priznatost i uspeh u struci	13	48
razonoda i zabava	35	35
kolektivizam	35	24
život u skladu s učenjem vere	36	21

V interesi	ž	m
zabava i razonoda	42	39
prijateljstvo	45	36
porodični život	55	23
putovanja	33	45
poštovanje reda, pravila, zakona	39	37
očuvanje prirode	40	37
očuvanje fizičkog integriteta, života	36	40
igra (dečja)	47	26
pomoć bližnjem	51	21
umetnost	40	32
briga o sopstvenom zdravlju	45	29
prehranjivanje porodice	37	32
vlastito školovanje i obrazovanje	37	32
briga za zdravlje ukućana	53	13
rad i uspeh u struci	19	49
vaspitanje dece	55	11
novac	25	40
očuvanje tradicije	48	19
vera i verski život	46	20
briga za životinje i stoku	17	46

sport	11	50
kućni poslovi	53	7
dominacija nad drugima	10	48
tehnika	4	49
politika	1	48
vojska i vojne stvari	0	49

VI dečje aktivnosti	ž	m
perceptivno-motorne aktivnosti	27	48
stvaralačke aktivnosti	41	33
posmatračke i receptivne aktivnosti	43	31
praktične životne i radne aktivnosti	35	43
igranje uloga ili imitacije	48	40
aktivnosti rezonovanja ili intelektualne igre	40	45

VII dečje igračke	ž	m
sneg (pravljenje Sneška Belića, grudvanje ...)	46	55
čoveče ne ljuti se i sl. društ. igre	48	51
sanke, skije, klizaljke i sl.	42	50
lopte	38	54
životinje	40	52
maske	46	45
muzički instrumenti	51	41
slagalice, puzzle...	49	38
ljuljaške , klackalice, tobogani sl.	54	29
pesak (kule od peska i sl.)	36	46
knjige	55	24
bojice	52	25
bicikl, trotinet i sl.	22	53
lutke	56	2
konopac, lastiš i sl.	51	8
igračke-likovi iz sveta filma (Betmen, dinosurusi, roboti i sl.)	4	53
automobilčići, vozići, avioni i sl.	1	55
klikeri	1	54
oružje	0	50

VIII poželjnost pojavljivanja različitih oblika porodice u udžbeniku	da	ne	nema stav
majke s decom	38	9	6
očevi s decom	38	11	4
udovci/e s decom	23	14	19
razveden/a s decom	26	15	13
vanbračna zajednica sa decom	13	23	16
vanbračna zajednica bez dece	11	24	17

IX Porodične uloge	
otac	133
majka	126

brat	114
sin	114
sestra	107
ćerka	109
baka	100
unuk	92
unuka	95
deda	89
tetka	67
ujak	65
stric	65
ujna	60
strina	58
teča	57